

БАЛКАНСКИ ПРЕГЛЕД

СПИСАНИЕ ЗА ЛИТЕРАТУРА
ПОЛИТИКА И СТОПАНСТВО

ГОДИНА I

КНИГА 8

ОКТОМВРИ

1946

СОФИЯ

БАЛКАНСКИ ПРЕГЛЕД

МЕСЕЧНИК ЗА ЛИТЕРАТУРА, ПОЛИТИКА И СТОПАНСТВО

ГОДИНА I

СОФИЯ — 1946

КНИГА 8

В НАВЕЧЕРИЕТО

КОНСТАНТИН Н. ПЕТКАНОВ

Септемврийският залез запали пожар в тракийската равнина. Белите облаци се превърнаха на пурпурни пламъци, а пожънатите ниви — на светло, кротко море. Пътищата се насочиха към едрите, редки дървета и се разляха като реки в далечната синина на хоризонта.

Младият учител Кръстьо Милев бе излязъл от родното си село и гледаше по посока на големия град Одрин. В далечината се виждаха минаретата на Султан Селим джамия, но той не спираше поглед на тях, а диреше да зърне светлините на малкото българско селце, в което щеше да учителствува. Неволно бръкна в джеба на палтото си, извади назначението си и още веднаж го прочете. В кратките ръкописни редове той видя съдбата си и без да иска, се просълзи. Това не бяха скръбни сълзи, а бистри капчици, избликнали от дълбокия възторг на сърцето му, влюбено в свободата. След няколко дни той ще пристигне в китното селце, кацнало край Марица, ще се усмихне на селяните и заедно с тях ще насочи очите си към Стара планина. . .

На другия ден Милев стана рано и замина за Одрин. Преди да отиде в селцето, той искаше да се срещне с другарите си и с тях да сподели радостта си. Щом пристигна и тръгна да ги дири по домовете им. Не намери никого — всички бяха заминали да заемат учителските си места. Отби се в една гостилница да обядва и седна на масата до един млад, брадясал мъж. Къде беше виждал тия черни очи, които с такава упоритост го гледаха? Той пое въздух, въздъхна дълбоко и се учуди на усмивката на случайния си сътрапезник.

— Кръстьо Милев, не ме ли познахте? — и брадятият мъж го прониза с черните си очи.

— Вий ли сте, господин Караманов?

— По-тихо — не произнасяйте името ми! Хранете се бърже. Ще се поразходим заедно край Марица!

— Аз не съм много гладен, можем веднага да тръгнем!

— Не бързайте, има време за всичко. Аз ще излеза преди вас и ще ви чакам на моста. Бъдете предпазлив! . .

Караманов плати сметката си и напусна гостилницата. Милев изгуби охота за ядене. Цели две години той не бе виждал учителя от гимназията—Караманов. Знаеше, че е главатар на нелегална чета и че е

един от главните бунтовници в Одринско. Неочакваното му явяване в столицата на Тракия събуди у Милева радост и възторг. И когато тръгна към моста, имаше само едно желание, да стане четник в четата на Караманов. Най-после сънят на ученическите години ставаше действителност. Ето той е като бърз вятър, лети из равнината и няма да се смири, докато слънцето на свободата не огрее родната земя — толкова е силен, че може да свие вихрушка над Тракия.

Увлечен от мислите си, той излезе на главната улица, спря се да даде път на няколко коли и се усмихна на слънчевите прозорци на дъсчените къщи. Одрин растеше, приближаваше се до водите на Марица и разгръщаше чудесата и тайните на един богат град. Изведнаж тръгна из улицата с твърди, бодри стъпки. Искаше му се на всички да покаже, че не е като тия, що се суетеха из големия град, а е предан син на Тракия. На един ъгъл погледът му се пречупи и се закова като гвоздей във витрината на оръжеен магазин. Дълго гледа изложено то оръжие, но не виждаше нищо друго, освен ловджийски пушки. С лек трепет влезе в магазина и застана пред вътрешната витрина. От един стол се дигна любезен арменец, усмихна му се и го попита по турски:

— Какво обичате?

Милев се смути, устните му затрепериха, малките му руси мустачки щръкнаха и строго натърти:

— Турски не разбирам, аз съм българин!

— Щом сте българин, тогава знай, какво ви трябва!..

Арменецът каза тия думи на български, след това хвана Милева за ръката и го отведе навътре в магазина.

— Вие търсите хубаво и сигурно оръжие нали?

— Нищо не ми влиза в очите!

— Тогава вземете тоя наган — мой е, купих го от един българин.

— Вие лъжете! Българин оръжие не продава, а купува!

Милев се накланя да излезе, но арменецът го задържа и сложи нагана в ръката му.

— Добре, не съм го купил от българин, а от албанец. Вземете го и няма да се разкайвате, добър другар ще ви бъде. Стрелбата му е точна и смъртоносна!..

Милев се загледа в синята стомана на револвера. Арменецът му подаде и нов патрондаш. Пристъпи към тъмния ъгъл, погледна към вратата и като се увери, че никой не го гледа, запаса новото оръжие на кръста си. С разлюляни пръсти плати с злато цената на револвера и побърза да напустне оръжейния магазин.

Из улицата вървеше с затоплена снага и с немирно сърце. Пред погледа му се мяркаха далечните сини планини. Струваше му се, че те са настърхнали и с буреносни очи пронизваха турските конаци и казарми.

Караманов го чакаше на моста. Пресрещна го, подаде му ръка и навлязоха в черничевите градини. Отдалечиха се от погледите на любопитните градинари и спряха там, дето Тунджа се вливаше в Марица. Седнаха на брега с гръб към града и се загледаха в медните плещи на Родопите. Караманов хвърли пръчица в мътните води на Марица, проследи нейния път и тихо продума:

— Радвам се на нашата случайна среща.

— Ще бъда щастлив, ако ме приемете в четата си! — и Милев срещна искрящия поглед на Караманов.

— Най-напред трябва да подготвим народа за въстание. За сега много четници не ми трябват. Вие ще бъдете по-полезен като учител.

Милев се нахрани да го попита за деня на въстанието, но Караманов му даде знак да мълчи и стана прав. По течението на реката се зададе рибарска лодка. Караманов дигна ръка и направи знак на рибаря. Лодката бърже се насочи към брега. Милев също се изправи и тихо попита:

— За вас ли иде лодката?

— Да. Ние ще трябва да се разделим. В най-скоро време ще ви се обади. Бъди готов за велика жертва. И никога не забравяй, че ние принадлежим на свободата и народа. Пази се от шпиони и забрави, че си се срещал с мене. Сбогом!

Лодката приближи брега и спря под клоните на една върба. Караманов се улови за дънера на дървото и скочи в лодката, която изведнаж се отдели от брега и загони ситните вълни на Марица.

Милев остана на брега, докато дългата рибарска лодка изчезна от погледа му. След това се върна назад, тръгна по шумните одрински улици и се изгуби в пъстрата навалица. Отби се в хана, в който слизаха българските селяни от близките села, качи се на една двуконна каруца и замина да заеме учителското си място.

*

Кръстьо Милев спечели сърцата на всички селяни. През деня работеше с учениците, а вечерта с младежите. Една вечер, след като привърши беседата си с младите, той остана сам в малката училищна стая. Седна на масата да напише писмо до родителите си, но някой отвори вратата и спря на прага. Милев извърна глава да види кой е и дигна учудено вежди.

— Кой сте и какво искате?

— Вий ли сте учителят Кръстьо Милев?

— Да, аз съм.

— Вървете след мене!

Милев сякаш тази покана чакаше. Без да попита, къде ще го отведат, стана и последва непознатия. Излязоха от училищния двор и забързаха из тъмните улици на селото. Непознатият вървеше пред него и мълчеше. Излязоха на долния край на селото и спряха пред една трънена ограда. Стопанинът на къщата ги посрещна, скара се на псетата да не лаят и ги въведе в една стая, която се осветяваше от огъня в огнището. Милев остана прав до вратата и разшири очи от изненада. В един от ъглите той забеляза войводата Караманов, който го пронизваше с черните си очи.

— Милев, трябваш ми за важна работа.

Гласът на войводата прозвуча интимно и доверчиво. Милев пристъпи към него и му подаде ръка.

— Добре дошли! Готов съм на всичко.

— Ти си български учител и само на тебе разчитам! Познаваш ли добре околните села?

— Да, много добре ги познавам, — неволно излъга Милев.

— Тогава слушай! На другия бряг на Марица, в малкото българско селце ношува другата половина на четата ми. Турците са ги подушили и още тази нощ те ще трябва да напуснат селото и да се оттеглят в планината.

— Още сега ще замина!

— Знаеш ли да плуваш?

— Да.

— Тогава тръгни веднага и бъди предпазлив!..

Милев напусна къщата с разлюляно сърце. Пое дълбоко влажния въздух, просълзи се от възторг, че от него войводата иска да извърши подвиг и тичешком се спусна към Марица.

Сивата снага на тракийската река изглеждаше на месечината като исполинска ламя, засилила се да глътне цялата отоманска империя...

*

Милев преплува реката благополучно, намери четниците, предупреди ги за опасността и с радост се върна назад. Шумът на Марица го увлече и той тръгна по течението ѝ. Дълбокият ромон на водите раздвижи мислите му и на него му се стори, че той и древната река носят едно сърце и една душа. По едно време той престана да слуша ромона на реката, а долови вътре в себе си топлият вярващ глас на войводата Караманов. Този глас завладя нощта, проникна в порите на земята и помилва всички роби, заспали из селищата на тракийската равнина. Излезе ветрец и раздвижи върбите и високите тополи. Из тъмнината се понесоха тежки, мъчителни въздишки. Не бяха ли това въздишките на робите?..

Милев се приближи до реката и заслуша нейния неспокоен плясък. Стори му се, че слуша слова от героична приказка и се почувствува готов да положи живота си за брата роб. Взе решение да остане до сутринта, за да види, как денят ще се огледа във водите на Марица. Но изведнаж се разнесе остър писък в нощта. Спря дъх и зачака. От другия бряг на реката се понесе сърцераздиращ вик:

— Братя, помощ!..

Младият учител нямаше време да мисли и да решава, какво да прави. Спусна се да тича по брега и да търси брод. Викът се повтори, превърна се на вой и затихна в смъртна въздишка. Мина му през ума, че на другия бряг турци убиват негов брат и без да му мисли, хвърли се в реката. Вълните го грабнаха, праметнаха го няколко пъти, но той успя да задържи глава над водата. Дрехите му натежаха и той с мъка плуваше срещу бързите вълни. Опита се да свали палтото си, но водата го грабна и го хвърли в стихийен въртоп. На няколко пъти, се показва над водата, но усилията му да се измъкне от въртопа отидоха напразно. Нова вълна го дръпна надолу към дъното и не го пусна. Марица го стисна здраво в прегръдките си и го понесе из тракийската земя...

Месечината лепеше сребърни люспи по снагата на Марица и упорито гледеше въртопа, който бе погълнал младия, възторжен учител. Вятърът се засили, нощта изпусна тежка въздишка и се разля като тих майчин плач над цяла Тракия.

ИСКРИ ОТ НАКОВАЛНЯТА

ИВАН МИРЧЕВ

ЗАМИНАВАНЕ

1.

По тротоарите чакат
нашите мили. Ний тръгваме
и се сбогуваме. Злакът
нежно трепти и хоръгви
тръпнат, брезата светлее,
по-пременена от вчера,
а водоскокът зад нея,
кърваво ален, трепери.

Никога тъй не е било
радостно! Толкова пламък
в погледа, толкова сила!
А под нозете ни камъкът
ясно кънти и с човешки
глас ни нарежда, говори
дума след дума — как тежко
падат в сърцето разтворено!

— Ти си войник! Небесата
ти отредиха завиден
жеребий — да браниш земята
родна. Дечицата идат
с росни цветя да поръсят
пътя ти. Тям обещаи се,
че ще изпълниш дълга си!
Чувай! Удари дванайсет!

Всичко ни шепне такива
думи. Защо ли е всичко
толкова мило, че свива
нежно сърцата ни? Птички
сякаш отвед чуреликат.
Сетен ли път ние виждаме
тия деца белолики,
къщите, нашите близни?

2.

Надвечер ние навлизаме
в малкия град. Като птици
слитаем. Людете, слисани,
викат: — Войници! Войници!
Градският дом е обкичен
с нашето знаме, а кметът
ни поздравява с най-лични
думи, очите му светят.

Целият град ни посреща
с радостни викове, китки.
Всеки дарява по нещо:
кърпа, цигари и питка.
Всички въздишат и плачат,
и промълвяват ни просто:
— Спрете за малко, юначни
люде, бъдете ни гости!

Хлябът стои, неначупен
върху трапезата. Зеят
порти разтворени. Схлупени
хижи, възраждани, греят.
Вие сте първа утеха
в тая земя благодатна.
Чакат ви нашите стрехи,
нашите братски обятия.

ЗАТВОРНИК

Там горе, като поздрав от далече,
сълзата на загиващата вечер
блести незабравима.

Тя грее неугасваща над склона,
през люляка на здрача нежно кима,
преди да се отрони.

И в тоя час духът ми неспокоен
отново се прибира в своята броня
и шепне: — Ти си моя!

О, моя нощ, не ще ме ти напуснеш!
Ти идеш след обидата на зноя
и дириш моите устни!

Ти знаеш, че невинно съм осъден
и хвърлен тук, бездомен и безчувствен,
от целий свят изпъден!

Ти виждаш по лицето моите бръчки,
очите ми, които светят скъдно,
ръцете — сухи съчки.

Душата ми отвикна да живее,
а спомени я следват неотлъчно
и галят се о нея.

Ти чуваш през мълчанието — зная
как чуваш ти — дали сърцето пее,
или от скръб ридае.

Ти слушаш и над мене се надвесваш,
защото може би настъпва краят —
кръвта ми да се смеси

С потоците на твоята кръв небесна!

ПИСМО

Отдавна чаках, бях отчаян,
ала пристигна твоят поздрав.
И разширените ми ноздри
трептят от радост и замая.

Слепй ме почерка ти къдрав
и думите невинно-прости:
какви прекрасни чувства носиш
в сърцето си, и колко мъдрост!

До днес ми бяха някак чужди
и чувствата, и мисълта ти,
и си помислих толкоз пъти,
че са излишни и ненужни.

Самин започвам да се кая
сега за своята нищожност.
— Ако не ме привлича розата,
тя не престава да ухае!

Ако съм чужд и сляп за слънцето,
не ще престане то да грее,
за другите — ще пропилее
за тях последното си зрънце!

Прости ми, брате, не допусках,
че любовта ти се таила
дълбоко, и с такава сила
ще бликне в дните ни грядущи!

ЗИМНА НАДЕЖДА

По-близко е вече
небето далечно :
то иде насам като бряг.
Сега ще повярвам
на стария гарван,
че пада последния сняг.

Аз вярвам, че скоро
пред нас ще разтвори
сърцето си новият свят
и огън ще лумне
в кръвта ни безумна —
безумна от жажда и глад

По-ясно се чува
как вихър целува
стъблото на младия клен.
Из нощната люлка
въздиша цигулка. . .
Навярно тя свири за мен!

СТРАХЪТ

ГЕОРГИ ТОМАЛЕВСКИ

Ние бихме се затруднили твърде много, ако поискаме да намерим едно друго чувствувание у човека, което да има повече форми и преобразования, повече деликатни варианти и по-тънка структура от страха. Ще бъде трудно с това, защото едва ли бихме познали, че на всяка стъпка в нашия живот ни придружават толкова много страхове, които сме направили част от нашето битие, слели сме се почти с тях, като с елементи на нашия собствен вид и сме ги пуснали в живота си така, както пускаме близките, приятелите си и всички ония, без които е немислимо нашето съществуване.

В ритъма на нашето катадневно битие, както вдишването и издишването, ние се съприкосновяваме с положителни и отрицателни елементи. Ако анализираме положителните, ще се уверим, че те са безстрашие, т. е. някаква форма на любовта, а отрицателните — форми на страха, чиито прародител е егоизмът.

Преди да навлезнем малко повече в лабиринта на това сложно чувство, ще напомним, че настоящият опит си е поставил скромната задача да осветли, и то отчасти само, това сложно чувство, тоя вампир на човечеството, а не да порицае тия, които го носят, защото ще стане ясно за всички, че няма същество, родено под слънцето, което да не познава страха в някоя от милионите негови претворби.

Страхът е най-променливото, най-грубо и най-недоброкачествено усещане, чиято форма е хамелион. Той е снабден с образи и с една неподражаема мимикрия, която някога го показва за добродетел или за доблест, а други пък дори за храброст. Като праотрицател на всичко, той е баща на милиони злини, които не бихме могли да изброим. Страхът събира в себе си, като синтез, всички отрицания и всички рожби на тъмнината. От сянка за контраст, той става черен облак, който заличава цялата панорама на живота ни, заливайки всеки кът и всяка цъвнала красота в своята хладна и непрогледна сянка. Като чувство, страхът има своите степени и гами. Природата го е допуснала в човека най-първо като регулатор за предпазливост до степен, до която той наистина е полезен, защото предпазливостта е дете на разума. Съвсем немислимо би било развитието на който и да е жив организъм от царството на живата природа, ако той не познаваше елементарния страх, очертаващ рамките на предпазливостта. Тогава в света, под знака на безогледното неблагоразумие, биха ставали ежеминутни катастрофи, предизвикани от безразсъдността и липсата на елементарно чувство за приближаващата опасност.

В тия рамки страхът, който носи името предпазливост, е едно полезно чувство. То е съвсем в реда на нещата и правилната му поста-

новка в мрежата на нашето подсъзнание и будно съзнание е признак за една съвсем хармонична постановка на вътрешния живот. Когато, обаче, това естествено чувство на регулатор порасте в неподозирани размери, когато то плъзне в душевния живот като отрова, заливаща цялата ни дейтелност, когато измести ред други полезни, благородни и алтруистични чувства, то заприличва на някаква ракова тъкан, която узурпира чужди права и гълта тяхната храна, докато умори окончателно полезните клетки на организма.

Казахме, че ще се опитаме да обхванем отчасти облика на това злокачествено усещане в нас с единственото желание да го опознаем и да му се противопоставим, доколкото това е възможно при даден индивид.

Какво представляват най-напред така наречените автозараждащи се страхове, най-типичните от които са: страхът от самотата и страхът от тъмнината.

Страхът от самотата е характерен за хора без богат вътрешен живот и без изясненост за богатството на духа. Това са хората, които желаят непрекъснато да получават знаци от външната действителност. Те имат нужда да интерпретират само външни белези-сигнали, долитнали от външния свят. Без тях те са в паника, защото остават сами, а самотата предлага едно вътрешно вглеждане, с което те не са запознати. Абсолютната самота е състояние, в което се губи координацията и психологическата ориентираност. В абсолютната самота, когато тя не е придружена с други опасности, например диви зверове в планината, пустинята и пр., се поражда страх от самата нея. Как човек може да остане сам? Какво ще прави? С кого ще разговаря? Ще почне да си спомня за своето минало, ще почне да се вглежда в качества на своите постъпки, а може би ще види, колко е малък, ненужен и несправедлив в голяма част от извършените неща. Самотата ще почне да разкрива бавно, едно след друго, полето на едно вътрешно съществуване, на един реален, мисловен, емоционален и някакъв причинен свят, от който досега не е имало никакви реални указания, и който се явява почти неочаквана изненада за съществото, чието битие е протичало шумно и повърхностно.

„Аз не обичам да оставам сам, защото почвам да мисля“ — казваше един мой познат.

„Но ти никога ли не мислиш?“ — запитах го.

„Мисля, но за конкретни неща и за неща, които ми трябва в живота, но когато остана сам нещо ми налага да мисля и за друго — за себе си, а аз не обичам това“.

Страхът от самотата е трагизма на личното безсилие, което ние маскираме с присъствието на други хора, от които черпим примери, с които се забавляваме и забравяме. Самотата е условие за силните, опознали се вътрешно човеци, за верующите в провидението и надземните сили, за хората, които чакат гласа на едно вътрешно събдноение. Самотата е условие за себеанализ, който извършват малцина хора, придобили вече безстрашието да се спускат като водолази в дълбините на своето „аз“.

Страхът от тъмнината е една варианта и преповторение от поменатия по-горе страх. Най-ярките и съществени елементи за изграждане на отношение към света и живота са нашите зрителни впечатления.

Човек възприема със зрителния си орган цялото световно многообразие и по такъв начин той е изработил опора за своя дух във физическия свят. Образите, които падат върху зрителната мрежа на окото ни, предизвикват дразнения в съзнанието и ние отделяме голяма част от будното си внимание за преработка на тия дразнения, което и съставлява същността на виждането. Когато сме в съвсем тъмно място, ние вече нямаме тая ориентировка и „част от енергията на нашето съзнание“ остава без контакт с външните дразнители. Тая енергия, или мисловна сила, се намира в един безформен свят, който не може да се съзерцава, и затова се насочва към „аз“-а, който е от ирационално естество, а винаги рационалното плаши, тъй като то не е практика на живота ни, не е част от нашето битие.

Следователно, на първо време, ние можем да направим по отношение на тия автозараждащи се страхове следното заключение: те са продукт на една психологична изненада, произлязла от факта, от обстоятелството, че ние лишаваме своето съзнание от външни дразнители; оставаме свободна енергията му, която се насочва към дълбините на себето, което себе е от ирационалното, а не от триизмерното битие. Тая изненада, това потъване в безформения и лишен от всякакви други дразнители свят, освобождава нашата нервна система от деятелност, предизвиква промени в нейния ритъм (защото всяка работа е ритъм) и ние имаме усещането, което се нарича страх.

Неизвестното е голям фактор в нашия живот. То ни тормози най-много и понеже е огромно, тъмно, неизбродно, несъизмеримо, то ни плаши повече от всичко. Един известен неприятел е по-малко опасен, отколкото един неизвестен. Една известна вече болест е по-малък фантом от една неизвестна. Един известен край на нещо е по-малко мъчителен, отколкото неизвестният. Има хора, които стигат до болезнено и мъчително състояние от това, че може да им се случи нещо неизвестно. То може да бъде това, онова, нещо трето, четвърто и хиляди други неща. Тая неопределеност и множественост на неизвестното държи съзнанието в мъчителен страх, освобождението от който може да дойде само при настъпването на една истинска, физическа и реална беда или опасност.

Опората във времето и пространството е също освобождение от автозараждащия се страх, защото, макар и условни, течението на времето и координирането в пространството са неща, с които нашето съзнание е сродено за през цял живот.

Една от най-главните причини за страха от смъртта е не толкова мисълта за небитието, която в същност е погрешна в своята основа, колкото неизвестността, тайната около нея. Нека хвърлим поглед върху тоя първичен страх от смъртта, загнезден във всяко живо същество. Няма сила в живота ни, която би могла да му се противопостави, освен единствената сила — силата на любовта.

От множеството наблюдения, правени върху страха от смъртта у различни хора, с поразителна яснота сме се натъквали на случаи, които ни показват, че най-безстрашни са хората, които обичат. На това място трябва да разясним смисъла на любящ, на влюбен човек. Последната дума не трябва да ни говори само за случаите, когато съществува афинитет между две същества от противен пол. Разбира се, ние не изключваме и тоя случай. Бидейки най-популярен, ние го по-

ставяме на видно място. При това разглеждане ние искаме да разширим състоянието на влюбеност, като включим в него приобщаването към един идеал, към едно учение, към една истина, към една страна или народ и още много други такива неща. Само при една голяма обич, която заангажира голяма част от съзнанието, дивият страх изчезва. Ако бихме могли да наредим хората в света по низходящата степен на тяхната „влюбеност“, на първо място по безстрашието си от смъртта ще бъде оня, който е на първо място в любовта. Любовта е чувството, което само по себе си отстранява смъртта. Тя е приема, защото я превъзхожда. Любовта, която граничи с безкрайното, е всемогъща сила, в която е потопено съзнанието на един човешки индивид, и за това съзнание, влязло в магичното силово поле на една голяма любов, сенките на смъртта остават без значение. Ние никога не бива да си правим илюзии, че някога е възможно да се победи смъртта, освен с любов. Това е една истина, изказвана по хиляди начини в книгите и писанията от най-дълбока древност до наши дни, и ще остане вярна през всички нескончаеми хилядилетия на живота.

През една нощ, в качеството си на служебно лице, имах случая да наблюдавам, че най-безстрашните от усиленото въздушно нападение над града бяха влюбените двойки. Те се движеха бавно, хванати под ръка, и се отнасяха най-нехайно към опасността. На предупрежденията ми да се прибират в закрития, те отговаряха с насмешка, макар че наблизко имаше вече ранени хора. За мене беше ясно, че те, близо един до друг, бяха отстранили смъртта, като елемент в живота си. Тогава разбрах, че степента на любовното чувство се мери със степента на безстрашието от смъртта.

Между многото животински навици, ние сме наследили и страха. Той лежи в основата на нашето земно битие и се проявява систематично като нерадостен белег, че животинското у нас е още много будно. Съвършената липса на страх е най-явният признак, че това животинско е изчезнало, като на негово място се е настанил духът. Ние не можем да си представим едно съвършено същество, изпълнено със страх. Ако се вгледаме в дълбините на ония качества, които притежават хората, заслужили уважение или обожествяване, ще видим, че на първо място стои тяхното пълно освобождение от страха. Би ли приел някои от нас един страхлив Христос, един страхлив Буда, един страхлив учител на човечеството или един страхлив пророк?

Чрез анализ, ние идваме до мястото, където ни става ясно, че на страх са податливи ония хора, чиято нервна система лесно се раздвижва от бързите и внезапни смени във външния свят. Такива натури са обикновено и тия, които никога не са се упражнявали в безстрашие, хора, които обичат над всичко себе си. При създаването на обстановката на страх непременно взема участие и нашето възпламенено въображение, което автоматично се стреми да запълни всички неизяснени неща със своеобразно съдържание. Да вземем следния пример: намирате се нощно време сам в непозната къща. Тъмно е. Няма никакви следи от нечий друг живот. Внезапно се почуква. С притиснато гърло вие питате: „кой е?“, но никой не отговаря. Сега започва същинският страх. Сигналът е даден. Нервната система е вече възбудена, въображението — мобилизирано. Дали това не е почукване, с което се цели да бъде отворена

вратата и да се промъкне някакъв злодей? Дали разбойници не се опитват да извършат нападение? Най-после, не е ли някой блуждаещ дух? Дали в тая къща няма привидения?

Един, също така, мъчителен и опасен със своите последици страх е страхът от бедност или както го наричат страхът за утрешния ден. Има, срещал съм такива човешки същества, които живеят в непрекъсната тревога, как ще прекарат идващия ден. Ще имат ли да ядат, какво ще облекат, какво ще стане с децата, кой ще ги осигури, кой ще се грижи за старините им и пр. и пр. Такива хора превръщат живота си в робство за осигуряване, без да знаят великата истина, че законите, които регулират една човешка съдба, най-често не се съгласуват с нашите разпоредби и предвиждания. В атмосферата на този страх от глад, от изнемогване се проявяват страшни, егоистични нагони, ражда се алчността, мошеничеството и жестокостта. Този вид страх прави отделните човеци непоправими егоисти и изостря тяхната съобразителност до степен, която отрича правото на всяко друго съществуване. Има хиляди жертви по лицето на земята от пагубните последици на този страх. Хиляди самоубийци са завършили живота си най-трагично, защото не могат да си представят, как ще се живее в бедност и лишение. Техният личен и семеен егоизъм не може да допусне слизване на по-долното стъпало в материалния живот, защото цялото им битие е било заангажирано в създаване на благосъстояние. Тия хора не са разбрали суетността на земното богатство и не са научили героизма на аристократичния дух, който героизъм позволява на човека да живее при всички условия еднакво достойно, еднакво смислено. Има човешки същества, които смятат, че е невъзможно съществуването им без обстановката на параден блясък, която да подчертае личното им достойнство. Има хора, на които животът пулсира заедно с ритъма на сделките. Тяхната кръв се движи по жилите в зависимост от банковите им операции и ако някога тия сделки попаднат в неблагоприятен или безизходен път, спира и сърцето, замръзва кръвта и един човешки живот загива върху разтворената книга при неблагоприятния баланс. На какво се дължи това? — Психологията на тежкия банкер не е бохемство. Той не е от категорията на хората, възприели прекрасния евангелски принцип: не се грижи за утрешния ден, стига на днешния ден неговата грижа! Не си губи живота в тия стракове, какво ще ядеш и какво ще пиеш! Виж криновете в полето — те са облечени по-хубаво от царя, а птиците небесни намират своето препитание.

Ето ние се докоснахме до вярата. Вярата е една неземна сила в човешката душа, която ни освобождава от страха. Има хора, които вярват в успеха на утрешния ден и заспиват спокойни. Все ще дойде нещо, все ще се преживее, казват те, и така живеят дълги години, може би по-скромно от другите, но с по-малко тормоз и по-малко унижения и убийствен страх за утрешния ден. С непрекъснатия си страх за утрешния ден ние често заразяваме и околните, децата си и създаваме непоносимата атмосфера на егоизъм, която е истинска отрова за оптимистичния живот. Познати са печалните и незабравими случаи, когато някои родители убиват дори крехкия живот на своите деца с отчаянието си. Фалирва някой търговец. Той предлага пред своето семейство нещастието си в такива краски и с такъв страх пред настъпващата без-

надеждност, че в скоро време те поболяват своите деца, защото внасят отчаянието като отрова в крехките им организми.

Колко е велик, и за съжаление, колко рядък е мълчаливият героизъм на тия, които „започват наново“. Няма по-симпатични и по-желани хора от тия, които посрещат бодро и на крака материалните крахове, усмихват се на съдбата и започват отново. За човешкия род те са едно скъпо богатство. Те са солта и утехата на земния живот, защото го осмислят със своя героизъм.

Една от доста чувствителните и стилизувани еманации на личния героизъм е страхът от болести и смърт. Има хора, които непрекъснато мислят, че са болни или че ще се разболеят. Един бодеж в гръдния кош, който може да се премахне с няколко дълбоки вдишвания, те считат за начало на белодробна болест — затъмнение или туберкулоза. Когато се изкашлят, те разглеждат слюнката си дали няма кръв. Ако са се ръкували с някой болен, въпреки че са измили добре ръцете си, те смятат, че все пак по някакъв начин е попаднал у тях някакъв бацил и сега той тайно и коварно върши своята работа. Те се събуждат нощем, пипат челото си, за да проверят дали са изпотени, мерят често своята температура и чукат, върху гръдния си кош, без да разбират нищо от звуковете.

Един от много популярните страхове — страхът от смъртта, заслужава по-внимателно вглеждане. Тоя страх съдържа и крие у себе си три компоненти. Преди всичко, страх от неизвестното, легнало зад смъртта като мълчалив океан, страх от мъченията, които предшествуват всяко умиране и най-после страх от небитието. Страхът от неизвестността е от категорията на ония вътрешни страхове, породени от липса на опора в един непознат свят. Какъв ли ще бъде животът след смъртта? — се питат вярващите в безсмъртието. Макар и свързали живота си с такава вяра, те изпитват страх от един необикновен порядък — порядъкът на безтелесния живот, където „азът“ се лута в калейдоскопните сенки на едно съновидение. Дали не ще се повторят страданията от греховете и неправилните постъпки? Дали не ще се яви там — в отвъдния свят на духа възмездие за сторените жестокости?

Третият елемент в страха от смъртта, който е най-популярен за хората, е страхът от небитието. Това е страхът на хората, които живеят в едно грубо материалистическо състояние, опряло се изключително върху биологичното начало и края на човешкия живот. Една клетка се оплодява, развива се един ембрион, ражда се едно живо същество, което се оформя под напора на наследствените заложби и заобикалящата го среда. Тоя физикохимичен, биологично-механистичен комплекс живее и после умира безвъзвратно и напълно, като цялото му битие: мисли, чувства, копнежи, идеи и любов се стопяват подобно леки облачета пара в мига, когато се разхлябят и изчезнат взаимните връзки на биологичното единство. С други думи, небитието поглъща живота, животът на индивида става небитие.

Ония хора, които живеят със съзнанието за вечното и непрекъснатото съществуване на „аз“-а и душата, носят вярата, че животът трябва да се живее достойно и пълно, тъй като те приписват на тоя живот определен план, събдновението на който план представлява един процес, разстлан в неизбродните векове на космичния развой. Те са

свързани с живота до толкова, доколкото той им дава условия, чрез своето многообразие, чрез издиганията и слизанията, и най-после чрез страданията да калят своя дух, да поучават душата си и да придобият опит. Ако се приобщим по-отблизо с ония случаи от живота край нас, когато е било проявено безстрашие, ще се уверим, че там е блясвал миг от увереност в безсмъртието. Героите, които умират фанатично за нещо, каквато и да е то, вярват, че делото им ще се продължи в техния подвиг. Те са били уверени, че бъдните поколения ще живеят с тяхната жертва и че нещо от тяхното съществуване ще пребъде и зад мрачните предели на смъртта. В животинското царство и в биологията няма подвизи. Подвигът е роден в царството на духа, където е превъзможната тежката инерция на материята и където блести с неизразима красота животът на вечността.

Неподозирано за много хора по света страхът е пропълзъл, като злокачествена отрова, в много широки размери, в най-причудливи и неузнаваеми форми и в структурата на човешкото общезитие. Печалната картина на разрушение и ужас, в която се потапя от време на време човечеството, е резултат пак на страха. Всички войни, кървави стълкновения между хората по лицето на земята стават от страх. Както отделният човек се бои за своята съдба и за изхода за утрешния ден, така и народите в лицето на своите представители: държавници, министри, тръстове, компании и дружества се боят от някакъв въображаем разгром, в който ще рухнат техните предприятия, сметки, печалби и благоденствие. Държавата, която се счита еманация на едно висше обществено и родово съзнание, крие в своите гънки страшни паразити, които с най-непростени и подмолни средства тикат народите към катастрофи, за да може тия паразити да осигурят и да запазят място за себе си край изворите на богатата на тая държава.

Друг вид страх, който обзема хората с най-голяма сила, това е страхът от природните стихии: земетресение, наводнение и други. Страхът от природните стихии, има в основата си разколебаване на вярата в устойчивостта на природните закони. Ние живеем в някаква увереност, че сме „стъпили на здраво“. Земята, върху която живеем е сигурна, небето е вечният покровителствен купол, а това, което става между земята и небето, е част от изпитаните и мъдри закони на света.

Природните стихии наваяват един специфичен, пълен с някакъв вътрешен пиетет страх. Причината за тия стихии обикновено идва от далеко. Те са огромни, неуловими и скрити. Свръхземното се намесва като господар на видимата природа и човек чувствава себе си като печална играчка в ръцете на бушуващите сили. Онова, което сме считали за непроменено, се подава и се колебае. Най-интересно в тоя случай е това, че животните, които имат необикновено вярно предусещане за настъпващите бедствия, почват да реват, да проявяват безпокойство, неща, които допълват картината на общия ужас, обхванал всички хора.

Борбата срещу страха е равнозначна с борбата за освобождение на духа. Поставен като регулатор в праосновите на човешката природа, той не бива да се развива до пределите, които ще го направят пречка за развитието на тоя дух.

Страхът, който има най-много форми и най-неизследваеми нюанси, ни придружава в земното съществуване като една нерадостна сянка.

Той показва своята убийствено нежелателна физиономия тъкмо тогава, когато искаш съзнанието ти да е чисто, като огледалната повърхност на планинско езеро. По един необясним закон на човешката психика, който може да се нарече закон на контрастите, в полето на нашето будно съзнание, паралелно с най-възвишените и най-желани неща, излизат и такива, които идат от дъното на някакво мрачно подземие.

Ако се боиш от нечистите мисли, те ще дойдат в главата ти тогава, когато искаш да мислиш за чистотата. Ако се боиш от някоя болест, ти ще я виждаш навсякъде. Ако се боиш от сиромашия, всяка нощ ще сънуваш своето разорение, защото страхът е фокусиране на вниманието върху нещо, което закрива всички останали предмети.

В корена на почти всички неврози има страх. Да се изкорени едно състояние на потиснатост е възможно само тогава, когато се отиде до корена, който непременно е някакъв страх. Човешката душа не може да бъде спокойна, ако в някоя от нейните гънки е вгнезден страхът. Тя трябва да го изхвърли, както организмът изхвърля чуждите неща.

Освобождението от страха е един величав прогрес в човешкото съзнание. Той е толкова съществен за развитието, колкото е съществено важно освобождението от духовното невежество. Тормозът от робството на страха може да се премахне със светлината на мъдростта — такава мъдрост, която прониквайки в нас ще освети всички мрачни ъгли и ще прогони всички въображаеми вампири.

Силите, които ще прогонят страха от човешката душа са: непоколебимата воля, отричането от себе си, работата за доброто на ближния и обичта към светлината, към свободата и към всичко в света.

ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ

(По случай 30 години от смъртта му)

ЛЮБЕН ЦВЕТАРОВ

I

Жизненият път на Димчо Дебелянов е белязан с черния знак на страданието. От ранно детство до трагичната му смърт, този път минава под безрадостно, заключено небе. Син на западнал занаятчия, в невръстни години още той остава без баща и понася жестокия жребий на изпълнено с лишения и несгоди сурово лично съществуване. Занизват се години на тежка борба с бедността и унизителните условия на една филистерска действителност, която потиска и убива с грубостта и равнодушието си всички благородни пориви. Но духът на Дебелянов, въпреки всичко, остава докрай мъжествено горд. Действителността, сурова и враждебна, не го сломява. Само чувствителната му поетична душа утаява тежките впечатления от всички обиди, които животът немилостиво му причинява. Принуден да живее сред убийствени условия, где ли би могъл да намери той опора за своето равновесие, при изострената си чувствителност и утвърдено съзнание, че не е като всички хора, ако не е бил поет?

Роден под знака на нещастна съдба и преминал краткия си жизнен път под звездата на прокълнатите поети, Дебелянов е вградил без остатък личността си в своето поетично творчество. Всеки звук, всяка мелодия, всеки образ и дума говорят за нещо станало дълбоко в душата на поета, което най-често, ако не винаги, носи печата на тежко лично страдание. Изобщо, Дебелянов е един от малцината талантиливи поети у нас на голямото индивидуално страдание, на личната кръстна мъка. Поезията му е симфония от мъчителни откровения, трагична изповед на поет, преминал жизненото си поприще преследван непрестанно от кошмарния призрак на вечна грижа и изживял, при високо вътрешно напрежение, пълната гама на всички страдания. Запазил, обаче, кристалната яснота на духа си и чистия, девствен възторг на благородното си сърце.

Мъжествен и бунтовно отзивчив по природа, в творчеството си той е дал поетичен израз на цялата си болка от живота. Може би тази болка е била и вътрешният потик, който го е тласкал към творчество, трайното внушение на което е в дълбоко затрогващата му искреност, която неусетно се прелива в мелодичните трепети на неподражаемо интимен тон. Затова, макар да е индивидуалист по съзнание и самочувствие, като поет той е горещо обичан. Обяснението на това непринудено отнoшение към поетичното му творчество е, несъмнено, във вълнуващата близост между личните му преживявания, отразени в поетически образна форма, и преживяванията на цяло едно поколение в навечерието и през периода на войните, които нашият народ води през второто десетилетие на настоящия век.

След Яворов, за втори път в поезията ни, у Дебелянов се самовъплъщават характерни черти от образа на Хамлет. Грешат прочее ония, които дирят в неговото творчество отразен духа на някакъв сантиментализъм. Авторът на „Черна песен“ не е верующ човек, той сам изповядва: „в своята вяра сам не вярвам аз“. Преживял е още в ранните си юношески години крушението на своята вяра и на нейно място в душата му е пуснал корени скептицизмът на Хамлета, което означава, че не може да бъде сантиментален дух. Той е повече романтик, но романтик без илюзии и без вяра, и може би оттам идват изострената му впечатлителност и напрегната чувствителност. Романтик като човек, романтик и като поет, със самочувството на непреодолимо вътрешно раздвоение, в огъня на което целият изгаря без остатък.

Затворен в себе си, през трептенията на своя дълбок елегичен патос, характерен за цялото му творчество, той изявява най-съкровената същина на творческата си природа, изцяло обладана от трагична романтика, която за него има едвали не властта на съдба, защото предшествува всякакъв външен опит, всяко предметно отношение към света. Тъй мелодиката на творческото му чувство се е пречупила през призмата на неговите романтични видения и се е утвърдила като индивидуално светосъзерцание на един вътрешно угълбен дух, който се къпе в езерните води на примирението. Дебелянов е единственият напълно оформен поет на примирението в нашата лирика, за когото то е породено не само от временни нещастия, от моментни крушения и от мимолетни пристъпи на злото, а преди всичко от едно схващане за човешката малоценност изобщо. Това трагично съзнание неизбежно е ограничило кръга на неговия опит от външния свят. На свой ред, стесненият емпиричен кръг, напоен от романтичното му творческо чувство, се е разстопил в поетичните сфери на една визионерно гледана действителност. По този ирационален път поетът създава своя индивидуален поетичен мир, който замества в творчеството му сетивно видимия реален свят. Поетичното съзерцание преминава синорите на конкретната, условна реалност и става дълбоко лично отношение към света изобщо, кристализува в оригиналните форми на едно двойствено, романтично-трагическо светоусещане.

Двойствеността в натурела на Дебелянов се изявява с особено внушение през неговите живи поетични антитези, които отразяват жаждата на душата му към максималистично, пълноценно изживяване на всичко. Радостта у него е безумна радост, както скръбта и меланхолията му, от скрити вопли и мъчителни жалби, навремени се превръщат в същински песимистични избухвания, които граничат с безнадеждно отчаяние. При възприемането на света, изобщо, Дебелянов чувствава предимно полярните степени на емоционалното възприятие. Радостта и скръбта, най-често преливайки се у него, са пределните синтези на положителното и отрицателното като жизнени прояви. В този двойствен патос коренее едновременно възторгът на вродената му нравствена сила и болката от почти безизходния му трагизъм. От него надничат жалбите на една чиста и светла душа, чиито крила животът е преломил с равнодушна жестокост. Тъй се ражда елегията на Дебелянов, която отразява всичките характерни черти на един романтичен дух, обречен

на мъчителна самотност в своя страстен порив по „недостигната страна“, където поетичните му сънища го виждат „на бога най-светлия син“.

Тези сънища, обаче, не са трайни и след тях поетът чувства още по-остро мъката на отчуждеността си от света и хората, и с безпощадна яснота се вижда „заклученик в мрачен затвор“. Неговите „жалби далечни“ и безутешни „спомени лишни“ го затварят в някакъв омагьосан кръг на безнадеждна носталгия. В един изключителен момент това поетично чувство преминава в универсално трагично обобщение и поетът вижда, че „върху хиляди чела чер жъртвен кръст е начертан“.

Почувствувал се „приневолен“ още вутрото на своя живот, над виденията на поета отрано започва да витае сянката на смъртта, като неизменно изкупително начало в света. Но ако у Яворов смъртта е „ужасен призрак“, който е притиснал света в лапите си и гледа със стъклен поглед от бездната на вековете, в поезията на Дебелянов тя е неизбежна спътница на живота, която поетът приема като орисано предопределение. Примирението му при съзерцанието на смъртта кристализува в едно мъдро откровение, което предизвиква не бунт, а смирение на душата. Такова мъдро, философско отношение към смъртта няма почти у никой от останалите ни поети. И тук Дебелянов остава верен на поетичната си природа: приема неизбежното без бунт, с онова мъдро смирение, през което внимателният наблюдател не може да не открие присъствието на един мъжествен дух. Поетът не го ужасява страшното му прозрение, че ще си отиде от света тъй както е дошъл — „бездомен, спокоен като песента, навяваща ненужен спомен“. Защото той познава „своя път нерад“, а няма и за какво да скърби — „изгубих майка, а жена не надох, нямам и другари“. И над всичко това стои съзнанието, че „за утеха, може би, смъртта в победа ще дочака“.

Личната му съдба протича така, както проникателното му поетическо чувство я предусеща. Живот и творчество стават двете страни на една същност, единна и неделима. В нея е зазидана личността на поета с всичките ѝ радости и скърби, с мъдрото ѝ примирение пред живота и смъртта, с блясъка на трагичното ѝ светосъзерцание и с нейния благороден жизнен подвиг. До края на живота си Дебелянов не изменя нито за миг на себе си. Нито времето, нито обстоятелствата го отклоняват от неговия път. Такива личности рядко се раждат. Когато са поети, те са нравствено завършени и поетически неповторими.

II

В поетичното творчество на Дебелянов не навсякъде се чувствава напълно избистрено неговото художническо съзнание. И макар то да представя един самобитен свят, интимно затворен и сърдечно бълнуващ, все още му е предстояло индивидуално углъбяване и творческа художествена завършеност. Загинал съвсем млад, поетът не смогва да осмисли изцяло поетичното си дело. На неговия художествен свят несъмнено е предстояло идейно разширение и още по дълбоко емоционално разгръщане, което сигурно е щяло да го доведе до поетични постижения от още по-значителен стил. Но ранната му смърт става епилог на всичко: тя, безспорно, допринася за неговото безсмъртие и заключава кръга на една романтична съдба. Онова, което е трябвало да извърши животът, като му разкрие още от своите тайни и трагични противоречия, напра-

вила го е смъртта, осветявайки жизнения му подвиг със знака на индивидуалното съвършенство. Това нравствено единство сплавя личност и поетично дело в една завършена цялост, в която е вграден един рядък къс от трагичната красота изобщо. Живот и творчество се сливат и стават едно пълноценно поетично произведение.

Несъмнено, ключът за проникване в творческото битие на Дебелянова е в неговата „Черна песен“. В нейните антитези най-ярко е отразено душевното раздвоение у поета, тъй характерно за цялото му творчество:

„Аз умирам и светло се раждам, —
разнолика, нестройна душа;
през деня неуморно изграждам,
през нощта без пощада руша.“

Разнолика и нестройна, поетовата душа предвкусва отровата на това, което я очаква, разпъва се в непреодолими противоречия и потъва до крайната дълбочина на своето трагично откровение без никаква сянка на ужас, с онова примирително съзнание на едно мъдро, пророческо прозрение, според което:

„На безстрастното време в неспира
гасне мълком живот неживян,
и плачът ми за пристан умира
низ велика пустиня развян.“

Тази „Черна песен“ е безспорно прелюдията в поетичната симфония на Дебелянов. В нея са загатнати синтетично най-характерните мотиви, които стават отправни моменти в развитието на неговата творческа драма, която въпреки разкъсаността си и някои случайни отклонения вътрешно се стреми към поетическа завършеност и цялост.

Както при Яворов, и в поезията на Дебелянов образът на любимата е основен носител на вътрешното творческо драматично развитие. В „Утро“ поетът с трепет я очаква да дойде. В „Лъст“ при всяка неволна извивка на неговия стремителен път тя го пресреща „хищно-разголена с цветята на своята плът“, — чистата поетова душа смутена трепери пред греха. В „Писмо“ любимият образ отново става призрак, в „Спи градът“ възкръсва „чист и драг“, добива черти на светост в „Молитва“, превръща се в носител на обредно таинство в „Жъртвоприношение“, за да израстне с кошмарни очертания в „Легенда за разблудната царкиня“. Дълбоко нравствена личност, поетът има благоговейно отношение към любимата, образът на която е лишен от Яворовата екстатичност и диша, както всичките му останали образи, трагичната примиреност на неговата пасивно-съзерцателна природа. Любимият образ извиква най-чисти трепети на сърцето и възплъщава почти всички романтични отсенки на поетовия романтично-трагичен натюрел. Борбата между плътта и душата, която Яворов не рядко довежда до загрято състояние, у Дебелянов е само загатната, но с толкова вътрешна сила и дълбочина, че отразява напълно неговата етична природа.

Отминал някога, в първата си пролет, любимата, която според поведта му „в златолунна нощ ме позова на празник, на безименни на-

слади“, той започва безпомощно да тъгува по нея. Неговата девствена душа, която не се е обадила на „грешните слова“, я зове и очаква да дойде „като лъч след вековно затмение“, но някакво глухо ехо звучи от далечни пространства и на поетовия въпрос „ще дойдеш ли?“ отвръща: „никога веч!“ Споменът му разкрива жестокия смисъл на сърдечната му драма:

„Тя дойде, дете, с пробуден жар,
с пламенна усмивка на уста,
но възжаждал вечна красота
аз отвъргнах тленния ѝ дар.“

Пролетните сънища в младостта на Дебелянов са тъй безнадеждни, че техният мрачен блясък ляга над цялото му творчество. В стихотворението „Пловдив“, хвърляйки поглед назад към своето минало, някогашният юноша с мъчителна болка си спомня:

„Тук първи път чух възглас — престани
да вярваш и да дириш — забранен е
на любовта плодът — и в зли страни
мечтите ти навек ще бъдат пленни.“

Крушението на младежките му пориви го завлича по пътя на едно изключително страдание при възприемане на живота и света, за да завърши с пълна самотност на духа. Но без всичко това поезията ни щеше да бъде лишена от най-хубавите си елегии, които, безспорно, заедно със стихотворенията му от войната, са най-високата точка в творческото развитие на поета. Тяхната романтична примиреност и неподражаем сърдечен тон, както и безнадеждната носталгия, която излъчват, говорят за крайно богат душевен живот, пречистен от всичко случайно и преходно, озарен от сиянието на собствената си трагична мъдрост и възвисен до философско примирение, когато всички бури и нещастия в поетовия живот избухват в мъчителния плач на душата:

„О, скрити вопли на печален странник,
напрасно спомнил майка и родина!“

Елегията възплъщава същността на Дебеляновата творческа инвенция. Тя разкрива най-интимното на поетичната му природа. Чувството е успокоено, пречистено и се домогва до някакво мистично съзерцание, до един едва ли не религиозен екстаз, окъпан в очистителните води на страданието и примирението. Духът преминал през тревогата на много нещастия като че съзерцава миналото си, унесен в перспективните нюанси на спомена. Успокоение след буря, което грее в сребърните отблясъци на носталгична мъдрост.

Всички съществени моменти в поезията на Дебелянова синтетично са загатнати в неговата „Легенда за разблудната царкиня“, в която поетът не само е постигнал пълния блясък на своите изразни възможности, но е разкрил и цялата вътрешна история на своята „разнолика, нестройна душа“. Тази поема несъмнено е едно от най-високите постижения на нашата символистична поезия.

III

Когато Д. С. Мережковски написал първото си стихотворение, прочел го на Достоевски, който казал на младия, тогава, поет, че „няма поезия без велико и болно духовно горене“. Личността на поета, вероятно е искал да каже Достоевски, трябва да изгори в огъня на своята изключителна съдба, за да успее да сътвори истинска и трайна поезия. Чрез невидимия процес на това вътрешно горене, творческата стихия на поета ще се осъществи във формите на дълбоко и трайно поетично творчество.

Поезията на Дебелянов е характерен израз на такова „велико и болно духовно горене“, и затова живот и творчество у него се сливат. Творчеството му е квинтесенция на живота му, а животът му — видимо възплъщение на неговото творчество. Както е при Ботев и Яворов, макар в съвършено друг план. В патоса на това осъществено двуединство личността на поета се изявява с цялата си вътрешна сила и нравствено величие.

В дълбочините на своето подсъзнателно битие Дебелянов знае, че е предопределена жертва — жертва на дълг, на Кантовия категоричен нравствен императив: ти си длъжен! Затова поетът отива към своята Голгота със самочувството на човек, който знае, че няма да се върне, но и със съзнанието, че изпълнява повелята на един върховен морален дълг, необходимостта да изяви цялостно своята дълбоко етична природа и да се слее по този начин със собствения си народ, вън от когото няма нито голямо творчество, нито пълноценна творческа личност. Не че поетът не е могъл да се отклони, както толкова други, от изпълнението на този дълг, но той с цялата си природа е чувствувал, че трябва да отиде, знаейки предварително, че няма да се върне. Иначе би изменил на себе си, на своята нравствена съвест, която приема страданието като неизбежна орисия, като възмездие за някаква предопределена трагическа вина, а смъртта — като неизменна спътница на живота. Може би затова Дебелянов принадлежи всецяло към семейството на прокълнатите поети, макар че далеч не всички от тях са завършили като него.

Дебеляновият химн на неизживяна младост е първият проблясък на трагичното му съзнание за собствена прокълнатост, а носталгичният плач на копнеещата му душа, отразен в най-хубавите му стихотворения, е израз на примирението му с тази прокълнатост. Тъй болката от разбития устрем на младежките години, преминала през огъня на това трагично съзнание, застива в мъчителното съзерцание на един дух „с горести богат и радости несподелени“. Такава е орисията на поета: да живее с носталгичната жажда по нещо, което е трябвало да бъде, но не е било. Жалба по „недостигната страна“, при очевидно трагичната равностетка, че „моят труд бе труд безцелен и блян безплоден — моят блян“.

Поетичните видения у Дебелянов, изобщо, са кръстени в огъня на неговото дълбоко откровение, че е пленник на изключителна съдба — „в някаква светла страна съм на бога най-светлия син“. Те носят и трагичния знак на един непрестанен стремеж към пълнота на живота, просмукал цялото му същество, но останал, уви, неутолен. Чужд на каквато и да било рефлексия, Дебелянов е натура емоционална,

която дирейки да постигне пълнота на живота не може да се задоволи с условности и половинчатости. Затова поетичното му творчество е отражение на целия му вътрешен мир и съзерцателните му дълбочини, които нерядко напомнят дълбините на планински вир, са синтетичните прозрения на духа му за собствена безпомощност, устремен към цялостно осъществяване. Това трагично творчество е заключило, като скъп талисман за поколенията, душата на поета и смисъла на целия му живот, протекъл под безрадостно, настръхнало небе. През неговите толкова чести антитезни съпоставяния говори наистина разпънатата душа на поета, която в самотата на своите неизживени блянове, като „разблудна царкиня“, пее в трагичен унес, пребродила безводни пустини и бездънни бездни и отзовала се пред дверите на жадуваната, но заключена радост.

Тайната на Дебеляновата поезия, която тъй много е подчинявала душите на поколенията и е обзоръжавала литературния ценител, е в тяхната дълбоко вълнуваща искреност, която незабелязано се прелива в мелодичните трептения на някаква лазурно прозрачна музика. Лиричните изблици действуват направо на сърцето, правят неговите най-нежни струни да зазвучават и покоряват изцяло чувствителността му, защото от тези изблици тече като пълноводна река една богата емоционалност, която разстапя леда на душите, залива ги с топлотата на близка сърдечност, разкътва кората на всички наслоени предубеждения и слива творец и читател в едно творческо, органично единство. Това не е просто поезия, а поетичен живот, с мъжествен ритъм и романтична красота, озарен от проблясъците на нещо далечно и непостижимо, и едновременно близко и подчиняващо. Всяко стихотворение е непосредно бликнала като ручей песен, в която е въплътена една жива душа, душата на поета, обладана от неспокоен стремеж към жизнена пълнота на битието си. Тази душа се люлее разпъната от противоречия, опива се от извора на своето трагично познание за света и живота, къпе се във водите на едно мъдро примирение пред неизбежното и въпреки всичките ѝ опити да се слее с другите, се чувства бездомна изгнаница, заключена в самотата на неведом затвор. Сродена с вещателния патос на Яворов и с пророческата искреност на Ботева, в часа на голямото страдание душата на Дебелянов остава ярна на тяхната трагична орисия.

В Дебеляновото поетично творчество всичко е чувство, пълнокръвна емоция, непосредна еманация на една крайно чувствителна душа. Няма нито сянка от рефлексия и умозрителност. Това творчество е израз на цялостен вътрешен живот, трагично обгорен от черния огън на страданието и неутоления си копнеж, но неотровен от разяждащия лъх на рефлексията, така чужда на този завършен романтик. Съзвучните му гами трептят в кристална непомътеност. Отразяващи една вътрешно свободна воля, те фиксират и едно съвсем лично отношение на поета към живота и света, което разкрива прелюдията си в „Черна песен“, от която наднича неговата „разнолика, нестройна душа“, издига се до трагичните обобщения на „Легенда за разблудната царкиня“, дето тази душа витае над бездни и юдоли, ликуваща по устрема на първата си девственост, за да се въплъти накрая с неповторима дълбочина в цикъла стихотворения „Тиха победа“.

IV

За сравнително малкото по обем поетическо творчество на Дебелянов е писано твърде много. Разглеждано е почти от всички страни и е казано едва ли не всичко, което може и трябва да се каже за него. И все пак, струва ни се, не е обърнато достатъчно внимание на най-оригиналните и завършени негови стихотворения, които, наред с прекрасните му елегии, винаги ще вреждат заслужено името му между имената на най-значителните ни лирически поети. Думата е за няколкото стихотворения на поета, писани на бойното поле. Те са не само пророчески верен израз на предчувствието му за неговата ранна смърт, но са и едни от най-характерните за пасивно-съзерцателната му лирическа природа, от гледище на лична поетическа чувствителност и художествена оригиналност.

Едва ли другаде в неговото творчество истината на поета се е извила в такава съвършена пълнота и е намерила такъв цялостен и дълбоко осмислен израз, както в тези на брой само шест стихотворения, образуващи цикъла „Тиха победа“. В тях е отразена безусловно цялата поетическа индивидуалност на Дебелянов и е твърде мъчно да се открие каквато и да било следа от чуждо влияние. Сдържаният мъжествено-трагичен патос, който извира от тези стихотворения, се покрива напълно с личната участ на поета и го сродява вътрешно с несъмнено най-големите български поети: Ботев и Яворов. Като тях, Дебелянов успява да изрази удивително просто и с поразителна художествена яснота най-съкровените дълбочини на своята трагично чувствителна душа и смогва да превърне жизнения си подвиг в поезия, а поезията — в истина.

За разлика от други наши поети, които навремето се опитват да изразят сложната гама от преживявания, предизвикани от войната, като съзнателно и преднамерено хиперболизират героичния тон в своите стихотворения за сметка на творческата си искреност, Дебелянов остава такъв, какъвто е бил винаги. Като личност и гражданин, той изпълва доблестно отечествения си дълг в полето на честта, но като поет е чувствувал дълбоко, че трябва да остане верен преди всичко на своята, проявена вече творчески, поетическа чувствителност. Характерното и толкова многократно изтъквано раздвоение у Дебелянова се изявява, прочее, за последен път: благородният воин, прострелян в гърдите, с мъжественото се поведение като човек спечелва обичта и уважението на своите другари и подчинени; като поет, обаче, остава все същият примирен романтик, познат от предишните му стихотворения. Новото са не толкова мотивите и образите, навеяни от войната, колкото неотразимото вътрешно успокоение и мъдро поетическо съзерцание, през които проглежда най-интимната и дълбока същност на неговата мечтателна душа.

Поетическото отношение на Дебелянов към войната, следователно, не е героически-патетично, а фаталистически-трагично. Той не я идеализира, а я отразява такава, каквато я чувства и преживява. За него тя не е само „вихър лих“, „буреносна, мощна бран“, „сурова вяропност на дълга“, но е и безмилостна, зловеща съдба, която е начертала „върху хиляди чела чер жъртвен кръст“. Сменила с тежкия си грохот „живота пъстролик“, тя е някакъв мрачен „празник на кървавия смях“,

сред който „всички са един и всеки все пак — сам“. Сляла „радост и тъга“, сродила „малък и велик“, тя е изравнила всички пред неизвестното. Потънал в глъхналите жалби и грубите веселби на безименните воители, поетът живее с предчувствието за уречения миг, когато и над него „съдбата мрак ще протръби“ („При иждат, връщат се“).

Фаталистическото чувство у Дебелянов е, изобщо, свойствена черта на неговия характер, но в стихотворенията му от войната то е добило съвсем определен израз на безнадеждно примирение със съдбата: „Ако загина на война, жал никого не ще попари“. Той познава „своя път нерад“, знае, че богатствата му са у него („че аз съм с горести богат и с радости несподелени“) и нищо не е в състояние да го изтръгне от мъдрото успокоение, чрез което вътрешно е победил съдбата. Без никаква сянка от ужас, с едно почти религиозно смирение, той изрича последната си изповед:

„Ще си отида от света —
тѣй, както съм дошъл, бездомен,
спокоен като песента,
навяваща ненужен спомен“.

С това философско примирение пред неизбежното, поетът прави равностметка на своя живот. Въображението му го пренася в слънчевите градини на миналото и споменът извиква отново съзнанието за неговия „бурен и отвърнат полет“ („Нощ към Солун“). Старото чувство на самотност го завладява за последен път. „Дъждът, скърбящ и тих“ му припомня минали преживявания, за миг „мечта тъжовна“ го увлича, оживява „споменът за оня слънчев кът, дето жадните за радост тиха“, като него, „в дни на много кръв и много смърт, мирен съм и мирни скърби пиха“ („Старият бивак“). Поетичното съзерцание, обаче, постига удивителни дълбочини в момента, когато прозрелият „светли тайни“ дух чува да заговорват „земните недра“, които „тѣй властно мамят и зоват“. Земята-майка в „кротък унес“ очаква да се върне нейното дете. Тя е изплела „венци от слънчеви цветя“ за него и с призивен глас го заклина да увенчай с подвиг „своята брeнна суeta“, за да бъде краят му „една усмихната мечта“. „Светло примирен“, поетът чувствува дълбоко в себе си властния зов на „земната любов“ и в просъница вижда, как „след много бури най-подир намира своя роден бряг“. В отвѣдния, недействителен свят, святът на неговата истинска родина, „родни сенки с родна реч посрещат брата и сина“. Земята-майка приютява своя бездомен син. Разноликата му, нестройна душа се успокоява завинаги. Поетът постига своята „тиха победа“ през одухотворените образи на едно неповторимо живяване.

Няма нищо по-погрешно да се смята авторът на „Тиха победа“ сантиментален поет. Сантиментализмът, както казахме, е изобщо чужд на неговата поетическа природа. Дебелянов е от ония, които приемат страданието безропотно, като орисан дар на съдбата. Той не се бунтува и не протестира, но и никога не се разнежва в сантиментален хленч. Като старинен рицар, той понася мъжествено и търпеливо ударите на съдбата със съзнанието, че така му е предопределено. Безсмислено е да искаме поетът да бъде друг. Той е такъв, какъвто е, и именно като такъв трябва да бъде приет. Той тръгва за фронта с тъмното предчув-

ствие, че няма да се върне, което споделя с близки. Обикновено такива предчувствия се сбъдват, когато не са плод на случайно и мимолетно хрумване, а проява на подсъзнателна увереност. Такъв е случаят с Дебелянов. Поетическият инстинкт, който често е безпогрешен, макар старите гърци да са били убедени, че „поетите лъжат“, му е подсказал, че черният „жъртвен кръст“ отдавна е начертан на неговото чело. Не случайно образът на смъртта още преди войната се явява няколкократно в стихотворенията му („Слънчогледи“, „Под сурдинка“). Но това не го хвърля в ужас, а затвърдява в душата му мъжественото съзнание, че жребият му е предопределен и трябва търпеливо да го понесе. Щом е така, единствената му утеха на бойното поле не би могла да бъде друга, освен да дочака „смъртта в победа“. Във всичко това, наистина, се крие много дълбок смисъл. Личност и творчество се сливат ведно, поезия и живот се преплитат в съвършено единство, поетическото откровение се превръща в действителност и става истина. Така е, впрочем, и при Ботев и Яворов, с които Дебелянов чрез жизнения си подвиг вътрешно се сродява.

Забележително е, че пред смъртта поетът е странно спокоен. Иначе, навярно не би могъл да създаде това единствено, не само в нашата, но и в чуждата поезия, стихотворение „Един убит“. — Бурна вълна е помела „живите от враговете“ далеч „към отсрещний бряг“. Боят е свършил. „С примирена скръб, загледан в свода ясен и дълбок“ лежи „спокойно-бледен“ един от убитите врагове. Край него „трепкат плахи и ненужни с кръв напръскани писма“. Кой е той? Чий зов го е довел на чужда земя, та „в ден на вихрени победи да умре непобедил?“ Коя „клета майчина ръка“ го е утешила и приласкала „с думи на любов безмерна?“ — Но всичко това е „смешна жал, нелепа жал в грохотно, жестоко време“. Убитият е дал своя живот, за да отнеме чуждия, може би — живота на самия поет. Той е взел „що му се пада“. Заключение е: „мъртвият не ни е враг“. В смъртта всички са равни. Няма място за възмущение, нито за проклятие. Съдбата въздава всекому заслуженото. Никой не може да избегне предопределения си край. Без болка, без гняв, без ужас, поетът чувства, че и той някога ще бъде „един убит“. Пред встияето му, уви, се сбъдва.

Стихотворенията на Дебелянов, писани на бойното поле, не разкриват никакви съвсем нови страни на неговата творческа природа, но затова пък утвърждават най-характерните черти на поетическия му характер изобщо. Формално тези стихотворения притежават същите забележителни качества, които са присъщи на почти цялото му поетично творчество. Стихът е класически опростен, лирически изразителен и действа еднакво със стегнатата си външна форма и със строгия си вътрешен строеж. В него няма никакъв преднамерен патос и е съвършено чужд на каквато и да било реторика. Композиционно завършен, пълен с вътрешно движение, музикално изискан, той е такъв, какъвто трябва да бъде, за да се покрива художественият израз с емоционалното съдържание и поетическото откровение — с жизнения подвиг. Едно стройно, цялостно единство на форма и съдържание.

V

Душевното раздвоение у Дебелянов, многократно изтъквано от почти всички, които са се занимавали с творчеството на поета, е израз

не само на трагичните отблясъци на неговата поетическа индивидуалност, но е отражение и на един социално-психологически трагизъм, който не е достатъчно изследван. В българската лирика авторът на „Черна песен“ не без основание минава за типичен представител на тъй наречения от някои модерни психолози двойствен човек, homo duplex. У него наистина живеят две души, които често влизат в конфликт, още по-често взаимно се допълват, но почти никога не могат да се слеят ведно. Две психични начала развихрят в душата на поета своите стихии, въплъщенията на които са образите на деня и нощта:

„През деня неуморно изграждам,
през нощта без пощада руша“.

Тази „Черна песен“, която от гледище на поетическа изразителност и художествена образност не би могла да се вземе като нещо особено издържано и забележително, все пак крие ключа за проникване в душевния свят на поета и за отгатване на психологическите причини и последствия на неговата трагическа вина. А факт е, че Дебелянов е живял със самочувствието на човек, който страда от съзнание за някаква виновност. Защо и пред кого?

При по-внимателно вглеждане в творчеството на поета, то разкрива един прозорец за проникване в оня социално-икономически и нравствено-психологически трагизъм на интелигенцията ни от навечерието на войните, един от най-характерните изразители на който несъзнателно се явява Дебелянов.

Поетът на „разблудната царкиня“ се ражда в едно действително преходно време, когато известни социални слоеве у нас се разоряват почти напълно икономически и загубват окончателно значението, което са имали някога. Думата е, преди всичко, за нашето еснафство, което лишено от пазари, задушвано от проникващото в страната фабрично производство, страдащо от липса на капитали и изнемогващо под тежестта на своите стари производствени форми, се разгромява икономически, пропада социално и, изобщо, става жег за новия европейски дух и форми в стопанско-икономическия и социален живот. Извършва се с желязна неумолимост една дълбока социална „преоценка на ценностите“, която не дава възможност на пропадащото еснафство да я обхване цялостно и да си даде ясен и точен отчет за това, което става с него. Вместо патриархалната песен на някогашните станове и чекръци, в градовете започват все повече да се обаждат фабрични сирени и високи фабрични комини забиват върхове в небето. Индустриалното производство, наше и чуждо, конкурира по всички направления цялата стопанска система на еснафството с всичките нейни социални, психологически и морални наслоения. Еснафството постепенно се вижда изместено от нови социални слоеве. Изменя се почти цялата социална структура на нашето общество, главно в градовете. Промяната засяга едва ли не всички области на живота: стопанство, икономика, политика, култура. Една стопанско-икономическа система — системата на ръчното домашно производство, се заменя безвъзвратно с друга — със системата на фабричната промишленост. Цяло едно съсловие — еснафството, предимно от планинските и подбалкански центрове, погинва икономически, пролетаризира се. А то, както е известно, изигра твърде съще-

ствена роля в борбите за нашето духовно и политическо освобождение от петвековното робство.

Социално и политически обособяващите се нови съсловия стават проводници на все повече задълбочаващата се класова борба у нас. Политическият курс на появилите се в социално-икономическия и стопански живот на страната нови съсловия е пълно отрицание на идеите, за които са се борили и жертвували Ботев, Левски, Бенковски и по-вечето от останалите герои на предосвободителната епоха. Младата наша буржоазия, групираща се около двореца и властта, отрано появява известни грабителски наклонности, които морално пречупват крилата на мнозина интелегенти, наследили някогашния борчески патос на планинското ни еснафство. Те се хвърлят, без да мислят много, във водите на новото явление в тогавашния ни живот: бохемството, приемайки индивидуализма като своя философия за живота. На практика това ги довежда до откъсване от действителността и потъване в миражите на една измамна действителност, която не води до никъде. Дълбоко в душите си, обаче, тези интелегенти остават от „доброто старо време“ — от епохата на бурните устреми и вдъхновена воля за творчество и подвиг. Съвсем естествено е да заговори у тях, като подсъзнателна реакция, съвестта — възплъщение на гласа на техните деди и бащи, които не биха се примирили със злото, ако бяха живи. Една част от тия интелегенти прави решителен поврат към народа, като прегръща идеите на възходящото по това време социалистическо движение у нас, явило се, макар с други средства и по други пътища, като продължение на борческите традиции на народническия идеализъм отпреди Освобождението. Друга част от тези интелегенти, обаче, остава на кръстопът, с трагизма в душите си. Дебелянов е, именно, от нейните среди. При неговата чувствителност на роден поет, обяснимо е, защо започва в гърдите му да „звучи себепрезрение“. То е всъщност бунтуващият се глас на съвестта, заради завоя от идеалите на неговите предшественици. Останал без почва под нозете си, той не е могъл с друго да започне поетическата си изповед, освен с този трагически мотив:

„Над моите копнежи умората ранна
крила безотрадни простря.

Скърбя за зората тъй дълго желана,
която тъй скоро умря“.

Дълго желаната зора е умряла за поета и той се чувства, уви, „в тъмница“. Но забележително и характерно за нравствената природа на Дебелянов е, че и „в тъмница“ той живее с ясното морално съзнание, че е „понесъл тъгите на милиони сърца“. Невъзможността, обаче, да развърне десница „в гняв безумносвещен“ изостря чувствителността му до болезненост и песента на поета зазвучава с печалните акорди на отчаянието, меланхолията и тъгата „по скрити, неизгнели слънца“.

Но съвсем не случайно поетът изпитва дълбоко възхищение пред гордата, завършена личност на Пенчо Славейков („На Пенчо Славейков“). За него образът на големия поет е образ на „жрец и воин на живота“, изпреварил съдбата си, дочакал „жътва в своя ден“ и като слънце слязъл в мрака „от блясък царствен озарен“. Естествено е Дебелянов да е желал да бъде такава нравствено завършена и горда лич-

ност като Пенчо Славейков, но, уви, поетът на „разблудната царкиня“ остава докрай не една мъжествено завършена, а една кръстопътна личност.

Преминавайки през пътеките на страданието и радостта в тяхната максималистична сила, моралната чувствителност и съзнанието за трагическа вина у Дебелянов разкриват неговата двойствена природа и възплъщават един социално-психологически трагизъм. Чрез раздвоението си, прочее, поетът напоява творчеството си с духа на трагичната красота изобщо, но едновременно с това остава верен на своето време и на своя народ.

БЪЛГАРСКИЯТ ПЕЙЗАЖ

КИРИЛ КРЪСТЕВ

Ако приемем, че пейзажът, покрай чисто живописните си задачи, трябва да изобразява всякога и географската характерност на известна земя, съществена задача ще бъде да се потърси за всеки областен ландшафт онай негова особеност, която не би могло да бъде пренебрегвана от художника и при най-голямото му откъсване от точното изобразяване, при най-свободния стремеж към живописен синтез.

Българската земя има такава много специфична особеност, която се дължи на природни и отчасти на стопански причини. Нашият художник трябва дв схване характерния дух на българския пейзаж, за да могат картините му да носят съответния национално-физиономичен облик. Тъй както английските мъгли и ярки залези са родили вълшебните видения на Търнър, а скромността на равнинната холандска земя създава интимността на тамкашните пейзажни табла, българската природа предлага изобразителни задачи, които може да не са изключителни, може да се срещат и другаде по земята, но все пак произтичат от подчертани географски особености.

Онова, което с една обща формула определя духа на българския ландшафт, е неговата динамичност и детайлност.

Морфологичната динамичност на българския пейзаж се обуславя от географско-геоложкият терен на нашето отечество. Средната надморска височина на нашата земя е по-голяма от тая на повечето европейски страни, освен Скандинавия, Испания, Швейцария, Югославия. През България минават нагъсто сложните планински системи на Балкана, Средногорието, Рилородопския масив, Крайщето. Планини почти навсякъде на хоризонта — такъв е идеалният български пейзаж. Планинските форми, проточени в успоредни вериги или разпръснати в гърбици, хълмистите предпланински земи, правят българският ландшафт твърде динамичен и драматичен. Те дават богат тонален материал за въздушна перспектива, за игри на светлини и сенки.

Богатството на българската земя с планински терени се усложнява от обстоятелството, че някои от планинските ни системи, като Средногорието и Крайщето са били подложени на мощни влачения и дислокации. По нашите места са се стълквявали стари матерични земи, от което са се образували множество разседи и стърчила, хълмнатини, котловини, разхвърлени форми, изригнати вулкански скали.

Но и след като е било геоложки прасъздадено, раздробеното лице на нашата земя не си е починало; то не е имало време да се заглади и разхубави. Докъсно нахлуващи и оттеглящи се морета, дъждовете и множеството реки са го чувствително разрязали и оголили. Разсипването на зелената гориста покривка от нашествените племена и от местните стопани е станало причина нашата земя да се разяде характерно от

ерозията и да лъснат толкова земни язви — долини, урви, сипеи, поройни легла, земни пирамиди. Съвсем различен, в това отношение, е пейзажът в Средна Европа и Англия, който почти навсякъде е културно подобрен. Там меки зелени покривки заглаждат земните форми, разхубавяват ги и ги правят по-чувствени; ерозивното действие на водите е спряно от горска и тревиста покривка. У нас варварски урви и ущелия се хвърлят стремглаво по склоновете, като могъщи и срамни рани по земната плът, сипеи от пръст и скали се зъбят навсякъде край пътища и долове.

Ако искаме да идем по-далеч в морфологичната характеристика на нашия планински терен, можем да различим, че в планинската и предпланинска област на Северна България, водите на Сарматското море (старото общо Черно и Каспийско море), които сравнително неотдавна са покривали тая област, са изрязали северните склонове на старопланинските гънки и са открили множество хоризонтални варовити чела или венци, които дават красотата на пейзажа при Ловеч, Търново, Шумен, Мадара, край Плевен, край Дунава, в Искърския пролом. Дунавската плочеста земя също е нарязана от реките на хоризонтални форми. Северобългарският скалист пейзаж се характеризира предимно от хоризонталната линия и с „куфарно“ изрязани форми. В колоритно отношение той се отличава с охровите до кафяви бои на юрските терени и долнокредни варовици, и на льоса, всички богати на железни съединения.

Обратно, в Южна България, планинският пейзаж се определя от характеристиките на вулканичните и метаморфни скални масиви — с заоблени гърбове и разхвърлени снаги (Средногорието, Родопите, Крайщето) или с алпийски ерозивни форми (Рила, Пирин). Динамичните тенденции на южнобългарския планински ландшафт се определят от външната до вертикална линия. В колоритно отношение той се характеризира с преобладание на сивозелените бои, отличителни за тях скали и получените от тях почви.

Поради множеството близки планински височини, нашето небе само през малко дни остава безоблачно в някои равнинни области, с хубавия си бледосин цвят; обикновено от хоризонт до хоризонт пъплят облаци, привличани от височините. Континенталното разнообразие на нашите климатични условия раждат разнovidни облачни формации под едно и също небе, но най-много живописните бели и кълбести кумулуси и драматичните дъждовни кумулонибуси.

За съжаление, малцина даровити художници работят планинския жанр на българската земя. Пръв, и най-мощно до сега, един чужденец, Ярослав Вешин, дава планинската „сдба“ на нашата земя, макар винаги само като фон на човешки фигури. Атанас Михов рисува широки гледки с бледи планински масиви, като далечни проспекти. У Лука Перфанов заговорва нощният живот на планината, но повече като колористична, отколкото като обективно характерологична задача. Загльхна, поне външно, значителният дар на Йордан Инков да предава добросъвестно пластиката на планинските маси, окъпани във въздушна материя. Даваното от Йончев-Крискарец е по-скоро от областта на поетичното визионерство. Ако планинските пейзажи на Иван Тричков не отиваха до фотографско-реалистична подсладеност, можеше да се признае на тоя иначе добър рисуващ едно изключително вглеждане

в перспективната романтика на нашия планински терен. Характерен художник на северобългарския скален пейзаж е Борис Денев; в някои негови картини даже едри хоризонтални пластове секат фронтално картината на преден план, нещо което лишава последната от композиционна стойност. Характерен художник на южнобългарския планински пейзаж и на ерозията у нас се явява Здравко Александров, който изобщо се оформя най-добре в планинския жанр. Живописна сила имат и някои планински пейзажи на Нягул Станчев и Константин Трингов.

Другата важна особеност на българския пейзаж, освен динамичността, — неговата детайлност, се отнася повече за предпланинския и равнинен пейзаж. Тази особеност се дължи отчасти на същата тая дислокационна сложност и раздробеност, и на петрографското разнообразие на нашата земя, но тя произтича колкото от природни, толкова и от социални причини. Комасацията или обединяването на стопанските единици — ниви, ливади, лозя, гори, овощни градини, съвсем не е била прилагана в нашата земя, а някъде, по причина на раздробения терен, е невъзможно да се проведе. Затова българският равнинно-стопански пейзаж е толкова нарязан на изкуствени земеделски геометрични фигури, различни в морфоложко и колоритно отношение; освен това, той е осеян изобилно с единични дървета и храсти. Всичко това го прави предметно много надробен или детайлен. Множеството градежни петна и подробности в него често го обръщат в живописна и перспективна панорама. Като се има предвид и голямото естествено разнообразие на българската растителна природа, която в малки участъци показва твърде много видове дървета, храсти и цветя, — ние имаме почти пълна картина на една характерна природа, която се изявява пред очите на художника с дух на детайлност, на микрография.

Ако се спрем на морфологичната картина на нашите поселища, и там ще открием този елемент на подробност и разпокъсаност, на живописна сложност. Нашият селски и дребноградски двор, с целия си комплекс от постройки, огради, градински парцели, кладенци и др., не притежава архитектурна монолитност и стегнатост. Множество пристройки, барачки, порутени огради, разхвърлени сечива, безредие от вещи, градинска пъстрота, създават едно пишно и претрупано зрелище от живописни елементи.

Този детайлен и епизодичен характер на българския пейзаж налага на реалистичния художник — ако той иска да изрази тъкмо физиономичното на родната земя — да работи в дух на живописна микрография, подобно на фламандските натуралистични пейзажисти от 16—17 век. Но понеже в нашата земя подробностите и раздробеността са дадени често на фона на една монументална и динамична природа, българският художник трябва да свързва монументалното с детайлното. Тази двойствена характеристика придава епическа панорамичност на много области от родния пейзаж.

От нашите художници най-голямо чувство за тази широка и мощна панорамичност, съчетана с детайлни мотиви, е показал споменатият Ярослав Вешин. Сюжетните му интереси са движението на хора и животни сред една природа, която се разгъва в простор и въздушни

сияния, пълна с характерни подробности и реквизити. Основни усилия за отразяване пъстротата на градската ни картина положи Антон Митов. Петър Морозов разработи с дух на детайлност българския стопански комплекс „розобер“.

И в ново време нашите художници показват съзнателна любов към този епично раказвателен стил. Той се среща в някои пейзажни и градски табла на водача на новата ни живопис, Бенчо Обрешков, но повече като любопитна и лирична подробност. Има го и в късните маслени пейзажи на Сирак Скитник, но като ирационална сложност на линеарния и формален мотив, отколкото като логично изяснен елемент. Близка по живописни подбуди е и склонността на Константин Трингов към изобразяване на подробности — при всичката темпераментна бързина с която са рисувани неговите пейзажи — предимно като бързо ударени мозаични петна, отколкото като сюжетни обекти. В последно време Вяра Лукова показва едно почти иконографско старание да улови в стилна форма пищното великолепие на дворовете в подбалканските ни градчета.

Съвременният художник, който обобщава в себе си векове от живописна опитност, и е вече обладан от разочарование от сляпо наподобяване на природата, търси, както в ранните времена на Ренесанса, отново духа в материята. затова се изразява с един нов вид реализъм, който съчетава едното с другото: живописна реалистика — със синтентично изобразяване; ландшафтна характерност — със вътрешна експресия. Тогава, благодарение на стилизацията и на микрографията, пейзажният натурализъм се доближава до одухотворената живопис на Брюгеловци (16 век), на Алтдорфер (16 век), или още по-назад, до картините от времето на кватроченто в Италия и на „готическия натурализъм“ в цяла средновековна Европа, — в които художниците търсят да изобразят божествено-пантеистичното, като по светлото учение на Франциск Асизки го пренамират във всяка подробност, във всяко цветенце, дръвче, в кокетните фигурки, които населяват пейзажа; в тази обширна, сърдечно и внимателно писана панорамичност от форми, предмети и действия, гдето всичко пее някакъв химн на мирозданието.

Наистина, такъв изобразителен похват внася известна графичност в живописната творба — и ние виждаме такава графичност да се проявява неотменно и в ония български образци, които клонят към тоя художествен стил. Такава стилизирана панорамичност и склонност към тънко изобразяване на подробности има в маслената картина „Хоро“ от Н. Образописов (Народния музей) и в голямата фреска на Захари Зограф върху готварницата в Бачковския манастир. Влияние върху последната, която има характер на френски ранноренесансов гоблен или на панорама от Беноцо Гоццоли — навярно са оказали някои божигробски популярни стенни платна, каквито са донасяни по нашите земи, с изображения на множество епизоди от свещенната история.

Тоя живописен светоглед се изявява в ново време съвсем организирано в една цяла „линеарна“ школа художници, която се оформя напоследък у нас: Васил Стоилов, Злати Бояджиев, Владимир Рилски, Цанко Лавренов и други. Общото, което от формално гледище обединява тия художници, е концепцията за линеарно очертана форма, изобщо за подчертано участие на линията в композиционния градеж. Иначе, в духовно

отношение те клонят към нееднакви живописни светове: Злати Бояджиев ни отнася към логичните строежни търсения на предренесансовото изкуство; Вл. Рилски се държи от фламандския натурализъм; Вас. Стоилов, който гравитира в големите задачи на класицизма, достига в техникните си похвати до акварелните графични похвати на Дюрер, понякога и до твърде японизирани ефекти; Цанко Лавренов е проучвал иконографския стил и миниатюрите. Обаче, всички те влагат в картините си подробности — природни форми или предмети от културната и битова среда. Така техните стилизирани и вътрешно сътворени композиции стават родно характерни и реалистично убедителни, без да бъдат непосредствени отражения на действителността.

Един художник, разбира се, е свободен да не се обвързва от реалистичната характеристика на една земя. Степента на детайлиране или обобщаване при изобразяването зависи не само от сюжетния наглед, но и от живописния светоглед на тоя художник. Последният има суверенно право да работи донякъде автономно от природата, да схематизира формите и да изразява, по тоя начин, своите пречистени възприятия за света; той е свободен, най-малко, да избира за свои сюжети такива прости и лирични или естествено обобщени, голи природни кътове, които — без да са характерни за нашата земя — улесняват настроенията на художника за синтетично рисуване на действителността. Този живописен платонизъм превръща реалистичното световъзприятие в експресионистичен свръхреализъм. Но даже и да обръща локалния географски пейзаж в някаква вътрешно видена и стилизирана действителност — в един пейзаж извън време и пространство — все пак, ако не иска да стане съвсем отвлечен съчинител на живописни хармонии, художникът трябва да не се отчуждава чувствително от ландшафтната реалистика на родната земя, от която той черпи своите преживявания. При това, когато става въпрос за извявяване на оня характерен нейн дух на детайлност, съвсем не се налага на художника да отбягва всяко „пожертвуване на подробностите“, което, като академично правило вече, спомага за съгъстяване на художественото въздействие. Тук става дума не за подробно рисуване на предметите, не за дребнавостта на натуралистичното изобразяване, а единствено за изобилието на предмети, като характерен композиционен елемент в родния пейзаж, за тази анекдотичност и епическо богатство на нашата природа, които художникът трябва да улови.

АПОЛОНИЯ ПОНТИЙСКА И ЗАПАДНИЯТ БРЯГ НА ЧЕРНО МОРЕ В КЛАСИЧЕСКАТА ДРЕВНОСТ

Д-Р ХР. М. ДАНОВ

Неотдавна вестниците дадоха известни сведения за резултатите от разкопките, които Софийският Народен музей направи през това лято в античния некропол при Созопол. Тези резултати, така както бяха съобщени във вестниците, хвърлят светлина върху известен период от далечното минало на Созопол, но те означават ценен принос и към старата история на целия западен бряг на Черно море.

В антични времена западния бряг на Черно море, от устието на р. Днестър до северния вход на Босфора, или до днешния Цариград, се означавал с едно общо име — лявопонтийски бряг или ляв Понт, защото за старогръцките мореплаватели, които влизали в Черно море откъм Дарданелите и Босфора, този бряг оставал наистина от ляво. С течение на времето това име се наложило в старогръцкия, а впоследствие и в латинския език.

Преди старогръцките преселници от Мала Азия и континентална Гърция да дойдат по тези места, от тях се интересували малоазийските народи начело с карийците, а след тях — и семитските мореплаватели и търговци начело с финикийците. Но нито едните, нито пък другите са оставили някакви особени следи от своята духовна култура, освен няколко местни имена и няколко съмнителни остатъци от материалната си култура.

Поради характера на своята култура, която, сравнена със старогръцката, се намирала на значително по-ниско равнище, предгръцките мореплаватели из Черно море, които навестявали и нашите брегове, не оставили, както казахме, някакви особени следи от своето присъствие, но, което е по-съществено, не свързали чрез своето писмено предание историята на нашите земи от онези далечни времена с древната история на Егейския свят. По онова време и тракийците, които живеели на компактни маси в хинтерланда на западнопонтийския бряг нямали писменост, тъй щото и те не могли да свържат своето минало с онова на източното Средиземноморие. Първи от народите на древността направили това старогръцките мореплаватели и затова старата история, не само на нашето Черноморие, но изобщо на нашите земи, не може да се изследва успешно без да се познава добре старогръцкото писмено предание, както и целокупната история на древна Гърция. Наистина, писменото предание на старите гърци за нашите земи е оскъдно и твърде едностранчиво, но по липса на друго, по-богато и по-обективно, ние сме заставени да държим добра сметка за него и дето това е възможно, да го допълваме или коригираме с данните на археологията.

Некрополът, който е обект на изследванията от страна на нашия Народен музей, представлява гробището и, по всяка вероятност, главното гробище на древногръцката колония Аполония Понтийска, която по местоположение се покрива в общи черти с днешния български град Созопол. Градът Аполония бил основан през последното десетилетие на VII в. пр. Хр. от преселници, излъчени от големия ионийски град Милет, разположен на един вдаден в морето нос на западния бряг на Мала Азия, не далеч от устието на р. Меандръ.¹⁾ Основаването на Аполония съвпада по време с края на втората или същинската гръцка колонизация, която в общи черти запълва времето от VIII до VI в. пр. Хр.²⁾

При все че по онова време градът Милет бил западнал, вследствие на вътрешни междусобици и на външни опасности, той все още бил най-значителният гръцки център в Мала Азия, който превишавал по сила и богатство Атина и Коринт в стара Гърция, и все още дръзвал да се нарича сам „пъп или диафрагма на света“. Тогавашният свят, който в общи черти се простирал дотам, докъдето имало гръцки колонии или в краен случай, докъдето били успели да проникнат гръцките мореплаватели.

Милетчаните познавали Черно море още от края на IX век пр. Хр., но трайната им колонизация по неговите брегове води началото си от края на VIII век, като най-значителните милетски колонии, главно по южния и северния бряг на Черно море, били основани през VII век. Най-късно, а именно към края на този век, изникнали, както изглежда, милетските колонии по западния бряг на Черно море. На най-северната точка от този бряг бил основан градът Тирас, по името на едноименната река (днешната р. Днестър) на мястото на днешния руски град Аккерман. Южно от Тирас и южно от устието на Дунава милетските гърци основали големия град Истрос или Истрия, наречен според античното име на реката Дунав. Развалините на този град се намират не далеч от селото Кара-Насуф в Северна Добруджа. Южно от Истрос, на мястото на днешния град Кюстенджа Милет основал града Томи, а още по-наюг, на мястото на нашата Варна — Одесос. Между Томи и Одесос изникнал, както изглежда впоследствие, и то пак чрез приток на предимно ионийски гърци, градът Дионисопол, на чието място се намира българският Балчик.

Южно от Балкана милетците проявили особен интерес към една точка на днешния Бургаски залив, чието овладяване им давало възможност да контролират достъпа до най-вдадената в сушата част на този залив. Тук именно милетчани основали града Аполония.

Самият факт, че когато Милет решил да основе Аполония, той значил за водач на излъчената група колонисти своя виден гражданин — философа Анаксимандър,³⁾ както и това, че новоосновеният град бил наречен на името на върховния милетски бог Аполон, показва, че метрополията си давала още от самото начало сметка за значението на тази своя колония.

¹⁾ Днес Боюх Мендер.

²⁾ За разлика от първата или ранната гръцка колонизация, която спада в интервала между X и XI век, и през време на която части от гръцките племена в стара Гърция се преселили по островите и главно по западния бряг на Мала Азия.

³⁾ Анаксимандър от Милет, който по това време бил вече на зряла възраст, е създателят на теорията за безкрайността.

И наистина, и най-беглият поглед върху картата показва, че Аполония имала да играе в древността ролята на днешния Бургас, т. е. да бъде дебуше за произведенията на Южна България и едновременно нейното главно вносно пристанище. Антична Тракия била, *toute proportion gardée*, същата житница, каквато е и днешна Южна България, а в древността тя се славела и със своето коневъдство. От Тракия старите гърци черпели, като от неизчерпаем резервоар, евтин човешки материал за роби, а по-сетне и за наемници.

Освен връзката по море, Аполония имала връзка и по сухо със стара Гърция посредством пътища, единият от които водел от Аполония през тракийския хинтерланд до към сливането на Арда и Тунджа с Марица, а след това вървял по долината на Марица (античният Хебър) до нейното устие, дето се намирал гръцкият град Енос. Другият път, който свързвал Аполония с периферията на гръцкия свят, вървял по крайбрежието на Черно море, като почвал от града Олбия, недалеч от днешния съветски Николаев, минавал през Тирас, Истрос, Томи, Калатис, (днешният Мангалия), Дионисопол, а след това превалиял последните разклонения на Стара планина, минавал през Аполония и стигал до Византион (днешният Цариград).

Основателите на Аполония не се измамили в своите очаквания. Въпреки стремглавия упадък на Милет, вследствие на неговата обсада и разрушаване от персийците през време на ионийското въстание, Аполония не само продължила да съществува, но и своевременно избързала да установи здрази търговски връзки с Атина — победителката на персийците и приемственицата на Милет по тези места, което ѝ помогнало да достигне до значителен икономически и духовен разцвет.

Още преди тези събития, обаче, т. е. още по време на милетската хегемония по тези места, Аполония достигнала до завидна висота в икономическо и културно отношение. Иначе не бихме могли да си обясним съществуването в града на такива шедевори на ионийското изкуство, какъвто представлява надгробната плоча на Анаксандра,¹⁾ намерена преди години в Созопол, както и факта, че градът бил в състояние да издигне един великолепен храм на Аполона — Лечител (своя бог — покровител), който бил украсен с колосална статуя на бога, творба на известния тогава в целия гръцки свят ваятел Каламис. Малко по-сетне градът се снабдил и с две пристанища, а не много след това, той бил укрепен и с градска стена, за която се знае, че в късноелинистическо време имала три порти.²⁾

Когато Милет западнал и не бил в състояние да поддържа в предишния размер нито търговски, нито пък политически връзки със своите колонии, гръцките градове по западния бряг на Черно море, начело с

¹⁾ При това, тази плоча била работена в местно аполонийско ателие.

²⁾ За богатството и другите творчески възможности на града през V век пр. Хр. може да се съди и от факта, че той по това време бил в състояние да основе града Анхиале (днешният Поморие). По този начин Аполония си осигурила монопола върху особено драгоценната в древността сол и контрола върху входа на Бургаския залив и върху презбалканския път, — привилегии, които до известна степен били застрашени след основаването на Месамбрия на северния вход на Бургаския залив от дорийски гърци.

Аполония, трябвало да подирят опора другаде и те я намерили в лицето на Атина. Този град, след известни колебания във външната си политика към средата на V век пр. Хр., насочил своето внимание и главно своята търговия почти изключително към Протоците и Черно море. Тогава не само Аполония, но и останалите гръцки колонии по тези места, нямали друг избор, освен да засилят още повече своите търговски и политически връзки с Атина.

За това развитие може да се съди от находките на атическа керамика, украсена с черни фигури, особено богати в некрополите на гръцките колонии по южните брегове на Съветския съюз. Присъствието на тази керамика, както и на ранноионийска керамика, е установено и в Аполония, още преди разкопките на Софийския Народен музей.

Макар че тези находки имаха досега само случаен характер и затова са и толкова оскъдни, те все пак свидетелствуват недвусмислено за търговията, която Аполония е въртяла през VI и V век пр. Хр., както със своята метрополия, тъй и с Атина.¹⁾

След Пелопонеската война, чиято най-съществена последица била разгромяването на атинското надмощие по море и по суша, нейното място било заето от Спарта, но този град не успял да замести за дълго Атина на историческата сцена и главно не смогнал да задуши нейната търговия с останалите гръцки държавици, защото не разполагал с достатъчно собствено производство на онези артикули, от които се нуждаели не само гръцките колонии по бреговете на Черно море, но и техният хинтерланд.

Именно затова усилията на атинската външна политика от края на V и първите две трети на IV в. пр. Христа, въпреки нейното неотдавнашно поражение, били съсредоточени главно да запази свободен за своята търговия водния път, който водел от Пирея през Протоците към днешните южни брегове на Русия. Горчивият опит от Пелопонеската война научил Атина, че нейното положение не само като хегемон в Гърция, но и нейното съществуване като второразредна или даже треторазредна държава (през IV в. пр. Хр.) зависи от запазването и поддържането на връзките ѝ с Черноморието, и особено със северния бряг на Евксинския Понт. Тук, освен Олбия (не далеч от Николаев), се издигнали в търговско и икономическо отношение и градовете по бреговете на Кримския полуостров (в древността — Таврическият Херсонес) и специално градът Пантикапей²⁾ на входа на Кимерийския Босфор (днешният Керченски проток). В този град била резиденцията на босфорските царе, способните и енергични Спартокиди, които установили своята власт чрез преврат. Последното събитие съвпада почти с началото на Пелопонеската война. Атина тогава се намирала на върха на своята военна и политическа мощ, и въпреки това счела за по-разумно да не се меси във вътрешните работи на Босфора и продължила да бъде в приятелски отношения с тази държава. След поражението, което понесла в края на Пелопонеската война, Атина, която до тогава имала монополното право да търгува с босфорското жито, се видяла принудена да позволи на Пантикапей да търгува свободно със собственото си жито, като в

¹⁾ Срв. Данов, „Из древната икономическа история на западното Черноморие“, Известия на Българския археологически институт, XII, 1939 г., стр. 188—194.

²⁾ Днес гр. Керч.

замяна на това си осигурила значителни изгоди по отношение на митническите тарифи. Когато способните и предприемчиви наследници на цар Спарток—Сатир и Левкон, вторият от които царувал през първата половина на IV в. пр. Хр., успели да подчинят на своята власт не само съседните автономни до тогава гръцки градове, но и атинските владения в тази област, Атина сега, повече от всеки друг път, трябвало да се помири със свършените факти, защото за нея било по-важно да си запази редовните доставки на жито, отколкото да прави въпрос за отнетите ѝ владения.

Такова било, в най-общи черти, състоянието на нещата в Черноморието до към средата на IV век пр. Хр. То се характеризира, преди всичко, с отслабване на политическото влияние на Атина и със засилване политическата и икономическата мощ на босфорските владетели.

Като се имат предвид набелязаните исторически факти, от особено значение ще бъде при изследването на Созополския некропол да се установи, дали някои от тези факти са отразени било в керамиката, било в другите предмети, които съставляват инвентара на откритите до сега гробове. Известно е, например, от по-раншните находки, че и по българския бряг на Черно море се намира атическа и друга керамика, изработена в тъй наречения „керченски стил“, което е несъмнено един отглас от търговията с тази керамика и по нашите места. От писмени антични извори знаем, че през втората половина и особено през последните две десетилетия на IV в. пр. Хр. босфорският владетел Евмел, използвайки неспособността на Александровите приемственици в Тракия и специално бруталното и неpolitично държане на цар Лисимак към гръцките колонии по днешния български и ромънски бряг на Черно море, се намесил дейно в тяхна полза.

Резултатите от разкопките в некропола на Аполония, в случай че се касае за находка от IV в. и предимно от неговата втора половина, биха могли да ни дадат ценни указания не само за търговията на Аполония през казания период. Те ще ни дадат възможност да надникнем в икономическото състояние на западния Понт през ранноелинистическата епоха. Едновременно с това, те ще хвърлят известна светлина и върху бита и културата на гръцките колонисти по тези места, гдето те останали от начало до край само търпени гости, но което е особено важно, и върху бита, културата и общото състояние на местното тракийско население. Последното, както е известно, не само запазило своята самобитност, но през напредналата елинистическа епоха и особено в римско време взело в много отношения връх над гръцкия елемент в собствените му градове.

Четвъртият век пр. Хр. и особено неговата втора половина е, без преувеличение, епоха съдбоносна не само за елинството, но и за всички неелински народи, които живеели в допир с него. Старогръцките колонии, които били разположени почти изключително в крайбрежната ивица от Кавказ до Гибралтар, не били може би никъде тъй заплашени в своето съществуване, както по тракийския бряг на Черно море. Особено характерни в това отношение са известни факти из историята на Аполония. От един гръцки военен писател от края на V и началото на IV век пр. Хр. узнаваме, че управата на Аполония, поучена от своя горчив опит, устроила заключването и отключването на градските

порти така, че то се извършвало с помощта на голям железен чук, който дигал такъв шум, че в целия град се узнавало, когато вратите се заключвали или отключвали. Приблизително към същото време се отнасят вероятно и известията на Аристотеля за вътрешни борби и сътресения в Аполония, причинени от новодошли преселници, нееднакви по произход с дотогавашните граждани. Колкото и откъслечни да са тези сведения, те свидетелствуват несъмнено за несигурността, при която живеели аполонийските граждани през тази епоха. Това били все отгласи от поражението на Атина в Пелопонеската война. Околното тракийско население, пък и недоволните и неприобщени към режима граждани се възползвали от политическата изолираност на града: първите, за да грабят и прогонят гръцките колонисти, а вторите, за да прокарат своите политически разбирания.

Успешните военни действия на Филипа Македонски и на сина му Александър в източната половина на Балканския полуостров успокоили донякъде гръцките колонисти, а укротяването на тракийските племена и потискането на революционното движение в отделните градове дало известна сигурност на ръководната класа и като последица от това се наблюдава известно съживяване на търговията и засилване на икономическото благосъстояние на гръцките колонии по целия западен Понт. Това тяхно благоденствие траяло, обаче, докато били живи Филип и Александър, за да преживеят след тяхната смърт още по-силен икономически упадък. Сега те били изоставени на произвола на негодните Александрови приемственици, а след тях — на местните тракийски владетели. С последните не било лесно да се установи един *modus vivendi*, пък и никой от тракийските царе през тази епоха не успял да създаде трайна и авторитетна власт във вътрешността на Тракия, на която да се подчинят и гръцките градове по крайбрежието, както това се удало на Спартокидите в Кримския полуостров. Нещо повече дори: по едно време, към края на IV век, виждаме цар Евмела (един от босфорските царе), когото гръцката историография представя в особено симпатично осветление, да се намесва по един решителен начин в защита на гръцките колонии по тези места.

Неблагоприятната политическа обстановка, при която Аполония съществувала през голяма част от IV век пр. Хр., се влошила още повече в началото на следващия III век, вследствие нахлуването на келтите или галите на Балканския полуостров и основаването на тяхното царство в Тиле (някъде в днешна Югоизточна България).

Можем ли, обаче, да смятаме, че в Аполония, която по своето местоположение била един от най-застрашените градове не само от галските пришълци, но и от всички други набелязани събития през IV век, престанал всякакъв икономически и духовен живот? Находките от Созополския некропол, които, според предварителните съобщения на г. Мавродинов, са предимно от тази епоха, не ни дават право да твърдим подобно нещо.

Накрай можем само да пожелаем ценните находки от Созополския некропол да бъдат час по-скоро обнародвани, за да могат да станат достъпни на науката. Тяхното публикуване ще уясни, както вече споменахме, важния въпрос, дали връзките, които съществували между нашия черноморски бряг и брега на Южна Русия, са отразени и в тях.

ГЕРМАНИЯ И ГЕРМАНЦИТЕ

ТОМАС МАН

Като помисля, че стоя тук пред вас седемдесетгодишен и, невярно е да се каже, от няколко месеца вече американски гражданин, който говори или поне се мъчи да говори английски, гост и дори редовен член на един американски държавен институт, който ви е поканил да ме чуете, — като помисля за това, имам впечатлението, че животът е направен от същото вещество, от което са създадени сънищата.¹⁾ Всичко е тъй изключително, неправдоподобно, неочаквано! Преди всичко, никога не съм помислял, че ще доживея до такава патриархална възраст, макар от много отдавна да съм считал това за желателно. Мислех и казвах, че веднаж дошли на този свят, би било прекрасно и достойно да се задържим в него по-дълго, да водим едно пълно и благообразно съществуване и, като хора на изкуството, да се запазим плодотворни във всеки етап от живота си. Имах, обаче, малко вяра в призванието си и в биологическите си способности, и постоянството, което все пак проявих ми се струва не толкова доказателство за моето жизнено търпение, колкото за търпението, което показва към мен геният на живота, сиреч един свръхестествен елемент, някаква Благодат. Но Благодатта е винаги изумителна и неочаквана. Досегнатият от нея мисли, че сънува.

Самото обстоятелство, че съществувам и мястото, дето съм, ми дават вече впечатление на сънуване. Нямаше да бъде поет, ако намирах това за естествено. Достатъчно е едно зрънце фантазия, за да изглежда животът фантастичен. Как попаднах тук? Каква вълна от сънища ме е довлекла от най-далечния кът на Германия, в който се родих и комуто принадлежа в края на краищата, чак до тая зала, на този подиум, отдето говоря на американци катоамериканец? — Не че това положение ми се вижда нередно. Наопаки, съгласен съм напълно с него и съдбата се е погрижила добре за това мое съгласие. Така както се сложиха нещата тук, в този гостоприемен всемирен град, в този национален и расов свят, наречен Америка, моя германизъм се чувства на своето най-добро място. Преди да стана американец, позволиха ми да стана чех: това беше извънредно любезно и достойно за признателност, но беше вътрешно неоправдано. По същия начин достатъчно е да допусна, че съм станал французин или англичанин, или италианец, за да констатирам с задоволство, колко по-справедливо и уместно е да бъде американец. Всяко друго решение би било тясно и би означавало окончателно от-

¹⁾ Томас Ман е държал тая реч на английски по случай седемдесет години от рождението си (юни 1945) в Library of Congress във Вашингтон и я е повторил в Hunter College в Ню Йорк. Речта е печатана за пръв път на немски в сп. „Neue Rundschau“, издавано от Готфрид Берман-Фишер в Стокхолм.

късване от моето битие. А като американец, аз съм космополит, сиреч онова, което всеки германец е по природа, въпреки оттеглянето си от света, което мъчно може да се каже дали произхожда от самонадеяност или от вроден провинциализъм, от един комплекс на етнико-социална малоценност. Може би иде и от едното и от другото.

Тая вечер трябва да ви говоря за Германия и германците — едно дръзко намерение, не само защото темата е сложна, многообразна и неизчерпаема, но и защото такъв страстен интерес я окръжава днес. Да я разглеждаме *sine ira et studio*, само психологически, би изглеждало почти безнравствено пред неизразимото зло, което този злочест народ причини на света. Може би като германец трябваше да избегна тая тема. Но аз не знаех коя друга тема бих могъл да избира за тази вечер.

Днес е почти немислимо едно обсъждане, което би нахвърлило частния живот, без да навлезе неизбежно в германския проблем, в загадката, която се крие в характера и съдбата на тоя народ, който е дал на света много хубави и велики неща, но същевременно е бил и съдбоносно бреме за него. Страхотната съдба на Германия, нечуваната разруха, с която завърши съвременната ѝ история, буди интерес, дори и когато ѝ се отказва всяка милост. Разбира се, не би било сгодно сега един роден германец да иска да буди състрадание, да защитава и оправдава Германия. Но струва ми се, че не би му подходило също тъй да играе ролята на съдник, да проклена и осъжда Германия, отстъпвайки пред неизмеримата омраза, която народът му е породил, и в същото време да се представя за „добрата Германия“, която е противоположна на лошата и виновна Германия отвъд океана, и която няма нищо общо с нея. Щом си роден германец, не можеш да нямаш нещо общо с германската съдба и германската вина. Критическото раздалечаване от нея не бива, обаче, да се тълкува като измяна, защото истината, която търсим да установим относно своя народ, може да бъде само плод на едно изследване на съвестта.

Още като отбелязах в германския човек съчетанието на космополитизма с провинциализма, на страха от света с нуждата да бъде в света, аз без да знам навлязох вече в сложността на германската психология. Мисля, че виждам всичко това ясно, че съм го познавал от опит още на младини. Пътуването, например, от Германия през езерото Констанца за Швейцария ми се струваше като преминаване от сферата на провинциалното към сферата на световното — колкото и да изглежда чудно, че Швейцария, тая малка страна в сравнение с обширната и могъща германска империя и нейните големи градове, може да бъде почувствувана като „свят“. Все пак, беше и си остава вярно, че Швейцария неутрална, многоезична, проникната от френски влияния и западен въздух е, въпреки нищожното си пространство, много повече „свят“, много повече европейски театър, отколкото северният политически колос, дето прилагателното „международен“ беше станало отдавна непригодно, и един предвзет провинциализъм беше покварил и отровил атмосферата.

В това се състоеше съвременната националистична форма на германското откъсване от света, на присъщата му замечтана неприспособеност към света, която в миналото, съединявайки се с един особен вид буржоазна универсалност, един своеобразен космополитизъм в нощна шапчица, създадет радиционния образ на немската душа. Този

духовен образ, сиреч тази космополитична буржоазност, провинциална и отчуждена от света, е вървяла винаги ръка за ръка с известен шутовско-призрачен елемент, стаил в себе си нещо зловещо, с известна тиха демоничност, която моят произход ми помогна да разбера може би по-добре. Мисълта ми се връща отново към оня немски кът, от който сънят на живота ме довлече върху вълната си до тук, и в чиито рамки започна съществуването ми: старият Любек до Балтийското море, — предградията на някогашната Анза, основана в началото на дванадесетия век и обявена от Барбароса за свободен императорски град. Чудесното кметство, което баща ми посещаваше като сенатор, беше завършено през същата година, в която Мартин Лютер окачи своите тезиси върху вратата на църквата във Витемберг. Но както реформаторът Лютер по своя умствен и душевен строеж беше до голяма степен човек на Средновековието и през целия си живот трябваше да се бори с дявола, така и в протестантския Любек, дори и когато стана републикански член на Бисмарковата империя, хората живееха потънали в готическото средновековие. Като казвам това, аз не мисля само за островърхите кубета на обграденото с порти и укрепления градче; за зловещия и едновременно смешен трепет, който човек изпитва пред фреските на Мариенкирхе с техния „Танец на смъртта“; за кривуличещите, сякаш омагьосани улички, които все още носят имената на старите занаятчийски корпорации на камбанолейари и месари; нито пък за живописните буржоазни жилища. Не, самата атмосфера беше запазила останки от едно особено състояние на духа, следи от скритата психическа епидемия от края на петнадесетия век, следи от истерията на залезващото средновековие. Странно е да се каже това за един модерен търговски град, прозаичен и благоразумен, и все пак не е съвсем немислимо, че там можеше внезапно да избухне някое движение, подобно на прословутите детски кръстоносни походи, нещо като Свети Витовото хоро, някакво изстъпление по чудесата на Разпятието с мистически народни шествия и други подобни. Изобщо, в тоя град се забелязваше една архаично-невротична основа, едно тайно предразположение на душите, което се проявяваше в големия брой „оригинали“, причудливи и безвредни типове на полулуди, които живеят между тия стени и, не по-малко от старите сгради, съставят част от местния декор. Някакъв образ на „старица“ с гурелясали очи и патеричка, която шеговито назовават магьосница; някакъв дребен рентиер с червен подпухнал нос, обзет от странен нервен тик и жертва на смешни навици, издаващ монотонен птичи крясък; някаква жена с комична прическа, която обикаля високомерно града и влачи след себе си дълъг, излязъл от модата шлейф, следвана от котки и кученца. Край тях има винаги деца, гаменчета, които образуват шествия подир тия чудати фигури, надсмиват им се и са готови да побегнат веднага, обхванати от суеверен страх, щом тия фигури се обърнат. . .

Аз не знам защо тъкмо днес и пред вас призовавам тия стари спомени. Може би, защото опознах „Германия“ за първи път с очите и душата си в тоя странен и благочестив град, или защото ми се иска да ви внуша съществуването на една тайна връзка между немския дух и демоничният елемент, която е сигурно плод на моя личен опит и не е лесно да защитя. Нашата най-велика поема — Гьотевият „Фауст“ — има за герой човека на синора между Средновековието и Хуманизма,

който се стреми към Бога, но се предава на дявола и на магията от дръзка жажда за знание. Дето гордостта на ума се съединява с древната природа на душата и принудата, там се намесва дяволът. А дяволът, дяволът на Лютера и Фауста, ми изглежда чисто немски образ. Договорът, с който Фауст му продава спасението на душата си, за да придобие за известно време съкровищата и мощта на света, ми се струва особено близък на немския характер. Тоя мислител и самотен изследовател, тоя теолог и философ в своята килия, който отдава душата си на дявола, заради насладите и владичеството над света, не е ли време да познаем Германия в неговия образ тъкмо днес, когато дяволът обсебва в буквалния смисъл на думата Германия?

Един голям недостатък на легендата и поемата е, че в тях Фауст не е поставен в отношение с музиката. Фауст би трябвало да бъде музикален и музикант. Музиката е област на демоничното — това ни е показал по най-убедителен начин Съорен Киркегаард, тоя голям християнин, в пропитото си със скръбен възторг есе за Моцартовия Дон Жуан. Музиката е християнско изкуство с негативен знак, едновременно отчетлив порядък и пораждащо хаос отрицание на разума, богато със заклинания и магьоснически жестове, с числови магии; най-откъснатото от действителността, най-мистичното и най-отвлеченото от всички изкуства. За да бъде истински представител на германската душа, Фауст би трябвало да бъде музикален, тъй като отношението на германеца към света е отвлечено и мистично, следователно музикално, — отношение на един професор, облъхнат от сатанински дух, навъсен, но все пак крепен от гордото съзнание, че надвишава света със своята „дълбочина“.

В какво се заключава тая дълбочина? — Тя се заключава именно в музикалността на немската душа, в онова, което се нарича нейна усреденост, с други думи в разделянето между съзерцателния и политико-социалния елемент на човешката енергия и в пълното господство на първия над втория. Европа винаги е чувствувала това и дори е предвиждала неговия чудовищен и окаян облик. В 1839 год. Балзак писа: „*Les Allemands, s'ils ne savent pas jouer des grands instruments de la liberté, savent jouer naturellement de tous les instruments de musique*“, — една констатация, която е направена с вярно чувство за разграничение и не е единственото подобно тълкувание на великия романист. В *Cousin Pons* за музиканта Шмуке, който е един великолепен образ, той казва: „Шмуке, който като всички немци беше много силен в хармонията, пишеше инструментацията, а Понс съчиняваше гласовите партии.“ Това е вярно: немците са предимно музиканти във вертикална, а не в хоризонтална линия; те са по-големи майстори на хармонията, в която Балзак включва и контрапункта, отколкото на мелодията, по-добри инструменталисти, отколкото възторжени поклонници на човешкия глас, много повече склонни да схванат научната и духовна същност на музиката, отколкото нейната песенна звучност, която дарява радост на народа. Те дадоха на Запада, не искам да кажа най-хубавата и най-социалната, но най-дълбоката и интелектуална музика и в замяна на това получиха признание и слава. Но Западът долавя — днес повече от всякога, — колко скъпо се заплаща тая музикалност на душата в друга една сфера — в политическата, в сферата на човешкото съжителство.

Мартин Лютер, това гигантско възплъщение на германската природа, беше необикновено музикален. Но всичко, което е стопроцентово немско, разколническо и противоримско, противоевропейско, ме смущава и плаши, дори когато се представя като евангелска свобода и духовна еманципация, а онова, което е специфично лютеранско: заядливата грубост, хулитите, гневното изригване, страхотната енергия, споена с нежната дълбочина на душата и дебелашката първична вяра в дяволи, кошмари и чудовища, буди у мен инстинктивно отвращение. Не бих желал да бъда сътрапезник на Лютера, сигурно бих се чувствувал като в къщата на людоеда, докато, убеден съм, бих се разбирал много по-добре с Лъв Х, Джовани Медичи — вежливият хуманист, който Лютер обичаше да нарича „свинята на дявола, папата“. И аз не намирам, че е необходимо да се противопоставя народната сила на цивилизацията, че е необходим контрастът между Лютер и тънкия педаант Еразъм. Гьоте превъзможна този контраст като примири елементите му. Той е пълнокръвна и цивилизована народна сила, обуздана демоничност, той е едновременно дух и кръв, сиреч изкуство. С него Германия направи грамадна крачка напред по пътя на човешката цивилизация, или по-скоро би трябвало да е направила, защото в действителност тя се държи винаги по-близо до Лютер, отколкото до Гьоте. Никой няма да отрече, че Лютер беше човек от невиджан масштаб, велик в чисто немски стил, велик и немски дори в двойствеността си, като освободителна и заедно с това реакционна сила: един консервативен революционер. Той не само възстанови църквата, но спаси и християнството. В Европа обикновено натякват на немския характер липсата на християнство, езическия му дух. Върху това може да се спори много. Германия посрещна християнството с най-голяма сериозност. Благодарение на немца Мартин Лютер, християнството бе почувствувано с простодушна и селска сериозност в едно време, когато всяка сериозност беше изчезнала. Лютеровата революция запази християнството — приблизително така, както New deal се стреми да запази капиталистическата стопанска форма, макар и капитализмът да не иска да си даде сметка за това.

Нищо не може да се каже против величието на Мартина Лютер. Той, със своя могъщ превод на Библията, не само създаде немския език, който подир това Гьоте и Нитче доведоха до съвършенство, но като премахна схоластичните ограничения и възобнови съзнанието за свобода, оказа огромна помощ на изследванията, на критиката и на философския размисъл. Възстановил непосредното общуване на човека с неговия Бог, подготви европейската демокрация, тъй като формулата „всеки е свещеник на себе си“ означава вече демокрация. Немската идеалистическа философия, изострянето на психологическия анализ през изследванията на съвестта у пиетистите и най-сетне самопреодоляването на християнската нравственост в името на нравствеността, и известна прекалена суровост в истината — това бе делото, положително или отрицателно, на Нитче — всичко това иде от Лютер. Той беше герой на свободата, но в немски стил, защото не разбираше нищо от свобода. И като казвам това, аз разбирам не свободата на християнина, а политическата свобода, свободата на гражданина. Тая свобода го оставяше равнодушен и нейните цели му бяха дори дълбоко противни. Четири столетия след него първият председател на германската република, един социа-

лист, изрече думите: „Ненавиждам революцията, както греха“. Тия думи бяха чисто Лютерови, чисто немски. По същия начин Лютер ненавиждаше въстанието на селяните, което, вдъхновено от евангелието, ако беше се увенчало с успех, щеше да даде на цялата германска история една по-ицастлива насока, като я тласне към свободата. Но Лютер видя в него заплаха за своето дело и за духовното освобождение, и го похули и прокле, както само той умееше да направи това. Накара да изтребят селяните като бесни кучета, възвести на князете, че е дошъл часът да спечелят Царството Небесно, като изколят тоя селски добитък. С победата на князете и всички нейни последици Лютер, тоя човек от германското простолудие, носи голям дял от отговорност за провалянето на първия опит за германска революция.

По това време в Германия живееше един мъж, който има всичките ми симпатии, Тилман Рименшнайдер, благочестив художник, ваятел и резбар, прочут с вярното и изразително благородство на произведенията си, пищни олтари, богати с фигури и целомъдрени статуи, които, търсени много, бяха украсили религиозните кътове на цяла Германия. Майсторът беше заобиколен с голяма почит, като личност и гражданин, в своята тясна среда във Вюрцбург, в чийто градски съвет взимаше участие. Някога той не беше помислял да се меси в политическия живот и светските разпри. Това беше чуждо на вродената му скромност и на любовта му към свободното и мирно художествено творчество. Той не обладаваше нищо от характера на демагога, но сърцето му, което биеше за бедните и угнетените го накара да прегърне каузата на селяните, която считаше справедлива и угодна Богу, и да вземе тяхната страна в борбата им против феодалите, епископи и князе, въпреки че можеше лесно да си запази благоволенieto им на хуманисти. Потресен от огромните и основни противоречия на своето време, той се почувствува принуден да излезе от своя чисто интелектуален и естетически свят на буржоазен художник, за да стане борец за свободата и правото. Той захвърли свободата си и спокойното си съществуване за каузата, която в очите му стоеше по-високо от изкуството и душевния мир. По негово внушение градът Вюрцбург реши да откаже да последва епископа-княз в борбата срещу селяните и възприе едно революционно поведение спрямо него. Тилман изкупи постъпката си по най-ужасен начин: след като въстанието на селяните бе потушено, могъщите победители, които беше дръзнал да предизвика, му отмъстиха жестоко — мъчен и хвърлен в тъмница, той излезе от там свършен човек, неспособен да изтръгва вече красотата от дървото и камъка.

Съществува, следователно, и това нещо в Германия и е съществувало винаги, но то не е специфичната и монументална немска действителност, която Лютер, музикалният богослов, представя. Политически Лютер обвиняваше и двете страни — и князете и селяните, но беше принуден твърде скоро да обвинява, и то с каква бясна ярост, само партията на селяните. Вътрешно той се придържаше към началото на св. Павла: „Покорявай се на властта, която господства над тебе!“ Но тия думи се отнасяха до авторитета на всемирната Римска империя, предпоставка и политическо поле на всемирната Христова вяра, докато Лютер имаше пред очи само местната и реакционна власт на германските князчета. Политическото му покорство, плод на немската музи-

кална усреденост и непознаване на света, не само моделира в продължение на векове робското държане на германците към владетелите и държавната власт, не само подготви и създаде отчасти немската раздвоеност между смелия философски размисъл и политическата малоценност; то е, преди всичко, едно силно и незблемо указание за чисто немския разрыв между националния потик и идеала на политическата свобода. Реформаторството, както по-късно бунтът срещу Наполеона, беше в действителност едно освободително движение с националистически характер.

Нека поговорим още малко за свободата. Особената промяна, която това понятие претърпя у един толкова забележителен народ, като германския, дето се среща и до ден днешен, е сериозен повод за размисъл. Как бе възможно дори и националсоциализмът, който днес изглежда в позор, да си припише наименованието „немско освободително движение“, когато всеки знае, че подобни ужаси нямат нищо общо със свободата? Това наименование не изразява само едно безсрамно предизвикателство, но и едно основно злополучно схващане на понятието за свобода, един психологически закон, непрестанно утвърждаван в немската история. Народ, който не е вътрешно свободен и отговорен пред себе си, не заслужава външна свобода, не може да говори за свобода и ако си служи с тая благозвучна дума, употребява я погрешно. Немското понятие за свобода беше винаги насочено навън; то подразбираше провото да бъдеш германец, само германец и нищо друго, нищо, което да го превишава; то беше нападателно понятие за защита срещу всичко, което би се опитало да го обуслови и да ограничи етническия му егоизъм, като го обуздае и застави да служи на общността, да служи на човечеството. Този безочлив индивидуализъм навън, в отношенията си със света, с Европа, с цивилизацията се съгласуваше вътре с една удивителна доза от зависимост, от малоценност, от бездейно раболепие. Това беше борческо робско чувство, и националсоциализмът доведе това неравновесие между външната и вътрешна нужда за свобода до мисълта за поробването на целия свят от един народ, какъвто беше германският, който в собствения си дом беше лишен от свобода.

Защо немският потик за свобода е трябвало винаги да избива във вътрешна липса на свобода? Защо напоследък той трябваше да се превърне дори в покушение срещу чуждата свобода, срещу самата свобода?—Причината лежи в това, че Германия никога не е имала революция и никога не се е учила да съгласува понятието за нация с понятието за свобода. „Нацията“ се роди с френската революция, тя е едно либерално и революционно понятие, което обхваща и човечеството, и иска да означава свобода във вътрешната политика, Европа във външната. Очарованието на френския политически дух произтича изцяло от това щастливо единство; угнетяващата теснота на немския патриотичен устрем се дължи на обстоятелството, че подобно съгласуване и единство не са били никога възможни за германеца. Може да се каже, че самото понятие „нация“ в неговата патриотическа връзка с понятието „свобода“ е непознато в Германия. Може да се счита за погрешно, дето германците се определят като нация, все едно правят ли това те самите или други. Неправилно е да се употребява думата „национализъм“ за тяхната патриотична страст; това би означавало да се внесе в нея един френски еле-

мент и да се създадат недоразумения. Не бива да се именуват две различни неща с едно и също име. Немската идея за свободата е националистическа и противоевропейска, винаги много близка до нещо варварско, дори и когато не се изразява в открито варварство, както е в наши дни. Още грубиянските и противни страни в характера на представителите и борците ѝ от епохата на освободителните войни, още студентските съюзи и някои типове, като Ян и Масман, свидетелствуват за нейните нещастни особености. Гьоте не беше чужд на народната култура, той беше написал не само класическата „Ифигения“, а и чисто немски произведения, като „Първия Фауст“, „Гьотц“ и „Римуваните максими“. И все пак, за голямо неудоволствие на родолюбците, държането му към Наполеоновата война беше съвсем хладно — и не само от лоялност към неговия раг, великият император, но и защото не можеше да не го отблъсне варварско-националистическия елемент на този бунт. Ние няма никога да почувствуваме достатъчно силно мъчителното уединение на тоя велик човек, който в тогавашна, вълнувана от разни освободителни и родолюбиви движения, Германия изтъкваше привързаността си към всичко широко и велико — към свръхнационализма, световното германство и всемирната литература. Мерованни понятия за него бяха цивилизацията и варварството, а съдбата му беше отредила да принадлежи на един народ, за който свободата, насочена само навън — против Европа и против цивилизацията, беше се превърнала във варварство. Някаква орисия тегне тук, някакво проклятие, някакво трагично влияние, което се разкрива и в това, че дори Гьотевото неодобрение на политическото протестантство и на демокрацията на недомяланите народници упражни върху страната и особено върху нейната интелигенция, германската буржоазия, едно влияние, което затвърди и задълбочи Лютеровия дуализъм между духовната и политическата свобода, и попречи на немското понятие за култура да приюти в себе си политическия елемент. Много трудно е да се определи и различи до каква степен великите хора са наложили своя отпечатък върху характера на един народ и са го изваяли по свой образец, и до каква степен те сами са негово олицетворение и израз. Едно е сигурно, че отношението между германския менталитет и политиката е липса на отношение, потвърждаване отсъствието на призвание. Исторически това се вижда и в тоя факт, че всички немски революции са пропадали: революцията от 1525 година, революцията от 1813 г., революцията от 1888 г., не успяла поради политическата неориентираност на буржоазията, и най-сетне революцията от 1918 г. Но това се проявява и в грозната и злокобна недомислица, в която изпада идеята за политиката у германците, колчем честолюбието ги застави да я усвоят.

Политиката е бивала определяна като „изкуство на възможното“ и действително тя е област сродна на изкуството, защото като него заема творческо и посредническо положение между духа и живота, идеята и действителността, желаното и необходимото, съвестта и действието, нравствеността и силата. Тя включва в себе си много коравосърдечие, необходимост, аморалност, много „expediency“ и много отстъпки спрямо материята, много човешки и низки елементи, и едва ли е съществувал някога политически мъж, който, осъществил големите си цели, да не е бил принуден да се попита, дали има право да се числи

между почтените люде. Все пак, както човек не е само част от царството на природата, тъй и политиката не остава затворена в злото. Тя няма да може никога да се освободи напълно от своята допълнителна идеална и духовна съставка, няма да може никога да отрече напълно етическата и достойна за човешка почит съставка от природата си, и да стане чиста и безнравствена вулгарност, лъжа, убийство, измама и насилие, без да се изроди с това в една действителност на сатанинска поквара, без да се превърне във враг на човечеството, без да осъди творческата си мощ, с честите ѝ нагаждания, на недостойно и престъпно безплодие. Тя не би била вече изкуство, нито способна да бъде плодотворен посредник, а съляп и нечовешки безпорядък, хаос, безсилен да създаде каквато и да била действителност, годин само да пожъгне мимолетен застрашителен успех, да има за кратко време смъртно-носно въздействие, нихилистичен и саморазрушаващ се, защото онова, което е напълно безнравствено, действа и против живота. Родените и призвани за политически живот народи знаят по нагон да пазят, поне субективно, политическото единство на съвестта и действието, на духа и силата; те правят политика така, както се твори едно изкуство на живота и на силата, дето не се работи без примес от полезно вероломство, но не се губи и никога напълно из очи идеята и нравственото; така те чувствуват „политически“ и по такъв начин разрешават проблемите със себе си и света. Такива, основани върху компромис, разрешения на живота се струват на германеца лицемерие. Той е роден некадърен да се справя с живота и доказва тая си некадърност в политиката, като я разбира погрешно, с комична честност. Той съвсем не е вероломен по природа, наопаки дори, има влечение към интелектуални и идеални неща, но вижда в политиката само лъжа и престъпление, измама и насилие, с една дума нещо напълно и изключително мръсно, и когато от международно честолюбие се посвещава на нея, върши я на почвата на тая философия. Германецът се счита като политик задължен да се държи така, че човечеството да бъде изумено от него. Ето в това той смята, че се състои политиката. За него тя е злото, и за да я упражнява, той смята, че трябва да се преобрази в истински дявол.

Ние видяхме това. Извършиха се престъпления, които никоя психология не може да извини, и които са още по-малко извинителни, защото бяха излишни. И действително бяха излишни, Германия би могла да мине без тях, би могла да преследва своите завоевателни планове и без тях. В един свят, в който съществуват тръстове и експлоатация, идеята за един монопол с цел да се заробят всички други народи от страна на Goeuring-Konzern не беше в края на краищата кой знае колко особена. За нещастие, със смешните си преувеличения това схващане опорочи господстващата система. Освен това, като идея тя дойде твърде късно — едва днес, когато човечеството се стреми навсякъде към стопанска демокрация и се бори за една по-висока степен на социална зрялост. Немците дохождат винаги много късно. Те закъсняват като музиката, която винаги последна от всички изкуства изразява едно състояние на света, когато това състояние започне вече да изчезва. Те са отвлечени и мистични като това толкова скъпо за тях изкуство, и са отвлечени и мистични до престъпност. Техните престъпления, повтарям, не бяха съществена част на закъснялото им експлоататорско начинание, а

притурка, лукс, който си позволиха по теоретическо предразположение в прослава на една идеология — расистката измислица. Ако тази формула не звучеше страшно, като смекчаващо вината обстоятелство би могло да се каже, че немците извършиха своите злодеяния от идеализъм и непознаване на света.

Понякога, и то не на последно място, при разглеждане на немската история човек добива впечатление, че Бог е създал света не сам, а в сътрудничество с някой друг. Сигурно на Божието милосърдие се дължи, че от злото е могло да произлезе добро. И ако после от доброто произлиза зло, това е очевидно вече принос на другия. Германците биха могли да се запитат, защо тъкмо за тях доброто води към злото, защо тъкмо в техните ръце доброто става зло. Помислете, например, за техния вроден универсализъм и космополитизъм, за този устрем към безкрайното, който може да се схване като психическо допълнение към древния свръхнационалистически райх, към свещената римска империя на германската нация. Това бе една положителна тенденция, която се превърна обаче в зло, по силата на някакъв диалектически обрат. Германците се съблазниха от мисълта да основат върху вродения си космополитизъм домогванията си за една европейска хегемония, дори за едно всемирно владичество, и с това космополитизмът им се обърна в точно противоположното, в най-дързък и самонадеян национализъм. Сами те забелязаха, че и този път с национализма си са дошли много късно, когато той е вече превъзмогат. Тогава го заместиха с нещо по-съвременно: теорията за расата, която ги доведе веднага до чудовищни престъпления, и ги хвърли в най-големи бедствия.

Или нека вземем най-прочутото качество на немците, означавано с една мъчно преводима дума, *Jnnerlichkeit*, усреденост, сиреч нежност и дълбочина на сърцето, свенливо усамотение и мечтателен култ към природата, пречистена строгост на мисълта и съвестта; изобщо, в нея се смесват всички елементи на възвишената лирика и онова, което светът дължи на тази немска усреденост, не може и днес да бъде забравено, защото нейн плод са немската метафизика, немската музика и главно чудото на немската песен, *Lied*, нещо от национално гледище неповторимо и несравнимо. Голямото историческо дело на немската усреденост бе Лютеровата реформа. Ние я определихме като могъщо освободително дело и тя беше действително нещо добро. Ясно е, обаче, че в нея има пръст и дяволът. Реформата донесе религиозното разцепление на Западна Европа, несъмнено една злочестина, и донесе на Германия 30-годишната война, която я обезлюди, върна я съдбоносно назад в културно отношение и чрез разтлението и епидемиите навярно промени и влоши германската кръв. Еразъм Ротердамски, който написа „Възхвала на глупостта“, и беше един скептичен и недълбок хуманист, видя ясно това, което носеше реформаторството: „Ако видиш в света да възникват страхотни смутове, писа той, спомни си, че Еразъм ги е предрекъл“. Човекът от Витенберг, буен, но с могъщ вътрешен живот, не беше миролюбец; той прие по тевтонски трагичната съдба и заяви, че е готов да вземе върху себе си кръвта, която се пролее.

Какво е немският романтизъм, ако не израз на това прекрасно немско качество — немската усреденост? В понятието за романтизма са слени много елементи на мечтателна носталгия, на призрачни видения,

на дълбоки причудливости, а също и художническа изтънченост и витаеща над всичко ирония. Но всъщност не това имам на ум, като говоря за немския романтизъм, а много повече една мрачна религиозност и дързост, която бихме могли да назовем първобитност на душата, която се чувства по-близо до ирационалните и демонични сили на живота, сиреч до истинските негови извори, и се противопоставя на чисто рационалното разглеждане на света, благодарение на едно по дълбоко познание и единение с онова, което е свето. Немците са народ на романтичната контрареволуция срещу интелектуализма и просветения рационализъм, на бунта на музиката срещу литературата, на мистиката срещу яснотата. Романтизмът не е безсилие и бленуване, той е дълбочина, съзнаваща собствената си сила и пълнота; песимизъм на честността, който се съюзява с реалното, с истинното, с историческото срещу критиката и стремежа за подобряване, с една дума със силата срещу духа, и който пренебрегва всеки реторичен морализъм и всяко идеалистическо забулване на света. Тук намираме връзката на романтизма с оня реализъм и макиавелизъм, който отпразнува своите победи над Европа с Бисмарк, единственият политически гений на Германия. Немският стремеж към единство и империя, тласнат от Бисмарк в пътя на прусачеството, беше криво разбран поради това, че поискаха в него да видят по аналогия с обикновените примери едно национално и демократично движение за обединение. Това движение се опита към 1848 г. да стане нещо подобно, макар споровете за велика Германия в парламента на черквата Св. Павел да бяха облъхнати от средновековния империализъм и възпоменанията за свещенната римска империя. Но по-късно стана ясно, че традиционният национален демократичен път в Европа за обединение не беше немският. Строго погледнато, Бисмарковата империя нямаше нищо общо с демокрацията, а следователно и с нацията в демократичния смисъл на думата. Създадена от силата с цел да се постигне европейска хегемония, въпреки съвременния си характер и прозаичната си практичност, империята от 1871 г. се свързва със славните средновековни спомени от времето на саксонските и швабски владетели. И тъкмо това беше отличителното и застрашителното — тая смесица от здрав актуализъм и творческа напредничавост с блянове по миналото и въоръжен от техниката романтизъм. Несвещенната германска империя на прусачеството, израстнала сред войните, можеше да бъде само една войнствена империя. Като такава, тя живя трън в тялото на света, и като такава днес загива.

Несметни са заслугите на романтичната немска контрареволуция към историята на духа. Сам Хегел има огромен дял в тия заслуги, защото неговата диалектическа философия хвърли мост над пропастта между разума и историята, която векът на просвещението и френската революция бяха изкопали. Той примири разума с действителността и с това даде силен тласък на историческата мисъл, изгради из основи историческата наука, която до тогава почти не съществуваше. Романтизмът в своята същност е гмурване във всяка дълбочина и главно в дълбочината на миналото, копнеж по миналото и заедно с това усет към реалистична преценка на всичко съществувало някога с неговия местен колорит и неговата атмосфера, и затова няма защо да се учудваме, че той е дал неимоверна подкрепа на историографията и дори я е създал в нейната съвременна форма.

Богати и внушителни са заслугите на романтизма към света на красотата и като наука за нея, като естетическо учение. Позитивизмът и интелектуалистическото Просвещение не знаеха какво е поезия; романтизмът разкри това на света, който се отегчаваше до смърт от добродетелния академизъм. Романтизмът направи моралът поетичен, провъзгласявайки правото на индивидуализма и на стихийната страст. Той извади от дълбочината на народното минало съкровището на приказките и на песните, беше прозорливият покровител на фолклора, който в своята разноцветна светлина се явява като произведение на екзотичното. Признавайки господството, което има над разума емоционалният елемент в неговите по-необичайни форми на мистичен екстаз и на дионисиевско опиянение, той показва в отношението си към болестта една нечувана психологическа плодовитост. Късният романтик Нитче — един дух, възвисен от болестта в царството на смъртта и на гения — не се умори да възхвалява значението на болестта за познанието. От това гледище и психоанализата, която, изхождайки от болестните състояния даде също един дълбок тласък на човешкото познание, е последна издънка на романтиката.

У Гьоте има едно лаконично определение на класицизма и романтизма: той нарича класицизма здраве, а романтизма — болест. Нерадостно твърдение за тоя, който обича романтизма дори и в неговите грехове и пороци. Но не може да се отрече, че и в своите най-невинни, най-леки, най-народни и едновременно най-възвишени проявления романтизмът носи в себе си един болестен зародиш, както розата крие един червей. И в своята най-дълбока същност романтизмът си остава съблазън, съблазън на смъртта. Тук е парадокса: романтизмът, който представя по един революционен начин рационалните жизнени сили срещу абстрактния разум и хуманистичната повърхностност, тъкмо поради това, че се е отдал на ирационалното и на миналото, обладава дълбоко сродство със смъртта. В Германия, в истинската си родина, той е запазил по най-осезателен и ужасен начин това двусмислие — да бъде възхвала на живота срещу морализъма и в същото време сродство със смъртта. Като немски дух, като романтична контрареволуция, той е дал дълбоки и животворни потици на немската мисъл, но гордото му чувство за живота и за смъртта не е благоволило никога да приеме никакво допълнение и поука от Европа и европейската религия на човечеството и демокрацията. В своя политически облик на реалистична сила, като бисмаркизъм, като германска победа над Франция и над цивилизацията, романтизмът със създаването на немския привидно много издържлив райх наистина учуди света, но в същото време го обърка и угнети, и откакто начело на империята вече не стоеше геният, захвърли го в непрекъснати тревоги.

Този обединен и основан на силата райх беше свърх това и едно културно разочарование. От Германия, едно време учителка на Европа, не идваше вече нищо духовно. Тя беше само силна, но в тази сила изпод всяка организирана творческа проява продължаваше да се развива романтичният зародиш на болестта и смъртта. Подхранили го бяха редица исторически бедствия, а също тъй страданията и униженията на една изгубена война. Накрай, изпаднал до едно жалко плебейско равнище, до равнището на един Хитлер, немският романтизъм се разрази

в естетическо варварство, в пиянство и в гърчове на безочие и престъпност, които днес достигнаха своя страшен завършек в националната катастрофа, в една безподобна физическа и психическа разруха.

Това, което разказах, е историята на немската „усреденост“. Тъжна история — така я определям аз, без да споменавам за „трагизъм“, защото нещастieto трябва да бъде скромно. Но тази история трябва да ни научи на едно нещо: че няма две Германия, едната добра и другата лоша, а само една Германия, чиято доброта, поради коварството на дявола, се изроди в злина. Лошата Германия е добрата Германия, която е завършила зле, добрата в нещастие, доброто низвергнато в греха и разрухата. Поради това, един роден германец не може да отрече изцяло лошата и виновна Германия, като заяви: „Аз съм добрата, благородна, справедлива, облечена в бяла дреха Германия, а вам оставям другата, злата Германия, за да я унищожите“. Нищо от това, което се постарях да ви кажа или да ви загатна бегло за Германия, не е мое отвлечено, студено, сурово познание: аз всичко това имам в себе си, всичко съм изпитал върху себе си.

С други думи, всичко, което се помъчих да изложа тук в кратко време, е един фрагмент на немска самокритика. И наистина, само така бих могъл аз да проявя своята вяност към немската традиция. Склонността към самокритика, от която понякога ти се подига, е специфично немска, така че ще остане завинаги непонятно как един народ, толкова предразположен към самопознание, е могъл да прегърне идеята за световно надмощие. За господство над света е потребно преди всичко простодушие, една щастлива ограниченост и дори известна липса на предварително обмисляне, във всеки случай не такъв изострен душевен живот, какъвто е немският, където дързостта е обречена със съкрушението. Никой французин или американец, или англичанин не е хвърлял в лицето на своя народ нещо прилично на безпощадните истини, които велики германци, като Хьолдерлин, Гьоте и Нитче, са изrekli за Германия. Гьоте, поне в устните си разговори, стигна до там, че пожела гонение за германския народ: „Би трябвало немците да бъдат изкоренени и посадени другаде, да бъдат разпилени по целия свят като евреите“ — казва той, но като прибавя: „за да могат да развият цялото богатство от добродетели, което носят в себе си, за благо на всички народи“.

„Богатството от добродетели“ съществува, но не е могло да се осъществи в традиционната форма на националната държава. А що се отнася до разпиляването из целия свят, което Гьоте пожелаваше за своите германци, и към което те след тая война ще изпитват безспорно голям стремеж, законите за преселването, съществуващи в разните страни, ще се погрижат да го възпрепятствуват. Все пак, въпреки суровите уроци, получени от политиката на силата, които ни предпазват от прекомерни очаквания, остава надеждата, че след тоя разгром ще последват неизбежно първите колебливи стъпки към един свят, в който ще се стопи и изчезне националният индивидуализъм на 19-я век, като даде на богатството от добродетели, заключено в немската природа, повече възможност да се осъществи, отколкото даваше старото, вече неудържимо положение. Може би ликвидацията на национализма е отворила пътя на едно социално преобразование на света, което ще раз-

крие широки възможности тъкмо за най-дълбоките предразположения и потреби на Германия. Световно стопанство, понижено значение на политическите граници, тенденция да се деполитизира целият държавен живот, подготвяне на човечеството към осъзнаване на неговото практическо единство, прозрение за една универсална държава: как може да остане чужд на немската природа целият тоя социален хуманизъм, който надвишава буржоазната демокрация и е залог за величавата борба на нашето време? Кой може да отрече, че в страха, който Германия изпитва от света, е имало винаги голям копнеж към света; че в основата на самотата ѝ, която я потапя в отчаяние, се е таило винаги желание да обича и да бъде обичана? В края на краищата немското нещастие е трагизмът на човешкия живот изобщо. Ние всички се нуждаем от тази Благодат, от която Германия сега има такава нужда.

Превела: Л. Топузова

УЧЕНИЯТ

БРАНКО ЧОПИЧ

Животът на известния и уважаван професор, скромен и упорит учен, от когото се очакваше твърде много, неочаквано се измени през нощта.

Най-напред, още на другия ден след обявяването на войната, стана бързото преселване в затънтеното босненско градче. Набързо и безредно опаковани книги и ръкописи, блъсканица във влаковете, неприятно и прикривано потреперване, когато преминат неприятелски самолети, и накрая, тясната и неудобна квартира, в която трябва да привикваш към всяка врата, завеса или вход и да изучиш скритите качества на всяка непокорна кука, на стръмните стъпала и разклатените крила на прозорците. А когато хвърли поглед навън, винаги чуждо и неприятно се показва пред лицето му тъжният и унил град, пълен с бездейни и унили реквизирани клюсета, загрижени и намръщени лица и неразбираемо бързане, след което привечер остава само смет и още по-голяма пустош.

Това бе първото, най-спокойно стъпало, през което мина улегналият и еднообразен живот на големия поклонник на науката, а по-нататък всичко тръгна внезапно бързо, с непредвидени обрати, сурово, страшно и неочаквано. Спокойният човек, който бе навикнал във всичко на строг научен ред, последователност и система, изведнаж сега бе обхванат от безпорядъка, в който бе мъчно да се ориентира, и в който му се струваше, че за него няма място.

Кратката и несполучлива война мина като буря през разстроеното градче, което бе изпълнено с шепот и въздишки. Далечни оръдия разтърсваха влажния и студен мрак, напластен над града, разпасаните и небръснати войници безумно бързаха и се криеха, а най-сетне със страшен гръм бе преполовен големият бетонен мост, който свързваше града с гарата. Още на другия ден след разрушаването на моста, неизвестно от къде, по улиците изкочиха немски танкове и цялото градче се изпълни с голям трясък, дрънкане на прозорци и мъчителна неизвестност и тръпки, които се увеличаваха зад спуснатите пердета.

— Ето, това е войната . . . всичко става така неочаквано, сиво и до обида нещастно и ненадейно завършено,—помисли си разочаровано ученият, пълен с непонятна горчивина и безпокойство. — Хм, въпреки всичко един човек на науката би трябвало да остане спокоен и незаsegnat, но ето не може.

— Не, не може, — повтаряше си той уморен от дългото нощно размишление. — Как да останеш равнодушен? Наистина, съществува науката, научната работа — общото добро за всички хора и народи, но все пак — та това е моята родина. Ние сме победени, покорени . .

Всички негови залъгвания, че „ученият няма отечество“, че той всъщност е „гражданин на света“ бяха напразни — сърцето му бе пусто и без радост, а сънят с мъка затваряше очите му. Когато виждаше по улицата избръснатите и докарани немци, слепи за целия останал свят, той с неволна омраза си казваше:

— Кучета!

Един месец след края на войната посред нощ в стаята му нахълтаха груби и шумни усташи, разбъркаха всичките му вещи, разпръснаха ръкописите, а него откараха в затвора, като по пътя го блъскаха грубо, удряха го и го псуваха.

Прекараните в затвора дни изглеждаха на професора като някакъв съвсем друг живот, страшен и пълен с неприятности, който изниква изведнаж до истинския и всекидневен живот, хваща човека и го понася незнайно къде и незнайно до кога. Животът в затвора, ограничен, определен и винаги еднакъв, звънът на ключовете, въоръжената стража, писъците на хората в пълните със страх и злодеяния нощи, и над всичко това блудкавият задух в непроветрените помещения, примесен с миризма на запържена чорба, уморяваха професора и той се будеше всяка сутрин с все по-малка надежда, че при отварянето на очите си ще може да види отново своята някогашна приветлива спалня, и всичко досега ще отлети като неприятен сън.

Но пробуждане нямаше и новият, неприятен, страшен и пуст живот все повече се установяваше, започваше да се вмъква и в самите сънища, и професорът ставаше все по-безпомощен, чувствуваше, че живее без цел и само безплодно продължава сивата и непотребна нишка на търпението.

След като прекара четири месеца в затвора, без разпит и разследване, един ден изведоха професора навън, хвърлиха го в камион пълен с усташи, моторът забръмча и те тръгнаха някъде извън града.

— Може би няма да бъде разстрелване, — окуражаваше се ученият, когато камионът вече се друсаше по шосето, далече от града. — Сигурно в някой лагер.

Светли, бакърено-червени есенни горички преминаваха покрай камиона, спокойни села мълчеха под септемврийското слънце, а над всичко се рееше спокойният блясък на бледото гълъбово небе. След затворнишката теснотия, мръсотия и непроветреност, всичко това се стори на професора като скъп миг на отмора, откраднат от живота, който преминава някъде встрани, чист и ведър, потопен в приятната и лековита тишина. Това бе сън и почивка, която жадно се попива и грабва от другата страна, отвъд неприятното и хладно острие, зад което само на едно пресягане с ръка стои свободата, измамно близка и недосегаема.

Силен трясък с неочаквана сила изхвърли изведнаж камиона някъде встрани. Завъртян от непозната сила, не можейки да схване нищо в първите няколко минути, след първия удар професорът усети най-напред твърдата земя, сухите листа, а когато се съвзе в новото си положение усети с радостна тръпка, че по някакво чудо е останал здрав и непострадал.

— Партизани! — отекна някакъв уплашен и задъхан глас, и още в същата минута затрещя нееднаква и обща стрелба, която процепи въздуха със силни и кратки изстрели. Съвсем близо гръмнаха нарядко пушки на разпръснатите усташи, докато професорът, със сърце в гър-

лото, с вързани отпред ръце допълзя по корем в дълбокия трап до пътя, целият изпълнен с листа.

Кратката битка бързо се превърна в единична стрелба далеч от преобърнатия от мина камион. А когато професорът се успокои и реши да подигне малко главата си из трапа, на пътя се зачуха врява и стъпки. Нечия ръка грубо и силно го сграбчи за яката.

— Тука, птицо, не ще се скриеш и у майка си!

И ученият се намери очи срещу очи със стария, слаб, мустакат човек, който го измери ядосано и подигравателно, но когато видя вързаните му ръце се смути и неговата ръка, жилава и яка като клещи, се отпусна и падна от врата на учения.

— Я гледай, та ти си наш! Прощавай, братко, не видях изведнаж... Стани да те развържа!

В тоя момент стана нов и светъл прелом в живота на учения. Това малко грубо и просто внимание, с което мустакатият развърза ръцете му и му помогна да се измъкне от трапа, и онова негово „та си наш!“ бяха първото истинско човешко отнасяне, на което попадна ученият след толкова месеци. Ето най-сетне човек, който се противопоставя на оня страшен живот, в който той попадна изведнаж, като хвърлен камък. Все пак, може да се пробуди от досегашния страшен сън и нощните кошмари, може . . . „Ето действителността: човек който ми развързва ръцете и говори приятелски с мен.“

След като прибраха плячката и оставиха камиона в пламъци, партизаните тръгнаха по хълма към своя лагер.

Докато вървеше в средата на колоната и обясняваше кой е и какъв е, и как е попаднал тук, ученият чувствуваше, че цял го изпълня спокойно и незаменимо щастие от това, че ето, така приятелски и без страх разговаря с хора, които не знаят дори „в коя държава е тоя Париж“, че свободно върви в гората, чува под краката си шума на опадалите листа и с цялото си тяло усеща приятната топлина на зрялата спокойна есен.

— Ето, това е свободата, — помисли си той и неволно си спомни за своята някогашна лаборатория, за книгите и дългите приятни часове на творческа работа, когато в приятна треска забравяше всичко останало и не искаше нищо от света. Не, сега това вече не му изглежда така далечно и безвъзвратно, както през дните в затвора. Ето, каточе тоя стръмен планински път го води някъде там, откъдето нито лабораторията, нито неговата прекрасна научна работа не изглеждат така далече.

— И това ще стане един ден, — окуражи се той сам, изведнаж изпълнен, без да знае защо, с постоянна и твърда надежда, пълна с убедителна ведрост.

Тъй като се смущаваха от неговата ученост и бяха пълни с уважение към тоя човек, който е обиколил толкова свят, а сега иска да остане с тях, партизаните дълго се съвещаваха какво да правят с него и каква работа да му дадат. Най-сетне, в съгласие с щаба решиха да го изпратят в съседното село да води курс за неграмотни.

Когато го изпращаше, политическият командир на четата — един млад общар от Бихач — сърдечно му стисна ръка.

— Е, хайде довиждане, другарю! А ако удари някаква офанзива и в село стане тясно, знаеш къде сме.

Една седмица по-късно, след завършване на занятията, докато в опустялата училищна стая професорът се готвеше да тръгне към къщи и слушаше как все повече се отдалечава песента на неговите ученички, някой тропна по отвореното крило на прозореца и отвън се показа главата на „неговия“ мустакат партизанин.

— Хей, другарю професоре, жив ли си? Ето, командирът ти праща три-четири кутии цигари. Взехме ги от един камион.

Професорът дълго гледа след мустакатия, който, висок и слаб, се клатеше по пътя в някаква стара преширока шинела, а когато отново се върна към масата, погледът му падна на цигарите и на белите вълнени чорапи, които през деня му бе подарила една ученичка. И той вечно погълнат от науката човек, който нямаше време да се занимава с хората и да свърже с когото и да било близко приятелство, сега се усмихваше пред трогателните знаци на внимание и обич, оказани му от тия прости и неуки хора, за които той никога в живота си не е мислил, знаеше само, че те съществуват.

Той изтри насълзените си очи, прибра подаръците и излезе пред училището. Заслепен от цветовете на ранната слънчева есен, застана няколко минути на прага и се загледа в почервенелите гори и далечните къщици, разпръснати по долинките. И пак, както в първия ден на свободата, в душата му светна и целият се изпълни със същата спокойна и убедителна бодрост, пълна с надежда и щастливи хоризонти.

— Ето, има хора, има. И животът ще започне пак. А това, което мина, е грозен и страшен сън, който един ден напълно ще изчезне . . . А лабораторията, науката, дните пълни с работа и тихо творческо щастие — и това ще дойде . . .

И тогава, с последна горчивина, той си спомни за своите вързани ръце и безбройните унижения, през които трябваше да мине, и твърдо и горчиво, усещайки в себе си как се надига и кипи омраза и угася радостта и възхищението му, промълви:

— А ония там . . . ще бъдат унищожени, унищожени до корен и тогава ще се радваме . . .

Превела: Л. Кацкова

НАЦИОНАЛНИЯТ НИ ВЪПРОС ПРЕД ИСТОРИЯТА И ПЪРВОТО ВЕЛИКО НАРОДНО СЪБРАНИЕ

ХР. БРАТАНОВ—БРАН

Националният ни въпрос датира от онази далечна епоха на древността (II и III в.), когато в осъзналите се славянски племена се осъществява идеята за обединение във връзка с борбата им срещу чуждите агресии.

Историците доказват, че славяните са туземци на района Балтика—Карпатите—Егея. Разнесли са се в близкия запад, далеч на изток и дълбоко на юг до Пелопонес и егейските острови през ерата на великото преселение на народите. Последният закономерен исторически фактор е дал правото на територия и националност не само на славянските народи. За национално осъзнаване на балканските славяни в борбата им срещу чуждите агресии след това време подсказва отговорът на дакийския славянски вожд Добрента до ханът на аварите: „Кой от всички хора, съгреваеми от лъчите на слънцето, можал би да подчини нас под своята власт? Ние сме привикнали да господствуваме, а не да се подчиняваме и ще си останем при своето, докато съществуват войната и мечът!“

Всичко това е сведено днес, по пътя на прогреса, в стимулите за т. н. международна сигурност, т. е. прогресивното международно право, националната търпимост и очовечена международна солидарност, свършено чужди, например, на гръцките претенции за т. н. „стратегически граници.“

Древните и съвременни източници сведочат, че славянството импонира с издържливост, благородство, културност, демократизъм и толерантност. Това е славянският прогресивен дух с неговата родова социалност — „задругите“; племенна федералност — „вечето“ и „гостоприемството“, като космополитизъм. Това е то „славянското море“, в което открай време свободно плуват множество „инородни островчета“ без страх от асимилация и гнет.

Историческият процес за излизане на народите от стадия на племенния сепаратизъм и национален антагонизъм винаги е бил мерило за по-висша културност и политическа зрялост. За придунавските славяни това е четиривековната борба, която са водили с римската и византийската колониална агресия, независимо от нашествията на хуни, готи, авари и др.

От 679 г. обединяващите се югоизточни славянски племена на Балканския полуостров попадат под ударите на хунската агресия в лицето на т. н. „аспарухови българи“, от които се освобождават в 864 г. при Борис I. От тоя исторически момент тези славянски племена регистрират своето единство: общославянски език, писменост и право-

славна автокефалност. Изобщо, завинаги и безостатъчно ликвидирват с омразната им „монголщина“. И до ден днешен не са намерени нито културни, нито езикови, нито расови взаимки от „хунобългарите“, не-жели пък някакъв исторически документ, който да поставя в договорни отношения местните славяни с тях.

Така се е самоопределила и затвърдила българската националност, като клон от голямото славянско дърво. Историческите борби имат своите перипетии, както и при всички други народи.

След злополуката при Беласица в 1014 г., българският народ влиза в борба с неовизантийската агресивност, от която се отървава чрез народното въстание на Асеновци. С победата при Клокотница в 1230 г. българската нация се затвърдява като първостепенна на Балканите, вече в приятелски, стопански и политически връзки и със западноевропейските държави.

От IX век в България бушуват прогресивни народнически борби със социално-религиозен и космополитичен отенък. Това е богомилството, което прониква далеч в Европа, като „албигойство“, и става далечен предтеча на хуманизма и Ренесанса — течения, които стимулират френската революция. През този първичен за българското възраждане период византийците използват вътрешната държавна криза, като в подкрепа на своята агресия търсят съюзничеството на унгарци, власи и татари, а от 1347 г. — и на турците.

След отчаяните сражения при Чирмен, Косово и Крайова, последните здраво засядат на Балканския полуостров. По този начин България попада под ударите на отоманската агресия.

Това неочаквано обстоятелство видоизменя геополитиката на Европа, т. е. господството на католическия Рим. Смутената папска курия благославя кръстоносни походи срещу полумесеца, към Търново през 1396 г. и към Варна в 1444 г., но въпреки това турците победоносно стигат до Виена. От този момент започват и европейските коалиции за изгонването им, от 1593 до 1606 г., в които водачеството е на Австрия. В тях спонтанно участвуват и българите, не само с частични помощни свои отреди, но и чрез големите две Търновски и Чипровското въстания. С победоносния мир, сключен в Карловиц в 1699 г., обаче, се слага принципът за дележ на турската империя и присвояване на славянски земи от чужди народности, което е начало на европейската агресия.

На всичко това решително се противопоставя Русия, която в ред войни — от 1710 до 1829 г. — осигурява по Одринския мир покровителството на православните в Отоманската империя и зарегистрира сътрудничеството и покровителството си в началните етапи по освобождението на Ромъния, Гърция и Сърбия. Поробена България сътрудничи на руските войски по времето на Дибича и капитан Мамарчева, бунтува се по времето на Раковски, участвува в освободителните борби на своите съседи, включително и на Гърция чрез „заверата“, въодушевена от прогресивния дух за балканска солидарност. Срещу тази политика, толерирана от Русия, следва европейската коалиция срещу нея в т. н. Кримска война. Затова, по силата на мира сключен в Париж в 1858 г., бива възстановен „легитимизмът“, т. е. тогавашната международна реакция в полза на турското владичество над България в съюз с гръцката фанариотска агресия.

В изоставената под турско иго България, въпреки това, все още господствува духът на френската революция и нашето възрожденство, т. е. вярата в правотата на националната ни кауза и безкористното покровителство на Русия. Затова борбата продължава, като в 1872 г. бива спечелена църковната независимост, а в 1876 г. проведена и националната ни революция, кървавото и жестоко потушаване на която, обаче, предизвиква намесата на Америка, Англия и Русия. В резултат на това бива свикана Цариградската конференция на посланиците на всички европейски велики сили, която с ултиматума си до Турция санкционира българския национален въпрос. Осъществяването на същия става по силата на освободителната Руско-турска война в 1877—78 г. и мирът сключен в Сан Стефано. С този мир се дава едно разрешение на българския национален въпрос, съобразно решението на Цариградската конференция на посланиците. Така че българският народ не е имал причини да се съмнява в решенията и на Берлинския конгрес, гдето вече, по силата на една победа, трябваше да се санкционират неговите исторически права и даде едно трайно разрешение на т. н. „Източен въпрос“.

Но в Берлин е бушувал агресивният дух на Бисмарк, който заявил на всеуслишание, при едно пререкание с турския делегат: „Ако мислите, че конгресът се събира, заради Турция, вие се лъжете. Санстефанският договор би останал така, както бе изработен, ако не бе засегнал някои въпроси, които интересуват Европа“. По-конкретно казано, тези „някои въпроси“ са били: стремежът на немците към Югоизтока и Солун, отстранението на Русия от Дарданелите, т. е. Багдатският път, и на България от Егейско море. С оглед на това, Бисмарк организира в подкрепа на своята теза и много от тогавашните меродавни вестници. С това подвежда общественото мнение срещу Санстефанския договор, и по-особено срещу българския народ. Във връзка с това и ген. Скобелев е бил станал песимист, като намекнал на банкета в Одрин, по случай годишнината от подписването на Санстефанския договор, че същият „няма да бъде траен“.

Тези изявления на прославения генерал са направили потресаващо впечатление на българската делегация по поднасяне на благодарствения адрес до главнокомандувачия на освободителните руски войски, княз Николай. Тогава водачът на делегацията, архимандрит Методи Кусевич, съобразява, че трябва да се поднесе до конференцията един „всеобщ народен протест“, като се изпрати и една делегация до правителствата на европейските велики сили. Разискванията по този въпрос станали в с. Макри-кьой, за да не бъде обвинена Русия като подстрекателка. След дълги и страстни разисквания, тези които са били съгласни с предложението, се събират на повторно заседание в Цариград — хотел „Византия“, квартала Пера. Тук бива оформено решението за съставяне на протестния адрес с подписи от всички български краища, като наред с това се потърси и съдействие от княжество България.

Известно е, че адресът бива съставен и подкрепен с надлежните подписи, но не можал да отиде по предназначение, не по вина на инициаторите. По този въпрос още няма убедително изследване, а само предположения и тенденциозни догадки. Все пак, остава в сила печалният исторически факт, че на конгреса в Берлин са били изслушани депу-

тации от всички балкански народи, с изключение на българите. „И за това останахме като гръмнати, смазани и поразени, казва един от съвременниците, когато във в. „Таймс“ се появи фаталният текст на Берлинския договор за мир.

Когато цялата тази национална трагедия става известна на българския народ, той бива спонтанно обхванат от едно революционно чувство, както по време на Априлското въстание. Броженията идват най-напред от Пловдив, особено при мисълта, че в т. н. Източна Румелия отново ще следва да се настанят турски гарнизони. И затова населението започва трескаво да се въоръжава. Независимо от току-що създадената „народна милиция“, биват стъкмени повоенно и набързо формираните „гимнастически дружества“. В новото княжество пък биват веднага стъкмени 21 дружини, 8 батареи, 4 конни сотни и 1 пионерна рота, като 250 други младежи набързо постъпват във Военното училище.

В това съдбоносно време в Търново бива свикано първото Велико народно събрание, за да гласува, във връзка с постановленията на Берлинския диктат, т. н. Органически устав, т. е. конституцията. Въпросът е бил, ще гласуват ли депутатите така предложената им конституция, с което косвено ще признаят и разрешението на националния въпрос не според историческите права на българския народ. Особено, че вече в Търново е била дошла и делегация от поробените краища със свой меморандум.

И наистина, както се е очаквало, още в първите заседания бурно бива повдигнат националният въпрос, който тогава се е наричал „общо-народен“. След дълги препирни, както от страна на „стариге“, т. е. консервативните течения, така и от „младите“ — прогресивните, независимо от „примиримите“ и „непримиримите“ депутати, Великото народно събрание взема решение да поднесе един меморандум до представителите на Великите сили, намиращи се като наблюдатели в Търново, и да се изпрати една нарочна депутация до правителствата, съставители на договора, която да поиска ревизирането му.

Младите, обаче, поради преобладаващото у тях революционно настрояние, не се съгласяват с решението, въпреки че е било гласувано с болшинство. Те искали да се разтури Великото народно събрание в знак на протест. И за това въпросът с взетото решение остава като че ли висящ. Но в заседанието, станало на 7 февруари, депутатът Марко Балабанов отново поставя въпроса — вече като „национална трагедия“, както се изразява в речта си. Също и председателстващият Великото народно събрание, Антим I, във връзка с това цитира в своята реч и „риданията на пророк Иеремия“, при което много от депутатите се просълзят. Бива прочетено от делегата Т. Икономов и посланието на румелийци, което било поднесено още през есента на посланиците в Цариград, и което предизвиква умиление в цялото Велико народно събрание при спомена за големите жертви, дадени от румелийци по време на Априлското въстание и перипетиите на войната.

Интересно е да се знае и печалният резултат от казания меморандум. Така например, италианският посланик заявил на делегацията, че и дума не може да става за изменението на един току-що подписан, договор за мир. Посланиците на Австрия и Германия се задоволили мълчаливо и по протокола, само да изслушат делегатите, докато френ-

ският отказал да ги приеме, а английският се нахвърлил с ред неоснователни обвинения. Единствен само руският посланик Лобанов дал някакви успокоения, че се ходатайствува пред султана за известни смекчения.

След кратък отид, във връзка с дебатите по националния въпрос, депутатът К. Стоилов взема отново думата, като казва: „Истина е, че небето е тъй синьо и слънцето грее тъй весело, както преди години, но те осветяват сега само развалини. Тревата си расте тъй пъстро, както преди години, но тя покрива гробищата на тия, които щяха да бъдат наша гордост. . . Марица тече все тъй тихо, както преди години, но в шуменето ѝ се смесват плачове. А хората, които обитават тази земя, са наши братя“.

След това бива избрана комисия, която, наред с отговора на т. н. тронно слово на императорския комисар княз Дондуков, да състави и меморандума, и то с участието на делегатите от пострадалите краища. Така, в отговора на тронното слово, изработен от депутата Хр. Стоянов, наричаем „обершопа“, се припомня и по националния въпрос, като се казва, че „българският народ в късо време се надява да чуе нови решения, по-утешителни за него и по-благонадеждни за неговото мирно и плодотворно развитие“.

По този начин, за известно време Събранието е поуспокоено, но все пак въпросът не е забравен, защото в едно от следващите заседания габровският депутат Сава Илиев запитва: „Що стана с мемоарът?“ Председателят, обаче, му отговаря, че въпросът е изчерпан. Тогава възмутеният Славейков се изкачва на трибуната, но не му дават думата, въпреки че настаналите по местата си депутати викали с възторг: „Нека да говори, искаме да го чуем!“ Но, въпреки това, думата не му била дадена.

Все пак, в края на краищата, Д. Греков намира за уместно да каже: „Колкото до разискванията на прошенията или мемоарите до Великите сили, то те трябва да станат вън от Събранието, като несъобразни с нашата задача“. Депутатът Петко Каравелов предлага: „Да се отложи заседанието и в следващото такова да се прочетат адресите и меморандумите“. Поменов пък предлага: „Да се запита самото Събрание, какво би решило по въпроса“. През същото това време се чуват гласове по адрес на Грекова, който още продължава да говори: „Долу оратора!“

Най-сетне, изглежда, поради настъпилата умора бива прието предложението на Джебаров — да се приключи спорът, като припомнил, че комисията по отговора на тронното слово е натоварена да изработи и меморандума. Всъщност, това се е счело и като победа на „младите“, сгруппирани се около П. Каравелов, П. Р. Славейков и Драган Цанков.

В заседанието, станало на 7 март обаче, когато се очаквало да се вземе решение и поднесе меморандумът специално от Великото народно събрание, внезапно става руският комисар Лукиянов и заявява, че „въпросът за поднасяне, от името на Събранието, меморандум до европейските държави се счита вън от пределите и рамките на Събранието и че той може да бъде само предмет на частни съвещания.“

Тъй като това бива счетоно като воля на Царя-Освободител, то всички депутати безропотно се подчинили. Единствен само Драган Цанков заявява с възмущение: „Това трябваше да го чуем преди няколко дена, когато въпросът за меморандума още не беше подигнат“. Той, обаче, изглежда не е знаел, че именно преди няколко дена сам княз Дондуков

е бил на мнение да се предизвика разтуряне на Събранието като протест и да се иска ревизия на Берлинския договор.

Така дебатите по националния въпрос биват като че ли отново приключени, защото не се приема дори и последното предложение на К. Цанков: „Да се прочетат поне пристигналите до бюрото протестни писма от онеправданите краища“. Тогава, възмутен от всичко това и в знак на протест, русенският депутат Т. Х. Станчев заявява: „Понеже видех и се уверих, че се пристъпва към разглеждане на конституцията, с което фактически се доказва, че се приема разделянето на отечеството, без да се направи потребното заявление, за което съвестта и убежденията ми буйно измъчват душата ми, като ми предсказват страшни осуждения и вечни мъки, за което си давам оставката от представителството и се считам свободен от всяко задължение!“

Подобно е било състоянието на духовете и на повечето от народните депутати, мнозина от които, макар и обикновени хорица, се опитвали да си отидат по домовете още от началото, но са били връщани от полицията.

Имало е дори и шестдесет вдовици от Карлово, които също така са протестирали срещу Берлинския договор за мир.

И затова, в заключение на дотук изложеното, може да послужат думите на депутата Хр. Стоянов, казани в последствие при гласуването на самата конституция: „Целият свят знае, че всичко, което има нашият народ, освен свободата си, която дължи на Царя-Освободител, спечелил си го е сам. Ако има училища, сам си ги е построил и поддържа; ако има национална църква, сам си я е сдобил. . . Имал е и единство, което Берлинският диктат развали, и което пак той сам ще постигне“. При тези горди думи цялото Събрание е ръкоплескало, обзето от национален възторг.

И наистина, през 1885 г. стана Съединението на т. н. Източна Румелия с княжество България. Към тях, в името на новата прогресивност, българският народ търси да приобщи и Беломорска Тракия, като неразделна част от провъзгласената на 8 септември 1946 г. народна република. В тази си благородна и исторически справедлива кауза той има подкрепата на всички прогресивни народи в света, а най-вече — на могъщия и братски СССР.

ОСНОВНИ ВЪПРОСИ НА БЪДЕЩАТА НИ КОНСТИТУЦИЯ

БОРИС СПАСОВ

I

Създаването на нов основен закон в една държава не е обикновено явление в нейния живот. То е винаги изключително събитие, което има голямо политическо и правно значение, и е резултат на такова развитие на живота в държавата, което вече не може да бъде вместено в рамките на старите конституционни текстове. Обстоятелството, че всички компетентни политически места и всички прогресивни слоеве на българския народ признават необходимостта от създаването на нова конституция на българската държава, или пък от основното ѝ претворяване, подсказва, че нейният живот е добил такова развитие, което е надживяло нормите на съществуващите конституционни разпореждания. А едно проучване на историческите събития от най-ново време дава положително обоснована мотивировка на необходимостта от създаването на нов основен закон.

Обикновено, истинското значение на историческите събития се оценява не от техните съвременници, а от онези, които ще могат да ги преценят в една по-дълбока историческа перспектива. Нашият народ, обаче, на 9. IX. 1944 г. преживя едно събитие толкова важно по своята същност и така съдбовно по своите последици, че и неговите съвременници веднага почувствуваха отражението му, не само върху собствения си индивидуален живот, но и върху живота на организираната в държавата ни общност. По силата на една щастлива за българския народ необходимост, обоснована от станалата промяна, животът в нашата страна се насочи в нова посока. Българският народ получи политическа свобода и доби възможност да стане действителен фактор в управлението на държавата, създадоха се условия за социална правда, премахнаха се бариерите на културното развитие и се осигури стопанският напредък. Всичко това, разбира се, не беше резултат на някаква кабинетна дейност на учени и политици, а последица на онази, още неизучена напълно и невписана в томовете на официалните исторически съчинения, величава борба на трудовия български народ, кристализирала в събитието от 9 септември.

Тези исторически факти, които дават свършено нова физиономия на целия живот на държавата и поставят народа при нови условия, неминуемо дават отражения и върху правно-политическия фундамент, върху който се гради техният живот. Явява се едно противоречие между несъобразения с новите тенденции на държавния живот основен закон и изпреварилите го в процеса на своето историческо развитие нови форми

на обществени прояви. Единственото средство да се отстрани това противоречие и да се съгласуват нормите, които регламентират правно-политическите основи на държавата, с фактическите прояви и реалното състояние на нещата — е създаването на нова конституция.

Макар че ние фактически се намираме в една непосредствена близост с момента на създаването на новата конституция и един официален проект за такава е вече оповестен, у нас още се спори върху необходимостта от нов основен закон. Поддържа се от някои страни, че едно изменение на Търновската конституция ще задоволи и българския народ и правно-политическите нужди. За правилното разрешение на този спор необходимо е, преди всичко, той да се очисти от онези конюнктурно-политически настроения, които са във връзка не толкова със същността на конституцията, колкото с комплектуването на онзи орган, който ще я изработи. С други думи, трябва да се отстранят онези настроения, които се създадоха изкуствено, за да служат като аргумент в предизборната борба и целяха да повлияят не толкова върху резултата на дейността по изработването на основния закон, колкото на изборните резултати. Чак след това ще може да се говори за едно сериозно отношение към поставения проблем, разрешението на който е безспорно в признаването на необходимостта от напълно нов конституционен текст. Основанията за това са няколко :

1. Всички, които са наблюдавали обективно политическите събития в нашата страна през периода от гражданските борби след първата световна война до сега и особено през последното десетилетие, ще признаят, че в България няма основен закон. Търновската конституция, макар формално да съществува, фактически не се прилага. Тя е останала само като паметник на неуспелия опит от нашите учредители да изградят една буржоазно-либералистична държава и като спомен за благородните им намерения да осигурят на българския народ конституционно управление. Всичко това, обаче, не попречи тя да бъде суспендирана за първи път много скоро след нейното създаване, макар и за кратко време, и за твърде дълго време през последните години на монархията. По този начин, вече повече от 30 години нашата страна не се управлява от конституция. Тогава нека помислим, има ли смисъл да се възкресява, за да се измени и поправи един основен закон, който не съществува, или ще бъде по-правилно да се създаде друг, напълно нов, върху който никога да не е поставяно калното петно от подметките на тези, които са го погазвали, и върху който да е немислимо да се поставя такава петно. Безспорно, за предпочитане е второто, което е и психологически по приемливо.

2. Когато ще се разрешава спорът за или против нова конституция, трябва да се има предвид един крупен факт от най-ново време — обявяването на народната република.

На 8 септември 1946 година пред свободния български народ, за първи път в неговата история, се постави задачата той сам да определи формата на своето управление и да разреши суверенно въпроса за държавния глава. До тогава този въпрос, доколкото е бил поставян, се е решавал било по пътя на някаква историческа инерция, било под влиянието на някаква сила, стояща извън свободната народна воля.

При създаването на Търновската конституция по един от най-важните конституционни въпроси, този за формата на държавното управление, нашите учредители не са имали свободата да вземат сами решение, защото са били предварително обвързани от решенията на Берлинския диктат, който налага на България монархическа форма на управление. Институцията на монарха е основата, върху която се изгражда Търновската конституция, поради което тя по дух от начало до край е монархическа. Не става въпрос, значи, само за някои текстове, които да предвиждат институцията на монарха, да уреждат неговите прерогативи или отношенията му с останалите конституционни фактори. Касае се до духа на целия основен закон, живеят на който е монархът. В ръцете на царя са съсредоточени всички власти: законодателната власт принадлежи по начало нему, макар законите да се гласуват от Народното събрание (чл. 9), цялата изпълнителна власт — също (чл. 12), а съдебната, която привидно е самостоятелна, фактически пак принадлежи на царя, защото той назначава съдиите и пак той има право да смекчава и отменява наказанията (чл. 14), както и да помилва (чл. 15). Изобщо, според Търновската конституция, носител на цялата държавна власт е монархът. На 8. IX. 1946 г., обаче, българският народ с безпримерно единодушие премахна монархията и обяви народната република. Как би могла, при това положение, монархическата Търновска конституция да служи на републиканска България? Независимо от техническите трудности за приспособяването на нейния текст към новите условия, дори да се предположи, че бъдещата държава ще се различава от бившата само по формата на управлението, много по-трудно ще бъде да се преодолее монархическият ѝ дух.

3. На трето място, би трябвало да се отбележи, че Търновската конституция има и някои други дефекти, които са трудно отстраними. Проф. Баламезов като говори за нашия основен закон, казва: „В сравнение с всички нови текстове (нови конституции — б. м.) нашият е страшно извехтял и с никакво ново съдържание не е попълнен по пътя на обикновеното законодателство и парламентарната практика“ (ср. Проект за нова конституция — проф. Ст. Баламезов, 1936 г., стр. 9).

И действително, това твърдение не може да се счете за пресилено. Би трябвало да се знае, например, че сръбският устав на княз Милана, който е послужил за образец при създаването на Търновската конституция, отдавна е престанал да се прилага в своето отечество и е бил заменен с друг основен закон, без това да се е почувствувало като някаква загуба. Важното е, не дали ще се запази или отмени Търновската конституция, а дали това, което ще я замести, ще бъде по-добро от нея. В тази насока трябва да бъдат съсредоточени и усилията на цялата наша общественост сега. За да се пристъпи по-трезво към създаването на новия текст, би трябвало да се отстранят и някои благовидни легенди около Търновската конституция, които я обкръжават с ореола на една не напълно основателна слава, която произтича от това, че някои погрешно я смятат за твърде демократична. Основание за това им дава обикновено обстоятелството, че тя прогласява и защитава редица либералистични завоевания на епохата след френската революция, като свободата на личността, на словото, събранията, печата и пр. Това е основно недоразумение, защото демокрация и либерализъм не е едно

и също. И тъкмо, защото нашата конституция не е демократична, така прогласените от нея свободи останаха само думи без значение и биваха непрекъснато погазвани, за да се запази монархът и неговият реакционен режим. Свободата на народа не се гарантира с либералистични пожелания на конституциите, а чрез осигуряване на правото му да участва пряко и дейно в управлението на държавата. Демокрация не значи прогласяването на либерализма, та макар и то да е станало в основния закон, а значи поставянето на народа в фактическа възможност да бъде носител на върховната държавна власт, неспъван от никакви политически или икономически препятствия. Самият факт, че всички конституционни постановления в подходящ момент са бивали използвани с успех от реакционните и фашистки режими у нас против самия народ, който трябваше да търпи в името на „демократичната“ Търновска конституция най-недемократични прояви показва, че тя съвсем не е била толкова демократична. Този извод е още едно основание в полза на решението да се създаде съвършено нов текст.

4. Има едно принципно становище на конституционалистите, което е в смисъл, да се избягват по възможност изменяванията и заменяванията на основния закон и да се осигури неговият максимален стабилитет. Затова обикновено конституциите предвиждат особено сложна процедура при гласуване на всяка промяна. В нашия случай, обаче, съображенията за стабилитет нямат никакво значение и са прояви на излишен консерватизъм. Те са създадени по начало за запазване на някоя от прогласените народни свободи от посегателствата на държавния глава, или на друг конституционен фактор. Когато, обаче, народът иска изменяването на конституцията, няма и не може да има съображения достатъчно силни, за да попречат да се прояви неговата воля.

5. Създаването на нова конституция, която да замени Търновската, се налага и от необходимостта да се почувствува, че у нас има конституция. Създаденият през 1879 г. основен закон е убит от произволите, извършвани с него през близо 70-годишния му живот. Крайно време е да се издигне авторитетът на конституцията, която ще определя основните рамки на политическия, обществен, културен и стопански живот на страната, и то по един императивен начин. Крайно време е нейните разпореждания да бъдат възприети като задължителни за управляващи и управлявани, за да не може никой безнаказано да своеволничи с тях. Само нова демократична и прогресивна конституция може да постигне това.

II

По повод изработване конституцията на Четвъртата република от Учредителното събрание във Франция, видният френски общественик и бивш министър Андре Филип казва, че тя трябва да се предхожда от една нова декларация за правата на човека, по подобие на онази от 1789 г. За нашата бъдеща конституция би могло да се каже, че тя трябва да включва, както това се прави и в предлагания проект, едно прокламиране на правата на гражданина и човека. След преживените години преди и по време на последната война, които под влиянието на редица реакционни прояви, в основата на които беше фашизмът, се характеризират с безпримерно погазване на човешките свободи и с разделянето на хората на расови категории, необходимо е да се декла-

рира чрез основния закон равенството на всички човешки същества и правото им те да се считат за свободни личности. Това ще бъде една истинска проява на демократизъм и условие за неговото осъществяване. Нуждата да се повдигне престижът и самочувствието на личността чрез прокламиране на правата и свободите, присъщи на човека и гражданина, е повече от необходима, защото това ще бъде извоювана награда за тези, които се бориха за тях, а за ония, които не намериха сили за борба и се оставиха безропотно да бъдат обезправени, това прокламиране ще подпомогне процеса на премахване на чувството им на малоценност и ще улесни затвърдяването им като свободни личности. За разлика от декларацията прокламирана през 1789 г. и в отличие от Търновската конституция, нашият бъдещ основен закон трябва да прибави към политическите и граждански свободи още и свободи и права икономически и културни, по примера на някои страни, в които социалната правда е вградена в основата на държавата, а културното развитие е включено в държавния план. Само по този начин новата конституция ще бъде истински демократична и прогресивна. Едно необходимо условие за постигане на демокрацията е икономическото равенство. То се осъществява, на първо място, чрез отнемане на възможността да се експлоатира човешкият труд и чрез осигуряване правото на труд за всички трудовоспособни. Търновската конституция, която признава правата на собствеността за неприкосновени (чл. 67), дори когато тези права са обществено вредни, не споменава нито дума за правото на труд и по този начин пренебрегва голямото мнозинство на нашия народ, защото колко са тези, които градят своя бит върху правото на собственост и колко са тия, за които трудът е всичко.

Трябва да се признае, че проектът за нова конституция е вземал предвид изтъкнатите по-горе необходимости и е предвидил изрично в текста както политическите и граждански права и свободи, така и икономическите. При това, дори когато новият текст приповтаря някое от разпорежданията на стария основен закон, той пак прави известен напредък, защото го поставя в стройната система на своята идейна конституция, която е издържана от начало до край под знака на равенството на всички човешки същества и стремежа към демокрация.

Едно от най-съществените нововъведения, което дава и специфичен характер на проекта, е разпореждането на чл. 67, според което гражданите имат право на труд. Това право е във връзка с чл. 11, който повелява, че трудът се признава за основен общественостопански фактор, и че той се ползва с особена закрила на държавата.

Трудът — това е битът на нашия народ. Когато конституцията ни го възвеличава до степента на основен общественостопански фактор и го поставя под специална закрила, не трябва да се мисли, че туй е резултат на някакво заимствуване от чужбина, дошло по пътя на политическото влияние. Тези разпореждания на конституцията се правят по силата на необходимостта тя да отразява битовите особености на нашия живот, за да не бъде чужда на неговите прояви и да не остане книжна и бездушна. Ако заедно с това проектът застава в редицата на конституциите на онези демократични страни, които преди нас са поставили труда в основата на своето обществено устройство, честта за нас е още по-голяма. Правото на труд, обаче, създава и задължението да се

работи. Това се повелява в чл. 76. Този текст представлява особен интерес, защото синтезира в няколко думи цялата философия на нашия трудов век. Той гласи: „Всеки гражданин е длъжен да работи, според своите сили и способности. Трудът е дълг и въпрос на чест за всеки работоспособен гражданин“. Този текст ще трябва да бъде вдълбан в скрижалите на всяка българска душа и ще отекне като нещо познато, близко и величаво. Защото нашият народ е закърмен от вековния пример на своите предци с любов и почит към труда и неговите представители.

В редицата на гражданските и политически права и свободи, които проектът за нова конституция предвижда, не е пропуснато нито едно от онези, които човечеството е извоювало през вековните си борби за по-достоеен живот. Необходимо е, обаче, и гражданите да свикнат да ценят, уважават и бранят правата и свободите си. Политическото възпитание на българите още не е довършено, но то ще бъде постигнато. Ние трябва да свикнем да ценим онова, което поколенията преди нас и нашето поколение са извоювали, и което сега чрез конституцията се утвърждава. И всеки, бил той орган на властта, или обикновен гражданин, който би се опитал да погази някое от правата и свободите, които конституцията предвижда, ще трябва да бъде третиран като враг на обществото и на отделния човек. Само тогава основният закон ще престане да бъде книга на добрите пожелания, а ще стане основен зид, върху който здраво ще се изгради благоденствието и свободата на целия народ.

III

При създаването на новата конституция на народната република България трябва да се има предвид, че ще се изхожда от едно основно начало, а именно: народът е носител на върховната държавна власт. Този принцип за първи път в нашата държавна история е основата, върху която ще се гради общественото ни устройство. В чл. 2 ал. 1 на проекта той е формулиран по следния начин: „В народната република България цялата власт произтича от народа и принадлежи на народа“. По начало тази власт се осъществява чрез представителни органи, избрани от гражданите чрез свободно, всеобщо, равно, пряко и тайно гласоподаване. Върховният орган, посредством който народът ще упражнява своята власт, е Народното събрание. В чл. 12 на проекта се прави опит да бъде дадена дефиниция на Народното събрание като се казва, че то е „представител на народния суверенитет и върховен орган на държавната власт“. Този текст е малко неясен и неправилно редактиран. Понятието суверенитет значи власт, право да се заповядва. Това право не може да се представлява, а може само да се притежава. Съгласно чл. 2 ал. 1, обаче, върховната държавна власт се притежава не от Народното събрание, а от самия народ. По своята същност народният представител е делегат, пълномощник на народа, върху когото е прехвърлена временно част от народната власт, за да бъде тя упражнявана чрез него от името на народа. С оглед на това чл. 12 на проекта би трябвало да получи следната редакция: „Народното събрание е върховният орган, чрез който народът упражнява своята власт“. А ако може да се каже, че държавата това е народът, тогава Камарата е върховният орган на държавната власт. С оглед системата на проекта за нова

конституция, това фактически е така. Компетенцията на Народното събрание се определя от чл. 16. Фактически, обаче, тя е много по-голяма, тъй като се допълва и от разпорежданията на чл. чл. 17, 18, 20, 23, 25, 31 т. „и“, 32, 36, 38, 42, 43, 44 ал. II, 48 ал. II и IV, 49, 59 и 83. В резултат на това се вижда, че Народното събрание обхваща в своята власт, освен законодателната функция, също така и голяма част от функциите, които до сега се осъществяваха от изпълнителната и съдебна власт, включително изменяването на конституцията, контролиране конституционността на законите, избиране председател на Републиката и министър-председателя, разпореждане с пространствените предели на страната, контрол над войската, изпълняване функциите на прокуратурата чрез прокурора на Републиката и назначаване на висши съдии. Така разширената компетенция на Камарата безспорно нарушава теоретически обосновавания и формално прокарван до сега принцип за разделението и самостоятелността между трите функции на държавната власт, а именно: законодателна, изпълнителна и съдебна. Този принцип, чийто автор е Монтескьо, и който е бил възприет от конституциите на буржоазно-либералистичните държави след френската революция, е имал идеята, като определи компетенцията на всяка една власт, да ги обособи сравнително самостоятелно и независимо една от друга с оглед запазването на известно равновесие между тях, което се е преценявало като истинска необходимост за правилния живот на държавата. Няма спор, че идеята за разделението на властите, или по-право за разделението между функциите на държавната власт, теоретически е ценно условие за поддържане демократичността на режима. Догматично-теоретическият поглед към този въпрос, обаче, не ще ни доведе до правилното му разрешение, защото той не държи сметка за конкретната действителност. И наистина, макар че теоретически и според Търновската конституция у нас функциите на държавната власт да бяха разделени и обявени за самостоятелни и независими една от друга, какво стана в действителност е известно всекиму. Изпълнителната власт, поради фактическата сила, която е съсредоточена в ръцете ѝ, успя да се наложи на другите власти, които ѝ станаха подчинени. Правото на държавния глава да слага край на мандата на народните представители, като разтуря Народното събрание, създаваше за изпълнителната власт едно изключително превъзходство над законодателната, което често е бивало използвано в нашата страна, за да бъде унищожаван парламентарният режим. Това явление, което у нас до голяма степен е резултат на специфични причини, които се крият в характера на лицата, които са възглавявали държавата, е всеобщо и се обяснява с тенденцията на изпълнителната власт да има хегемония над другите власти, поради особеното положение, което има в качеството си на изпълнителна власт. По този начин разделението на властите става илюзорно и фиктивно почти във всички страни на традиционния парламентаризъм. Борбата между отделните власти винаги е завършвала с тържеството на изпълнителната власт над другите, а законодателната власт е имала единственото право — да легализира беззаконията на изпълнителната власт. При това положение, много естествено е, в името на демокрацията, към която народите се стремят, да бъде потърсено някакво средство, щото по конституционен път да се намали силата на изпълнителната власт, да се отнеме възможността ѝ

да доминира над останалите власти, които да престанат да бъдат нейни оръдия. Политическият опит е показал, че това може да стане чрез засилване на законодателната власт. Както е известно, тя се упражнява чрез народните представители, които са пълномощници на народа. Увеличаването на техните права означава засилване на възможностите на народът сам, макар и не непосредствено, да участва по-дейно в управлението на държавата. По този начин, засилването на законодателната власт за сметка на изпълнителната представлява едно безспорно демократизиране на режима, към което трябва да се стреми всеки народ, който уважава себе си.

IV

Ако засилването на законодателната власт за сметка на изпълнителната е израз на демократизъм, то обличането на Народното събрание с безгранична власт не би могло да се препоръча с лекота. Всеки принцип, проведен безгранично и абсолютно, би могъл да доведе до абсурдни резултати. Така, например, ако не би се намерил някакъв коректив, чрез който да се ограничава или контролира в определени случаи властта на Народното събрание, то би могло, абстрактно погледнато, безконтролно да законодателствува, защото гласуваните закони не се нуждаят от потвърждението на държавния глава, за да добият сила (чл. 19) и защото само народните представители могат да решават дали един закон не противоречи по начин на издаване и по съдържание на конституцията (чл. 20). Народните представители биха могли да се разпореждат с държавната територия, с всички права и свободи на народа, както и с установеното от конституцията устройство на държавата, тъй като поради премахването на Великото народно събрание, тези въпроси са от компетентността на единствено предвиденото в проекта обикновено Народно събрание. Такава една формално безгранична власт би била в противоречие със самата същност на народното представителство, защото макар чл. 2 да обявява, че народът е носител на държавната власт, всъщност тази власт би се предала в ръцете на веднаж избраните народни представители. А представителят на народа е оправомощен със специален мандат, който по начало се движи в рамките на изборната платформа и обхваща обикновеното управление на страната. Поради това, при особено важните и решителни за страната случаи ще трябва да се намери начин народът сам, непосредствено, а не чрез представители да изрази и наложи волята си. Проектът за нова конституция е държал сметка за всичко това и е предвидил мерки, чрез които властта на Народното събрание и на народните представители в частност се ограничава от волята на самия народ. Тези мерки са от три различни естества:

1. Първата от тях е прибегването до народно допитване. Според чл. 2 ал. II от проекта, народът осъществява своята върховна власт, освен чрез народни избанници, още и чрез пряко допитване до народа. Народното събрание може да реши, щото всеки от поставените пред него въпроси да получи своето разрешаване след допитване до народа и определя датата му. Освен тази принципална възможност да се прибегва до сондиране волята на народа, проектът предвижда изрично кои въпроси не биха могли да се решат без прякото участие на българския народ. Тези случаи са следните:

а) Решаване въпросите за отстъпване, заменяване или увеличение територията на Републиката (чл. 16). Пряката намеса на народа в тези случаи се обосновава от съображението, че всяко изменение на пространствените предели на страната представлява, по своята същност, посегателство върху народната власт, разпореждане с нея, и то с най-важни последици за народния суверенитет. А разпореждане с власт може да прави само носителят ѝ, но не и неговият представител, сиреч народът, а не и народният представител.

б) На второ място, проектът налага задължително допитване до народа в случаите на изменяване на Конституцията (чл. 83 ал. IV). Необходимостта от допитване в този случай се налага от съображението, че става въпрос за изменяване на онези основни норми, чрез които се гарантира самото положение на народа, като носител на властите в държавата, и чрез които се определят правата, свободите и задълженията на българските граждани. А само те — гражданите — са, които могат да се откажат от участието си в упражняване на върховната държавна власт, да увеличат задълженията си и намалят своите права.

2. Втора мярка, чрез която се ограничава властта на Народното събрание е предвидена в чл. 16 т. „б“ и се отнася само за случая, когато се избира председател на Републиката. Предвидено е той да се избира не от народните представители, а от специален институт — национален избирателен съвет, който се състои от народните предствители и представители на всеки околийски народен съвет и на всеки областен народен съвет. Стремещът и тука е да се намери един по-непосредствен допир с народа, когато ще се избира един от най-важните конституционни фактори. Може би щеше да бъде по-добре, ако изборът на председателя подлежеше на одобрение чрез допитване до народа.

3. Трета, предвидена от конституцията, възможност за ограничаване властта на Народното събрание се съдържа в разпореждането на чл. 4 ал. I второто изречение, което гласи, че избранниците на народа могат да бъдат отзовавани и преди срока, за който са избрани. Използувана разумно, тази възможност създава едно средство да се ограничат произволите на законодателната власт. Тогава, когато отделен народен представител или цяла група от тях по време на своя мандат започнат да действуват в разрез с разбиранията и интересите на своите избиратели, последните имат конституционната възможност да им отнемат мандата и да изпратят на тяхно място други лица, на които ще дадат своето доверие. Тази възможност ще служи като едно предупреждение срещу всеки произвол или склонност за произвол от Народното събрание.

В случаите на отзоваване, обаче, може да се яви една трудност, когато ще се формира волята за отзоваване. При парламентарната система на управление, която допуска опозиция, може да има случаи, когато в една избирателна колегия ще бъдат избрани депутати и от правителството и от опозицията, или от различни партии на правителствената коалиция. Поради тайната на изборите не ще се знае никога кои избиратели за кого са гласували, а това ще бъде пречка за комплектуването на онова избирателно тяло, което ще поиска отзоваването. Поради това може би ще бъде по-добре то да се иска от онази партия, чийто избранник е провиненият народен представител.

4. Конституцията би трябвало да направи разпореждания в смисъл, че Камарата не може да се комплектува от други групи, освен тези, които са били представени в изборите. Ако един народен представител бъде изключен от своята партия или я напусне сам, той трябва да се счита в оставка по право, тъй като противното би значило да се излъже избирателят, който дава своя вот не само за личността на депутата, но и за платформата на партията, която го е изтъкнала.

V

Конституцията е сборник на правно-политически норми, които уреждат основните институции на държавата, предвиждат конституционните фактори и определят правата и задълженията на гражданите. С други думи, конституцията е правно-политическата основа на държавата. От точното изпълнение на нейните разпореждания зависи правилният ход на държавния живот. Това налага по необходимост конституционните норми да се чувствуват като задължителни и да се спазват както от представителите на властта, така и от гражданите. Затова чл. 5 гласи, че, „Народната република се управлява точно според конституцията и законите“. Трябва, обаче, да се отбележи, че проектът поставя без санкции нарушаването на основния закон. А известно е, че той може да бъде нарушаван и то не само от изпълнителната, но и от законодателната власт. По системата на чл. 20 от проекта, само Народното събрание може да преценява дали законите са съобразени с конституцията.

Всичко това налага да се вземат съответни мерки, като се предвидят санкции срещу нарушителите ѝ. Тези санкции трябва да са от две категории. Първата да се свежда до наказателна отговорност, предвидена в самата конституция, за нарушаване на нейните разпореждания. Втората санкция да се съдържа във възможността да бъдат отменявани противоконституционните закони. Необходимо е да се предвиди една контрола за конституционността на законите, които Камарата гласува, и то независима от тази, която Народното събрание може да прави по реда на чл. 20. Тази контрола не би трябвало да се осъществява от някакъв правосъден орган, бил той и най-върховният съд, защото суверенитетът принадлежи на народа, а не на съдиите. Затова сам народът ще трябва да проверява конституционността на законите и то по пътя на народното допитване. Безспорно, не всеки закон ще бъде поставян на проверка, а само онзи, който би бил „инкриминиран“ от един специално предвиден в конституцията орган — председател на Републиката, главен прокурор на Републиката, или някой смесен парламентарно-съдебен орган.

Тази възможност да се отменяват по пътя на народното допитване противоконституционните закони ще служи като още един и то радикален коректив на властта, която се дава с конституцията на Народното събрание и гаранция за демократизирането на режима.

Изготвеният проект за конституция на народната република България е поставен на обществено обсъждане. Твърде възможно е някои от неговите постановления да получат в последствие известна промяна. Може би ще се наложи да бъдат допълнени и с други разпореждания. Във всички тези случаи, обаче, ще трябва да се държи за основния принцип — властта произтича от народа и принадлежи на народа.

ДУНАВСКИЯТ ВЪПРОС

БОРИС СТОЯНОВ

В продължение на повече от сто години Дунавският въпрос занимава европейската общественост. Той е бил поставян в дневния ред на най-важните международни конференции в Европа, като се почне от Виенския конгрес в 1815 г. и се стигне до последната мирна конференция в Париж.

Дунавският въпрос има политически, навигационно-технически и правен характер. Неговото разрешение до сега е било винаги израз на дадена политическа констелация и идея. Погледнато технически и стопански, всяко разрешение на този въпрос е цялостно подобряването на правните и навигационни условия за корабоплаването по Дунава и за търговията въобще между държавите в Дунавския басейн. В своята дългогодишна история, Дунавският въпрос е преминал през три различни фази и е навлязъл сега в четвъртата, чието разрешение предстои. Големата преплетеност на въпроса се състои в това, че той само по име е същият, а фактически във всяка фаза има свой специфичен облик. Политическите проблеми за разрешаване във всяка негова фаза са били коренно различни.

В последната мирна конференция по Дунавския въпрос се очертаха две противоположни гледища. СССР се основава на естественото право, което имат крайдунавските държави сами, на първо място, да разрешат този въпрос. Интересно е да се отбележи, че по един от най-парливиите въпроси относно правото на корабоплаването между отделните дунавски държави, така нареченият голям капотаж, Съветският съюз може да се базира върху решенията на Виенския конгрес от 1815 г. Освен това, СССР може да се позове и върху становището, което цели сто години Австро-Унгария е имала, а именно, че големият капотаж не може да бъде предмет на речна интернационализация. Поради това, съветското становище е не само модерно, но има и стари юридически основи.

Мнозина биха си задали въпроса, защо при това положение на нещата съществуват различия в схващанията на Великите сили. Отговорът е лесен. Англосаксонците изхождат от мирните договори след първата световна война и от Дунавския статут от 1921 г., в които се обяви абсолютната международна свобода на корабоплаването по Дунава. Това беше тържество над австроунгарското гледище по въпроса и същевременно закъсняла победа на либералното схващане. По подобие на свободата на корабоплаването по моретата се учреди такава една свобода и за речното плаване по Дунава. Тези юридически позиции англосаксонците каточе искат по възможност да запазят. Практическата стойност на същите, по отношение на корабоплаването, е била малка

за недунавските държави. Едва една десета от целия корабен тонаж по Дунава е била собственост на английски, френски и холандски параходства, докато девет десети от тонажа се е притежавал от крайдунавските държави. Това е икономическият резултат на двадесетгодишната пълна свобода на международното корабоплаване по Дунава. Идейната стойност, обаче, на тази абсолютна свобода за англосаксонците е от по-голямо значение, тъй като тя означава не само пълна свобода на корабоплаването, а най-вече свобода на международната търговия. Поради това, те трудно ще искат да напуснат веднаж придобитите юридически позиции. На това СССР противопоставя международната правова клауза *clausula rebus sic stantibus*, т. е. че между двете световни войни нещата са се изменили така коренно, че старите юридически положения падат от само себе си. От правна гледна точка, следователно, и двете страни имат основания, които придават тежест на становищата им.

Историята на Дунавския въпрос започва от Виенския конгрес. На него Дунава се обяви за международен. Това беше успех на възраждащия се либерализъм срещу дотогавашната меркантилна система. За Дунава не се учреди, обаче, предвидената международна речна комисия, нито пък се изработи съответният статут, който да гарантира свободата на корабоплаването. Решенията на Виенския конгрес и неговите съществени членове от 108 до 115 останаха на книга. В Австрия се наложиха реакционните сили, а Турция прояви пълно безразличие към въпроса, още повече, че не беше взела участие във Виенския конгрес. До Парижката конференция в 1856 г. корабоплаването по Дунава остана привилегировано, т. е. само тези можеха да упражняват корабоплаване, които добиваха за това привилегии от съответните дунавски държави. По целия Дунав се подвизаваха само три корабоплавателни предприятия. Те бяха: Първото привилегировано императорско-кралско дунавско параходно дружество, основано през 1829 г. от двама англичани и австрийския барон Пютон; Кралското привилегировано баварско-вюртембергско параходно дружество, основано в 1836 г. от Лудвиг I Баварски и Руското черноморско и дунавско параходно дружество, основано в 1847 г. от княз Гагарин. Резултатът на тъй наречената свобода на корабоплаването се използваше само от тези три привилегировани параходства. За навигацията от значение бяха специалните договори между Австрия и Турция, Русия и Турция, и Австрия и Русия.

Втората фаза на Дунавския въпрос има вече чисто политически характер. Формалното решение на Парижкия конгрес през 1856 г. беше възстановяване на желаната от Виенския конгрес свобода на корабоплаването. Фактически, обаче, Дунавският въпрос беше станал част от Източния въпрос. Великите сили чувстваха все повече предстоящото окончателно разпадане на „болния човек“, както наричаха тогава Турската империя. Очертаваше се вече ясно и съревнованието между Австрия и Русия за части от наследството на Турция. С Одринския мир от 1829 г. Русия се закрепил в устието на Дунава. В същата година се основа и споменатото по-горе австрийско параходство под закрилата на Хабсбургите, за да спре руското влияние в долния Дунав. В 1856 г. австрийското дунавско параходно дружество беше вече крупно предприятие със собствена корабостроителница, каменовъглени мини в Печ и частна ж. п. линия. Ето защо Австрия се възползва от Парижкия конгрес, за

да критикува от навигационна гледна точка занемаряването на дунавското устие. Тук дълбочината на плавателния път беше спаднала под 2.5 метра дълбочина. Това беше упрек, отправен срещу Русия, че не е взела нужните мерки за поддържането на нормалния фарватер, за да могат да преминават корабите от Дунава в Черно море. Австрия разкритикува също липсата на единен правов ред за целия плавателен Дунав, който същевременно да гарантира и свободата на корабоплаването. Парижкият конгрес прокламира, под знака на тази обстановка, за втори пъти в историята на Дунава свободата на корабоплаването. За осъществяването на последната се учредиха две международни комисии. Еврпейската дунавска комисия, съставена от делегатите на държавите, подписали Парижкия мир от 1856 г., а именно — Англия, Франция, Австрия и Сардиния, с задачата в срок от две години да се направи устието на Дунава до Исака плавателно. Под ръководството на известни английски инженери се изкопа Сулинския канал в Сулинското устие на Дунава, вследствие на което условията за корабоплаването се подобриха значително. Предвиденият за извършване на регулационните работи срок от две години се оказа, обаче, къс. В следващите европейски конференции същият се продължи няколкократно и Европейската дунавска комисия просъществува до първата световна война. Териториалният обseg на нейната компетентност се разшири на Берлинския конгрес в 1878 г. до Галац, а на Лондонската конференция от 1883 г. до Браила. С това Европейската дунавска комисия получи пълното владение на така наречения „морски“ Дунав. В този участък на реката Европейската дунавска комисия имаше пълни законодателни, съдебни и административни права. Корабоплаването се извършваше съгласно издадените от нея навигационни правилници и се контролираше от нейните органи. Чинovníците на Европейската дунавска комисия се ползуваха с екстериториалност. Комисията имаше големи заслуги за техническото поддържане на плавателността в тази част на Дунава. Погледнато политически, обаче, последната беше станала държава в самата Ромъния. Тя се разви в преграда срещу руското влияние в устието на Дунава. Ромъния, тогава малка страна, търпеше това положение и дори гледаше на него благосклонно.

Втората международна комисия, създадена на Парижкия конгрес, се състоеше от делегатите на крайдунавските държави. Председателството беше в ръцете на Австрия. Тази комисия беше замислена, в различие от Европейската дунавска комисия, като постоянна институция, която да създаде единен правов ред за целия Дунав и да гарантира свободата на корабоплаването. Комисията изработи съответния статут за Дунава за одобрение от Великите сили, подписали Парижкия мирен договор. Последните, обаче, отхвърлиха статута и замислената, като траен орган, комисия безшумно се разтури. Причината за това беше изключването на големия капотаж в самия статут от интернационализацията на Дунава. Австрия поддържаше становището, че редовното корабоплаване между отделните дунавски държави трябва да се извършва по начало изключително от същите и че не трябва да се дават международни права за такава дейност на недунавски държави. По тази точка Великите сили не можаха да се споразумеят. Последните подозираха Австрия, че тя ще използва така създадения Дунавски статут за за-

силване на своето господство в Дунавския басейн. И така Австрия, която искаше да спре за своя сметка руското влияние, се видя внезапно с подрязани крила. Свободата на корабоплаването се наложи като принцип, дефиницията на който остана спорна относно големия капотаж. Привилегиите на съществуващите корабоплавателни предприятия паднаха. Редица параходства се създадоха, а други, като напр. Баварско-вюртембергското дружество, изчезнаха вследствие на свободната конкуренция по Дунава. Едва в 90-те години свободата на корабоплаването даде силен тласък за основаването на така наречените национални корабоплавателни предприятия в Унгария, Ромъния и Южна Германия.

Всички опити, обаче, да се създаде единен правов ред за Дунава пропадаха до края на първата световна война. Австрия държеше на своето становище, което намираще обосновано в решенията на Виенския конгрес, а именно, че големият капотаж трябва да се запази за крайдунавските държави. Това желание се натъкваше винаги на противоречието на Англия, Франция, а по-сетне и на Ромъния. Поради това, корабоплаването по Дунава имаше да се справя с около десет различни правни реда: вюртембергския, баварския, австрийския, унгарския, сръбския, специалните законоположения в катарактите, ромънския и правилника за „морския“ Дунав, което спъваше същото твърде много. След Берлинския конгрес Австро-Унгария се опита още веднаж, поне за долния Дунав, от Железните врата до Браила, да създаде посредством Европейската дунавска комисия единен правов ред за корабоплаването. Изработеният за целта правилник се натъкна на опозицията на Ромъния и България. Повод за това даде искането на Австрия да участвува с постоянно председателско място в контролната комисия за гарантиране прилагането на създадения правилник. Забележително е, че българската съпротива в София предизвика министерска криза, защото княз Батемберг бил обещал преди това на австро-унгарския дипломатически агент да подкрепи австрийското предложение. Правилникът отначало пропада на Лондонската коференция в 1883 година, вследствие отказа на Ромъния да се съгласи, изобщо, с допускането на австрийския делегат в споменатата контролна комисия.

От навигационна гледна точка вторият по-съществен технически успех през тази фаза на Дунавския въпрос беше регулацията на катарактите и изграждането на канала при Железните врата от Австро-Унгария. С това се подобриха доста много условията за корабоплаването в този най-труден за речното плаване в Европа сектор. Международен мандат Австро-Унгария получи на Лондонската конференция от 1883 г. за извършване на регулационните работи. Самата регулация се проведе от 1890—1898 год. Вследствие на това Австро-Унгария създаде собствен правов режим в този участък на Дунава и събираше от преминаващите кораби такси за поддържането на подводните канали и на канала при Железните врата. Политически Австро-Унгария спечели известни позиции в долния Дунав, въпреки пропадането на изработения от нея Дунавски статут и правилник за корабоплаването. В навечерието на първата световна война австрийското дунавско параходно дружество се беше развило в най-голямото речно корабоплавателно предприятие в света. Сърбия и Ромъния гледаха с безпокойство на това австрийско проникване към Югоизтока. Така завърши втората фаза на Дунавския въпрос.

Третата фаза на Дунавския въпрос получи своя облик в Парижките мирни договори от 1919 г. Англия, Франция и Италия наложиха възгледа си относно свободата на корабоплаването. В мирните договори с Германия, Австрия, Унгария и България се включиха клаузите за интернационализацията на Дунава. В същите договори се предвиждаше на една специална конференция да се изработи статутът за правното положение на Дунава. През 1921 год. Дунавският статут бе изработен в Париж при участието на Великобритания, Франция, Италия, Гърция, Чехословакия, Югославия и Ромъния. Германия, Австрия, Унгария и България имаха само съвещателен глас на Парижката конференция, занимаваща се с Дунавския статут. Член 1 от този статут обяви пълната свобода на корабоплаването по Дунава. Съгласно член 23, не само големият каботаж се включи в интернационализацията, но при известни условия и малкият каботаж, т. е. поддържането на крайбрежната параходна служба в дадена дунавска държава. Включването на големия каботаж беше успех над австрийското схващане по Дунавския въпрос. Условното включване на малкия каботаж, от друга страна, даде възможност на Югославия, Ромъния и България (която се възползува от него едва през 1935 год.) да се премахнат редовно поддържаните крайбрежни служби от австрийското и унгарското параходни дружества в тези държави. За да се гарантира абсолютната свобода на корабоплаването по Дунава, съгласно чл. 3 от статута, се учредиха две международни комисии. За морския Дунав, от Браила до устието, се възстанови Европейската дунавска комисия, която през времето на първата световна война фактически беше престанала да съществува, съставена от делегатите на Великобритания, Франция, Италия и Ромъния. За речния Дунав, от Улм до Браила, се учреди една нова международна комисия, съставена от делегатите на всички крайдунавски държави и, освен това, на Великобритания, Франция и Италия. Задачите на тази комисия бяха да ръководи и контролира големите регулационни работи по Дунава, които превъзхождаха средствата и силите на отделните дунавски държави; да приеме от Австро-Унгария управата на катарактите и на Железните врата и да изработи един навигационен правилник за целия речен Дунав.

Погледнато политически, Европейската дунавска комисия остана като преграда срещу Русия, а новата Международна дунавска комисия със седалище в Братислава, целеше да възпре германо-австрийския устрем към Балканите. Поради политическото съдържание, което имаха международните дунавски комисии, те се натъкнаха на отрицателното държане на Германия, Австрия и Ромъния. През 1936 год. Германия отхвърли интернационализацията на германския участък на Дунава. След присъединяването на Австрия към Германия, речният Дунав се разпадна на две части: до германо-чехословашката граница при Енгерау с така наречен национален режим, и оттук до устието с международен режим. Германия напусна през 1936 год. Международната дунавска комисия. Ромъния, от своя страна, смяташе за несъвместимо с нейния суверенитет да предостави морския Дунав под цялостния контрол на Европейската дунавска комисия. Подпомогната от Италия и Германия през 1938 год., съгласно споразумението в Синая, Европейската дунавска комисия отстъпи най-съществените си функции, заедно с техническия си

инвентар на Ромъния. По този начин с течение на времето политическите прегради, които представляваха дунавските комисии, се намалиха. От техническа и административна гледна точка, Международната дунавска комисия пое управлението на катарактите и на Железните врата със седалище в Оршоа и изработи през 1926 год. един навигационен правилник за целия речен Дунав, като премахна по този начин юридическия хаос, който до тогава съществуваше, вследствие на различните законоположения в отделните крайдунавски държави. Съществени регулационни работи за премахването на големите навигационни препятствия в сектора на катарактите и при Гьоньо не се извършиха. Европейската дунавска комисия продължаваше да поддържа плавателността в Сулинското устие. Нейната работа, обаче, не можеше да се сравнява повече с предвоенния ѝ технически актив. Въпреки 80-годишната си дейност и многобройните проекти, комисията не можа да разреши проблемата, която представлява за навигацията постоянното засипване на Сулинското устие.

Разрешението на Дунавския въпрос в третата му фаза засегна корабоплаването в няколко насоки. През 1921 г. американският арбитър Хинес, назначен съгласно мирните договори, прехвърли значителна част от корабния парк на бившите дружества на така наречените централни сили върху Югославия, Ромъния и Чехословакия. С това се даде възможност на държавите, наследници на Австро-унгарската монархия, да развият по-успешно своето дунавско корабоплаване. Югославянското речно плаване стана по численост на тонажа най-голямото предприятие по Дунава, а чехословашкото дунавско плаване разви завидна търговска дейност. Вследствие пълната интернационализация на Дунава, английското влияние също се засили. Основаният в Лондон речен синдикат закупи акциите на южногерманското параходно дружество и част от акциите на австрийското и унгарското параходни дружества. Освен това, създадоха се две английски параходни дружества за превоз на петрол, френското дружество със седалище в Браила и холандското — в Амстердам. Няколко важни притока на Дунава, а именно: Сава, Драва и канала Бега не бяха включени в интернационализацията и по този начин се съкрати твърде много плавателната мрежа на австрийското и унгарското параходни дружества. Това даде повод на Австрия и на Унгария да критикуват интернационализацията и да я считат за едностранчива, още повече, че други незначителни притоци на Дунава бяха обявени за международни. Желаният единен правен ред за целия Дунав не можа да се създаде и през третата фаза на Дунавския въпрос.

В настоящата мирна конференция Дунавският въпрос навлезе в четвъртата си историческа фаза. През време на втората световна война фактически международните дунавски комисии и гарантираният от тях правов ред престанаха да съществуват. Изхождайки от принципите на демокрацията, на равноправието и социалната справедливост можем да се надяваме на един добър бъдещ ред за Дунава. В рамките на тези политически идеи въпросът за големия капотаж по начало не е в състояние да изиграе онази отчасти фатална роля, която е имал в миналото. Дори да приемем, че големият капотаж остане и в бъдеще включен в интернационализацията на Дунава, в един демократичен свят той не може да бъде съществен инструмент за някаква империалистична поли-

тика. От техническа гледна точка, сегашното разрешение на Дунавския въпрос ще определи съдбата на конфискуваните и блокирани флоти на победените държави. Освен тази непосредствена задача, от начина, по който се разреши Дунавския въпрос, ще зависи регулацията на Дунава, навигационният правов ред по реката и включването на същата в европейската транспортна система. При това, трябва да се имат предвид следните исторически поуки и технически констатации: големите регулационни работи за улесняване корабоплаването по Дунава, например в сектора на катарактите и при Гьоньо, се изчисляват на 1.5 до 2 милиарда швейцарски франка; проектираните международни канали от реките Рейн, Майн, Елба и Одер за Дунава възлизат на приблизително същата стойност; регулациите в устието на Дунава, или заобикалянето на същото посредством един канал от Черна вода за Кюстенджа, ще погълнат също грамадни средства. Това са задачи, които могат да се разрешат само в рамките на международно сътрудничество в Дунавския басейн. Поради това, Дунавът вероятно ще се постави под ръководството и надзора на една международна комисия. Такава комисия ще има и задачата да създаде за целия плавателен Дунав и за всички негови плавателни притоци единен правов ред, който в първите три фази на Дунавския въпрос не можа да се реализира. Съществуването на две отделни международни комисии в това отношение до сега не можа да даде положителни резултати.

Правилното политическо разрешение на Дунавския въпрос ще засили стокообмена между дунавските държави, ще създаде добри условия за корабоплаването и ще ускори заличаването на опустошенията от последната война. Поставен политически, въпросът изглежда шекотлив и заплетен. Едно по-дълбоко проникване в него показва, напротив, че има и много данни на лице, които го правят сравнително лесно разрешим. За това, обаче, е необходимо преди всичко да се изхвърли от рамките на Дунавския въпрос анахроничния призрак на каквато и да е хегемониална заплаха. Това, от своя страна, не е много трудно, като се има предвид, че Дунавският въпрос не е вече онзи фактор, който би могъл да спре или обратно, да насърчи някакви предполагаеми политически амбиции. Въпросът, третиран под знака на прокламираната от Русия и въобще от Обединените народи демократични идеи, се опростява много. Ние считаме руското становище за положително и естествено като се иска Дунавският въпрос да се разреши от самите най-много заинтересовани крайдунавски държави. Същевременно, обаче, и евентуалното възприемане на другото становище не крие особено големи опасности. Така например, абсолютната свобода на търговията и корабоплаването по Дунава, при все че бяха насочени срещу Германия, не можаха да спрат нейния устрем към Изток, а трябваше да се яви Съветският съюз на сцената, който при разрешаването във втората и третата фаза на Дунавския въпрос въобще не беше взел участие. Обратно, абсолютната интернационализация на Дунава не донесе и никакви особени политически или материални резултати за недунавските държави. При това положение, англосаксонското становище е повече исторически обосновано, отколкото практически, защото няма причина тази теза да даде сега по-съществени резултати, отколкото преди. Ако се възприеме, обаче, руското становище, заинтересованите недунавски държави ще могат конкретно, чрез между-

държавни споразумения, да си издействуват много по-благоприятни търговски положения (благодарение на възтържествувалия демократичен принцип в международните отношения), отколкото тези, които ще имат от абстрактната и абсолютна свобода на корабоплаването по Дунава. Така погледнато Дунавският въпрос се изяснява и опростява за всички страни. Заключение е, че като част от някогашния Източен въпрос, той имаше своето голямо значение, но днес той не е вече в състояние да балансира силите в Европа и, следователно, не трябва да се натоварва с функции, за които по начало не е вече пригоден. Ако въпреки това от Дунавския въпрос се поиска да бъде критерий и пробен камък за прилагането на различаващи се икономически системи, той неминуемо ще се превърне в един сложен и труден международен въпрос.

ВПЕЧАТЛЕНИЯ ОТ СЛЕДВОЕННА АНГЛИЯ

КИРИЛ ЩЕРЕВ

Лондон пред очите на чужденеца. — Настанени сме в малък хотел, който ни прави отлично впечатление с образцовата си чистота. След кратка почивка и сърдечна среща с нашите сънародници, живущи в Лондон, тръгваме да разгледаме прочутия Пикадили Съркъс.

Пикадили Съркъс е площад с форма на не особено голям кръг. Тук се намират едни от най-големите магазини на Лондон, чиито светещи фирми придават на площада особена светлинна фееричност. На много места се забелязват двойки, обикновено американски войници под ръка с англичанки. Трябва да пресечем улицата, за да отидем в един от ресторантите за чужденци, но това е трудно и опасно, тъй като конвоите от автомобили, камиони и омнибуси са почти непрекъснати.

Сядаме в един от обикновените ресторанти на Лондон. Веднага ни прави впечатление голямата тишина, въпреки че салонът е пълен с посетители, но всички говорят помежду си тихо и спокойно. Чистотата е образцова, такава за каквато трябва да мечтае всеки културен човек. Вилици, ножове, сервизи и покривки, всичко блести в чистота. А какво да кажем за келнерите? — Те са привлекателни девойки, крайно учтиви, добре облечени и вечно засмени. В Лондон има най-различни ресторанти: руски, чешки, китайски, гръцки и др., където се хранят колонииите на съответните народности. Прави ми дълбоко впечатление фактът, че в Англия има различностепенни ресторанти. Така вие получавате една и съща храна, при една и съща обстановка, като изключим килимите, в които ви потъват краката в по-големите, където се хранят известни хора от аристокрацията — финансови магнати и чужденци, докато в другите си дават среща обикновените граждани на Лондон, с една разлика, че те получават същата доброкачествена храна, само че на десет пъти по-евтини цени. Това са тъй наречените народни ресторанти, които имат вида на нашите най-големи и уютни ресторанти.

Кухнята в Англия значително се различава от нашата. Англичаните не консумират месо в голямо количество. Те закусват сутрин много добре, като обезателно имат нещо пържено: яйца или шунка. В сравнение с нашата, тяхната храна е много по-лека, затова голяма част от нас предпочитат да се хранят в някой малък гръцки ресторант, чиято кухня със своите кисели салати ни напомня българската.

Първите впечатления, които чужденецът добива, движейки се из улиците на града, са отлични: чист, потънал във вековен консерватизъм, изпъстрен навсякъде с интересни стари паметници на минали величия, дворци, музеи и палати. В Лондон липсват небостъргачи и новият тип постройки. Там всичко е древно, потънало в традиции, с които англичаните все още не могат да се разделят.

В центъра се намира прочутият Хайд парк, дълъг тридесет километра, в който неделен ден стотици оратори издигат трибуни и разискват на най-различни политически, религиозни и стопански теми. Имах случай да бъда свидетел на такива дебати, при които често пъти забележките и критиките придобиваха твърде остър характер. В средата на парка е разположено кристалното езеро „Серпантина“, където гражданите прекарват приятни часове на забава, но има и ентусиасти, които не пропускат случая да се окъпят и през зимните дни.

Срещу единия ъгъл на парка се издига прочутата мраморна арка — Марбъл арч, откъдето започва голямата търговска улица „Оксфорд стрийт“. По тази улица са съсредоточени най-големите магазини на Лондон. Както в годините преди войната, тук човек може да намери каквото пожелае. На същата улица са и двата най-големи универсални магазини, в които можете да си купите от игла до автомобил. За да се разгледат всички етажи на тези магазини е необходим един цял ден. Магазините са подредени с вкус, уютни, с всички удобства, даже и стълбите се движат с електричество.

В Англия се намира почти всичко. Магазините са препълнени със стоки, но за разлика от другаде те се купуват от средния англичанин, защото не са скъпи. Като изключим храната, всички останали предмети се продават с купони, но тъй като те се раздават в достатъчно количество всеки три месеца, това не представлява голяма грижа за населението. Прави впечатление, също така, доброкачествеността на стоките. Единственото нещо, което чужденецът забелязва да липсва в Лондон, са плодовете и зеленчука, за които женският свят прави доста дълги опашки, но трябва веднага да се отбележи, че и това става тихо и спокойно, без писъци, крясъци и скубане на коси.

Пред другия ъгъл на парка, срещу Хайд парк корнер, се намират други три по-малки градини: Грийн парк, Палас гарден и Сейнт Джеймс парк. Типични за Лондон са именно тези паркове, през които, ако чужденецът мине късно през нощта, не може да не му направи впечатление голямото оживление в тях. Малко по-долу от Сейнт Джеймс парк минава прочутата „Доунинг стрийт“, в която са съсредоточени почти всички министерства и учреждения.

Форми на управление във Великобритания. — Формата на управление във Великобритания е крайно интересна и изпълнена с видимо отживели времето си традиции, с които англичаните все още не могат да скъсат. Някои институти даже изглеждат парадоксални на чужденеца. Нека най-напред разгледаме кабинета, който фактически представлява най-силната и авторитетна власт в управлението на Великобритания. Често се случва да говорят в Англия за кабинетно управление на страната, защото кабинетът в действителност е върховният изпълнителен и контролен орган на този режим. Главната характеристика на това кабинетно управление е, че силата на управлението е концентрирана в ръцете на една малка група парламентарни водачи, които принадлежат на една и съща партия или на коалиция от партии.

Министрите, които съставят кабинета, трябва обезателно да са членове на Камарата на общините или на Камарата на лордовете. Поотделно всеки министър управлява собственото си министерство, но всички

заедно ръководят общата политика на правителството и при всички случаи отговарят колективно за своята дейност.

В английската форма на управление кабинетът всъщност представлява звеното, което съединява законодателните с изпълнителните органи. Според конституцията, кабинетът е отговорен за своята дейност пред парламента и може да бъде разпуснат в случай, че му бъде гласувано недоверие. Но в действителност кабинетът във Великобритания управлява парламента, тъй като министър-председателят има правото и авторитета да убеди краля да разпусне парламента, което от политическо гледище е едно от най-големите наказания за депутатите.

Трябва да се отбележи, че авторитетът и силата на кабинета са извънредно големи във Великобритания, тъй като министрите провеждат и изпълняват законодателството, контролират финансите, свикват извънредни заседания на Камарата на общините, провеждат външната политика на страната, разполагат с въоръжените сили, управляват колониите и контролират администрацията. Обикновено всички по-големи въпроси от вътрешен или външен характер се разглеждат от министерския съвет, но при извънредни случаи и отделният министър може сам да разреши някои от спешните въпроси.

Ясно е, следователно, че в кабинета са концентрирани силата, отговорността и водачеството, тъй като той подпомага работата на парламента и изпълнителната власт на управлението.

Министър-председателят в Англия заема най-високия пост в управлението на страната, тъй като той е двигателят и главата на властта. Ето защо сред политическите среди на страната се смята, че най-трудната задача при съставяне на ново правителство е изборът на премиер, който от своя страна подбира своите колеги, на които при неразбирателство може веднага да изиска оставките. Той има право да управлява всяко министерство и се ползува от правото да разпусне Камарата, щом пожелае. Министър-председателят е водач на Камарата на общините и председател на комитета по защита на империята. Външната политика на империята, също така, е прието да се ръководи по негово разбиране.

Английският кабинет обикновено е по-голям от кабинета на коя да е друга страна. Най-често той се състои от 20 до 22 члена. През военните години, поради големия състав на кабинета, бе възприета практиката на образуване военни кабинети или така наречените „вътрешни кабинети“, съставени от министър-председателя и четирима от по-важните министри, в които премиерът има най-голямо доверие. Така съставен, този „вътрешен кабинет“ се занимава с по-важните въпроси, най-вече такива, които засягат външната политика на страната. Така, през време на последната война, е бил образуван военен кабинет от 9 министри, възглавяван от министър-председателя. Всъщност, военният кабинет е представлявал министерския съвет, докато останалите министри, които не са участвували в него са били министри-администратори, ръководители само на поверените им министерства.

В мирно време, обаче, всички министри влизат в кабинета, като се изключат тези на пенсиите и пощите, въпреки че при специални случаи и те взимат участие в заседанията на кабинета. При оставка на кабинета всички министри си отиват колективно.

На пръв поглед кабинетът изглежда много проста институция, но трябва да се отбележи, че успешната дейност на кабинетното управление във Великобритания зависи, преди всичко, от традиционната лоялност и разбирателство, които са останали още от вековете като традиции в английската форма на управление.

И при все това, на чужденеца изглежда парадоксално, че докато механизмът на кабинетното управление във Великобритания има толкова деликатен характер, самият кабинет остава да бъде най-силният и авторитетен орган в парламентарното управление на страната. Това са подробности, които правят английската система на управление крайно интересна и оригинална за всеки чужденец.

Тази система заслужава по-голямо внимание от страна на нашите прогресивни среди, тъй като както в миналото, така и днес ние ще продължим да черпим примери и поука от английската парламентарна система на управление, която е имала толкова голямо влияние върху Търновската конституция и цялото ни управление.

Парламент. — Срещу река Темза се издига английският парламент — стара монументална постройка с много кули и назъбени колони, над които високо се издига прочутият часовник Биг-Бен, който е висок над 100 метра и часовете се отбелязват от голямата камбана, която тежи 13.5 тона. Самата постройка обхваща доста голяма площ. Някои от нейните зали са претърпели сериозни повреди по време на германските въздушни бомбардировки.

Вътрешността на заседателните зали е просторна, залите са масивно изградени, запазили всички свои старинни декорации и форми. Особено величествена е заседателната зала на лордовете, в центъра на която са монтирани и двата кралски трона, целите изковани от злато. По всички ъгли на залата са поставени красиви статуи, а по вътрешните стени стоят запазени древни рисунки от именити художници на империята. От двете страни на залата са наредени креслата на лордовете, а в средата между тях са поставени масите на председателстващия събраниято и неговите помощници.

Когато човек се интересува от системата на управление във Великобритания, обезателно ще трябва да разгледа един от най-съществените органи на управлението — английския парламент, който представлява народно законодателно тяло, законодателен орган, отговорен пред английския народ.

Парламентът се състои от две камари: Камара на общините и Камара на лордовете. Камарата на общините се състои от 615 члена, от които 300 са представители на селото, 303 са представители на града и останалите 12 на университета. Университетските представители са една от типичните особености на английския парламентаризъм, тъй като на възпитаниците на различните университети се дава правото да избират ограничено число депутати. Целта е била да се даде специален вот на най-образованата класа от обществото в политическия живот на страната.

Качествата, които трябва да има един кандидат за народен представител, не са точно определени. Така също не съществува и каквото и да е ограничение относно избирателната колегия, в която някой би желал да се кандидатира за депутат. Всеки може да си постави кандидатурата, където пожелае, без да има значение местожителството му.

Право на глас имат всички граждани и селяни от всички класи на двата пола. Камарата на общините, следователно, е в истинския смисъл на думата един репрезентативен парламент.

Камарата на лордовете се състои от 783 члена, в което число се включват 26 епископи, 16 шотландски лордове, 15 ирландски благородници и една малка група от съдебни лордове от всички висши съдебни институти, които притежават пожизнено благородство. Ясно е, че Камарата на лордовете е един типичен за Великобритания анахронизъм, макар страната да има една от най-демократичните форми на управление. Но трябва да се отбележи, че през последните столетия Камарата на лордовете е претърпяла ред промени. Така, половината от нейните членове са новопроизведени лордове — през последната половина на миналия век. Повече от 700 титли са били раздадени от 1830 година насам. По-малко от 50 представители на благородство са носители на същото по наследствена линия, преди 1869 година, а само на 60 от тях благородството датира от възшествието на Хенри VII в 1485 година. Следователно, съставът на Камарата на лордовете в по-голямата си част е от новопроизведени лордове, благодарение най-вече на техните лични качества и имуществени възможности.

Върховната власт на парламента е крайъгълният камък на английската конституция. От 1911 година тази върховна власт, в тесен смисъл на думата, означава пълния суверенитет на Камарата на общините. С парламентарен акт от 1911 г. се решава всички бюджетопроекти, които се гласуват от Камарата на общините, но не са одобрени от Горната камара, в срок от един месец се узаконяват, докато какъвто и да е друг законопроект, който е одобрен от Камарата на общините в три последователни четения, но е отхвърлен от Камарата на лордовете, в период по-малък от две години става закон, въпреки волята на лордовете. Ясно е, следователно, че авторитетът на горната камара е намален в сила, която може да забавя гласуваните закони само за един период от две години.

Отнемане правото на Камарата на лордовете, във връзка с гласуване на бюджетопроектите, е от голямо значение за английската система на управление, но не трябва да се забравя, че като контролиращо и ревизиращо тяло, като събрание, в което част от министрите участвуват, Камарата на лордовете остава институт, чието влияние върху дейността на правителството в много редки случаи е пренебрегвано. Самият факт, че в нея са включени като членове големи индустриалци, генерали, финансови магнати, адмирали, директори на компании, земевладелци и др. до известна степен намалява значението на благородните титли за сметка на общественото положение на нейните членове. Запазването на Камарата на лордовете в настоящия ѝ вид се дължи най-вече на срещаните трудности при намиране на едно учредително тяло, което да е приемливо за всички политически партии.

Камарата на общините е основата, върху която е построено демократичното управление в Англия на национална база. Тя е най-популярното законодателно тяло, не само поради начина, по който нейните членове биват избирани, но и по самото ѝ съдържание. Всеки английски гражданин може да стане член на парламента, тъй като неговите членове произлизат от всички слоеве на обществото, независимо от тяхното материално положение, класа или съсловие.

Интересът към дейността и дебатите в парламента е извънредно голям сред обществото, тъй като за обикновения англичанин през мирно време политиката, спортът и всекидневният живот представляват най-голям интерес.

Пред самия парламент текат оловните води на Темза — голяма, пълноводна река, пресечена над земята от стотици железни мостове, а под земята — от подземната железница. По Темза плуват денонощно много параходчета и рибарски лодки. Вечерно време гледката около реката е много красива, тъй като хиляди светлини се отразяват върху повърхността на водата и ѝ придават фееричен вид.

Кралски институт. — Преди да стигнем прочутото лондонско Сити, спираме се пред Бъкингамския дворец — стар, много импозантен замък, с красива ограда. Заставаме пред централния вход на палата, за да наблюдаваме маршируващите британски постове. Те са облечени в обикновени пехотински униформи, препасани с бели ремъци, които показват, че са в наряд. През вековете тук са се редували да царуват английските крале и кралици, някои от които са се опитвали да станат даже и диктатори. Днес, обаче, властта на монарха във Великобритания може да се дефинира като конституционна или ограничена монархия. Начело на английското управление стои кралят, който заема пост от много голямо символично значение. Той е символ на единството на обширната английска империя и като такъв трябва да извършва голям брой обществени и традиционни задължения. Кралят играе съществена роля в практическото изпълнение на конституцията, но преди всичко той е символ на единството на английския народ.

Интересно е за чужденеца да научи, че главната задача в политическите функции на краля е да съблюдава конституцията да функционира нормално и да даде възможност реформите, прокарвани от правителството, да стават бавно. За да изпълни успешно тази задача, кралят може лично да не притежава никакви политически разбирания. Официално неговата политическа линия е тази, която съответното правителство на деня провежда, а правителството на деня, това са министрите, които имат болшинство в парламента. В конституцията се споменава, че кралят не може да греши, политически, обаче, това значи, че кралят не действа самостоятелно. Каквото и да предприеме той, то става по съвета на министрите, а последните са отговорни пред парламента за дейността на краля. Следователно, тронното слово при откриването на парламента се изготвя от правителството и съдържа програмата за предстоящата сесия, което изглежда парадоксално от гледище на нашата минала политическа действителност.

Назначаването и уволняването на министрите става въз основа на съветите на министър-председателя. Когато последният подаде оставка, общоприето е кралят да повика водача на опозицията, или друг държавник, който би могъл да има болшинство в Камарата на общините, но и в този случай премиерът в оставка бива консултиран, за да посочи своя заместник.

Кралят е върховен началник на флотата, армията и въздушните сили. Той е неограничен управител на църквата, единствен притежава правото да раздава благородни титли и да упражнява прерогативите на върховен съдия при помилване на затворници или отменяване на смъртни

присъди. Той е върховен баща на страната и е натоварен с покровителството на сираците и болните. Всички тези функции се упражняват в негово име от съответните министри. Всички решения на парламента се одобряват лично от краля.

Неправилно е, обаче, да се мисли, че кралят, който играе една наистина строго конституционна роля, е крал-кукла, който изпълнява само съветите на своите министри. Според думите на Бадехот, той има правото да съветва, да насърчава и да предупреждава. Неговата критика и препоръки винаги се взимат под внимание. През неговите ръце минават почти всички по-важни държавни документи. Той свиква често на аудиенция министър-председателя и други членове на кабинета. Той е постоянно в течение на решенията на министерския съвет. Кралят е често посещаван от чужди държавници и видни личности, и по този начин е във връзка с политическия живот на другите страни, както и с международното положение на Великобритания. Така той може да упражнява влияние, което съответствува на неговите лични способности и познания, но не трябва да се забравя, че в края на краищата е все пак само влияние.

Лондонското Сити. — Прочутото лондонско Сити представлява един световен търговски център, в който стават най-крупните търговски сделки. Улиците не са широки, зданията са обикновено триетажни, и тук германските бомбардировки са нанесли големи поражения. В Ситито, освен големите търговски фирми, са съсредоточени и много от държавните и общински служби на Лондон. През деня Ситито гъмжи от хора — в някои моменти в него се събират над 1.000.000 граждани. Но това е само през деня, през късните часове на нощта то е мъртво, остават само пазачите на държавните учреждения и търговски предприятия — не повече от десетина хиляди души. Тук стават едни от най-интересните цивилни и военни манифестации. Така, през нашето пребиваване в Лондон, новият кмет на града — лейбърист прие една грандиозна манифестация от цивилни и военни групи по случай приемането на новата си служба. Манифестацията бе толкова пъстроцветна и забавна, че никога не ще я забравя. Музикантите бяха облечени в разноцветни древни военни униформи, а учениците приветстваха новия кмет с възторжени лозунги, докато насъбралата се тълпа от гражданство се люшкаше, преливайки гласно своя възторг с виковете на манифестиращите и оригиналните звуци на духовите инструменти.

Държавни и общински служители. — Британските народи дължат много на своите общински и държавни служители. Успехите, постигнати от държавната администрация, са наистина забележителни и допринасят съществено за повдигане средния стандарт на живота в страната. Тези резултати, обаче, не са били възможни без усилията на голяма част от честни и способни държавни служители. Средният англичанин живее с мисълта, че парламентът може да гласува закони, но той не е в състояние да поеме тяхното приложение и изпълнение без усилията на стотици хиляди държавни служители, които денонощно работят в своите канцеларии.

В миналото държавните служители са били корумпирани и необразовани, докато днес те са енергични и добре дисциплинирани. Това подобрение в административния кадър се получава благодарение на ново-

създадените служби и комисии по приемане на кандидатите за съответните служби, които биват подлагани на щателен изпит, за да се установи тяхната работоспособност и благонадеждност.

Както и у нас, за английските политици са предвидени определени санкции в случай, че заемат платени държавни служби. Подобни санкции се предвиждат и за ония държавни служители, които преди да са напуснали поверените им служби се кандидатирали за членове на парламента. Съществуват, също така, ограничения за държавните служители във връзка със политическия живот на страната. На тях е забранено да вземат каквото и да е участие в политическия живот на страната. С тези ограничения се цели държавните служители да останат неутрални и независими от правителството на деня. Поради това, с промяната на правителствата във Великобритания, обикновено не настъпват никакви промени и размествания в държавния апарат. В Англия се смята, че лоялността и политическият неутралитет на държавните служители са залог за едно по-демократично управление.

За разлика от нас, държавните служители в Англия са много добре платени. Те имат завидно обществено положение и престиж. На тях се гледа с голямо уважение, защото за англичанина е ясно, че силата на държавния и административен апарат заздравява най-вече органите на правителството и престижа на самото управление.

Селото в Англия. — В мъглива сутрин, по покана на един от нашите сънародници живущи в Лондон, тръгваме да посетим едно от близките села. По пътя у мен се затвърдява впечатлението, че Англия е страна покрита със зелени полета. Умереният климат и обилните дъждове благоприятствуват за растежа на тревата, която представлява основна храна за добитъка. През последните години на войната, обаче, голяма част от пасищата са били превърнати в ниви от царевица и зърнени храни, за да се осигури изхранването на населението и добитъка, без да се разчита на фураж внесен отвън.

След два часа приятно пътуване навлизаме в с. Х., което не притежава център, улиците не водят своето начало от пазарището, нито пък по-голяма част от къщите са събрани около църквата.

Тръгваме да се запознаем с управлението на селото. В една голяма селска стая е поместена канцеларията на селския съвет, който бива избран всяка година от селяните и се грижи най-вече за благоустройството на селото. Както селяните избират свой съвет, така също и църквата избира свое ръководство, което подпомага работата на селския свещеник. Свещеникът се ползува с голям авторитет сред населението. Той е приятел на всички селяни, които често ходят при него за съвет.

Освен тези два съвета, селото притежава и собствен женски институт, където всеки ден жените селянки се събират да беседват по въпроси около отглеждане на децата, домакинството, дрехите, готварството и др.

Селянинът във Великобритания най-много се интересува от земеделието. По-заможните притежават големи чифлици, които са типично английски: с много ниви, пасища и пространства засети с най-различни култури — царевица, картофи, захарно цвекло. В чифлика има обезателно отлично снабден и обзаведен хамбар, свинарник и обори.

Селата притежават всички необходими работилници за поправка на сечива, както и добре уредени мелници. По този начин, английските селяни не губят времето си да ходят до съседни села, за да им бъде смляно житото.

Селяните не работят в събота и неделя, дни през които лятно време се играе крикет, а през зимата най-популярната във Великобритания игра — футбол. Неделен ден младите се разхождат в околностите на селото, а за децата има организирани спортни клубове. За възрастните също така има добре обзаведени клубове, където играят бридж, покер или домино. И тук не липсват, както у нас, политически спорове и земеделски полемики.

Работническа стачка в Англия. — Имах случая да видя една от големите стачки на английското работничество. Стачкуваха 10.000 работници от строителната индустрия, които искаха увеличение на седмичната заплата. За моя най-голяма изненада научих, че работниците в Англия не са добре платени, както предполагах. Така, средната седмична заплата на работника се движи между три и пет лири, което е съвсем недостатъчно, като се имат предвид скъпите квартири. Английското работничество е будно и прогресивно. Когато работниците стачкуват, на всеки е ясно, че са избухнали сериозни недоразумения между работодателите и тях. Както във всички предначинания, така и в стачките англичаните са крайно упорити. Често се случва стачките да продължават с месеци, докато се постигне някакво компромисно разрешение на възникналите различия.

Отпред на стачкуващата колона беше монтирана носилка, върху която лежеше трупът на голямо черно куче. Отстрана на носилката стоеха работници с плакати, на които с големи букви бе написано: „Това куче се опита да живее с три лири седмично, но не успя и умря“. Някои от стачкуващите носеха и други плакати, като: „Искаме удобни и хигиенични жилища“, „Ние гласувахме за труда и искаме справедливо заплатен труд“.

Трейд-юниони. — Във Великобритания работниците от различните браншове са организирани в отделни трейд-юниони. През последните години, с разрастването на индустрията, политиката на английските правителства е била насочена към насърчаване регулирането на заплатите и условията на работа между работодатели и работници, чрез установяване на един апарат, който е в състояние да разрешава бързо и навременно всички възникнали спорове. Тези апарати са именно трейд-юнионите, които се занимават освен това и с редица социални въпроси. Преди всичко, обаче, тяхната цел е да поддържат лоялни отношения между работодатели и работници, и по този начин да отстраняват редица поводи за стачки и търкания, които биха спънали нормалния капацитет и развитие на британската индустрия. Същевременно трейд-юнионите се стремят да установят един умерен стандарт на живота, който неминуемо води към по-голяма социална справедливост и национално благоденствие.

Една от главните цели на трейд-юнионите е да подобрят живота и заплатата на работника. Тук трябва да се отбележи, че това не се отнася само за отделния работник, а също така и за неговия частен живот и този на семейството му. На работника не се гледа като на част от една индустриална машина, но преди всичко като на човек и гражданин. Ето

защо трейд-юнионите се занимават едновременно с индустриални и социални проблеми.

Трейд-юнионите са строго специализирани в своята дейност. Така едни от тях вербуват своите членове според специалността им, други котира членовете си от дадена област, трети — от цялата страна. До края на миналия век трейд-юнионите бяха в по-голямата си част занаятчийски организации. След това изникват общите индустриални съюзи, които оказват голямо влияние върху работническото движение в целия свят.

Трейд-юнионите се създават съвсем независимо един от друг, без да бъдат ръководени от общ център. За да бъдат работническите въпроси правилно поставяни и разрешавани, през последните конгреси на трейд-юнионите са били излъчени специални фабрични комитети, които имат представители в конгреса на трейд-юнионите, в изпълнителния комитет на лейбъристката партия и в парламентарната група на работническата партия.

Особено внимание се отдава в трейд-юнионите на работническата дисциплина. Така например, ако някой ватман от градската автобусна служба е уволнен, поради това, че не е дал на всички пътници билети или се е отнесъл грубо с гражданите, с този въпрос ще се занимае специален представител от трейд-юнионите или пък един смесен комитет от представители на работодателя и трейд-юнионите. Условието за назначаване или уволняване на работниците, също така, е прието да става при взаимно съгласие на двете страни. Общоприето е в някои браншове приемането на работници да става само ако последните са членове на трейд-юнионите.

Друга важна функция на трейд-юнионите във Великобритания е помощта, която се оказва на работника и семейството му в случай на заболяване или нещастие. За да се подпомогнат във време на нужда, работниците сами са образували помощни фондове в трейд-юнионите. Освен това, за да си дават взаимопомощ във време на болест или друга злополука, много от трейд-юнионите се ползват от помощта, която им оказват здравните помощни организации в страната, а някои по-големи трейд-юниони имат построени свои собствени болници.

Особено чувствителна е помощта на трейд-юнионите към работниците, когато последните ги сполети някакво нещастие през време на работа. В такъв случай на пострадалия се дава компенсационна сума, определена от специална работническа комисия. Компенсация се дава на работника не само при нещастие, но и при заболяване от индустриални болести. В такива случаи трейд-юнионите поемат защитата на своите членове пред съдилищата, където доказват, че болестта на работника е получена след постъпването му в съответното предприятие.

Голяма част от трейд-юнионите отпускат специални стипендии на някои от членовете си, за да ги подпомогнат в тяхното образование. Уреждат се също специални курсове от работническата просветна организация и от съвета на лейбъристките училища. Отпускат се специални стипендии и на по-способните млади работници, за да следват в прочутите университети на Оксфорд, Ръскин и Уелс.

Всеки трейд-юнион е организационно тяло със собствен организационен живот, фондове, администрация и централно ръководство. Всеки трейд-юнион сам решава, каква линия трябва да следва относно заплащите и условията на работа за собствените си членове. В случай, обаче,

че няколко трейд-юниони се интересуват от една обща или няколко индустрии, те действуват и решават заедно. Към края на 1942 година във Великобритания е имало 976 трейд-юниона с 7.781.000 члена. Над 1.000.000 от тях принадлежат на транспортния и общоработническият трейд-юниони. Дейността на трейд-юнионите се координира от техният конгрес, който е централният орган на работническото синдикално движение във Великобритания. Общо 230 трейд-юниони с 6.240.411 члена са зачислени към конгреса на трейд-юнионите, останалите 746 с 1.756.589 члена остават все още извън конгреса. Всеки от присъединилите се към конгреса трейд-юниони запазва своята автономия, не се задължава да изпълнява решенията на конгреса. Трейд-юнионите не представляват подсекция на конгреса, а са неговите съставни части.

Конгресът на трейд-юнионите се събира всяка година и на него присъствуват от 600 до 700 делегати, в зависимост от големината на отделните юниони. Той решава бъдещата политика, която ще следват юнионите като едно неразделно цяло. През останалото време дейността на конгреса се провежда от един главен съвет, който е съставен от членове редовно избрани на конгреса. Съветът се грижи за интересите на трейд-юнионите и провежда пропаганда в полза на това движение, като същевременно държи връзка с всички чуждестранни синдикални движения.

Една от най-съществените задачи на трейд-юнионите е свързана с политическите и парламентарни въпроси на Великобритания. Много от трейд-юнионите финансират свои кандидати за депутати и издават свои вестници. Голям брой от трейд-юнионите обикновено имат по един или двама свои представители в долната камара на парламента. Трейд-юнионите проявяват голям интерес към лейбър-парти, която подпомагат, за да може тя да бъде истински страж и защитник на техните интереси. Уставът на лейбъристката партия позволява приемането не само на отделни членове, но и на цели организации. През 1942 година 69 от поголемите трейд-юниони се присъединяват към лейбър-парти, увеличавайки по този начин нейния брой с 2.206.209 члена.

Трейд-юнионите дадоха на правителството на Чърчил голяма подкрепа през време на войната. С влизането на Великобритания във войната конгресът на синдикатите веднага решава, че на нацистите трябва да бъде нанесено пълно поражение. Победата над агресорите бе сметната за необходима от английското работничество. Всички стачки през войната бяха забранени със закон от управата на трейд-юнионите. В резултат на това числото на изгубените работни часове, вследствие на изникнали недоразумения между работници и работодатели, бе намалено до минимум. Трейд-юнионите изиграха съществена роля в увеличението на военното производство, поради което се ползуват със завиден престиж пред целия английски народ.

Английската полиция. — Когато чужденецът във Великобритания е свидетел на работническа стачка, на него не може да не му направи впечатление фактът, че отстрана на стачкуващите колони, заедно с работниците, се движат на групи полицаи. В случая английската полиция охранява и подпомага движението на стачкуващите работници. Обратно на нашата минала действителност, тук на полиция се гледа като на професионален пазител на реда. Английската полиция е прочута с го-

лемите си успехи, благодарение най-вече на подкрепата, която нейните органи получават от цялото общество. Полицията във Великобритания успя да разреши една доста трудна задача — да съгласува реда със свободата.

В цяла Англия има 63.000 полицаи. На всеки 600 жители се пада по един полицай, който е професионалист в истинския смисъл на думата. Той посвещава целия си живот в служба на реда и спокойствието на страната. На вид английският полицай е почти без изключения висок, представителен, със здрава физическа външност, способен да преживее всички появили се трудности. Полицайте, както повечето държавни служители във Великобритания, не взимат активно участие в политическия живот на страната. На тях е забранено да членуват и в трейд-юнионите. Те са организирани в специална федерация.

Задълженията и задачите на полиция във Великобритания са най-различни. Тук има организирана и специална речна полицейска служба при Темза, която следи товаренето и разтоварването на корабите, за да се ограничи по този начин контрабандата. Преди да се открие този речен отдел в полицията близо 100.000 контрабандисти и неблагонадеждни са изкарвали препитанието си чрез контрабандиране.

Движейки се из улиците на Лондон, чужденецът не може да не забележи групи от жени полицаи, чиято главна задача е да се занимават с жените и децата. Тяхната дейност е особено полезна в по-големите градове, където жените затворнички най-добре оценяват грижите на полицайте от техния пол. Жените свидетелки са по-благоразположени да признаят истината пред следователи от женския пол. Докато в началото на 19 век задачата на английската полиция е била да лови крадците, днес нейната задача е да предотвратява престъпленията и кражбите.

Морален престиж на СССР в Англия. — В центъра на Лондон се намират много увеселителни заведения: кина, театри и кабарета. В едно от най-големите централни кина в града се прожектират само съветски филми, които будят небивал интерес у английската публика. Особено популярни са съветските филми, възпроизвеждащи героичната борба на съветските народи срещу фашизма. Опашките на любопитните лондончани пред касите на тези кинотеатри са доста дълги. Много от централните книжарници също така продават само оригинална и преводна руска литература. Особено популярни са книгите на Островски и Иля Еренбург. Интересът на англичаните към СССР е забележителен. Борбата на съветските народи, техните заслуги към свободолюбивото човечество и по-специално към Англия в жестоката борба срещу Хитлерова Германия заслужено се оценяват от английския народ. Навсякъде англичаните говорят с чувство на уважение и симпатии за Съветския съюз. Много от тях оценяват правилно усилията на съветските народи за установяване на истинска демокрация.

Опит за характеристика на англичанина. — Преди да завършим впечатленията си от следвоенна Англия, би трябвало да кажем нещо за интересния климат и природа на страната, както и за характера на нейното население. Така, докато Лондон може да бъде покрит от гъста мъгла, в същия момент на 12 мили от него населението се радва на хубав слънчев ден. В много от областите времето се променя по няколко пъти в денонощието — от студено на топло и от дъжд на

слънце. Англичаните и особено чужденците се оплакват от това тъй капризно време, благодарение на което страната изглежда така разнообразна. Времето е една от злободневните теми на разговор за англичаните. Неговите промени влияят особено много върху характера на хората, защото както жителите от север, запад, изток и юг се различават физически, така също те се различават и по характер. Всяка област на английския остров има свои местни особености. Така например, англичаните от известна област са прочути като скъперници, а от друга — като разсипници. В една област хората са студени и мълчаливи, докато в друга са гостоприемни и любезни. Някъде ще ги видите песимисти и намръщени, а на 50 мили по-далеч те са весели и оптимисти. Често се случва наблюдателни чужденци да си направят предварително съответното заключение за населението в зависимост от вида на почвата и местността. Например, в Линконшайер климатът е влажен и потискащ — тук чужденецът не е в състояние да срещне весели и засмени хора. На запад областите са плодородни и слънчеви, и там хората са със засмени лица и весел нрав.

Отделният англичанин притежава момчешки характеристики. Той съвсем не е студен и вдървен, напротив, той е чувствителен, като същевременно се смуцава да издава каквото и да е чувство. Англичанинът е топлосърдечен, но се страхува винаги да не бъде изигран. Неговото желание е да бъде обичан, но това той никога не издава пред чужденеца. По чувства англичаните са сантиментални. Много от своите разбирания и твърдения те не са в състояние да защитят, но въпреки това са дълбоко уверени, че техните собствени разбирания са правдоподобни. Може дълго време да спорите с англичанина, но при все това той ще направи това, което мисли и чувства. Той, обаче, никога не дава да се разбере, че в действителност се отдава и ръководи от чувствата си, ето защо изглежда винаги обвит в една студена броня, която кара чужденците да мислят, че англичаните са студени хора, които никога не се отпускат пред чужденци. Така по влакове, тролейбуси, хотели, ресторанти англичанинът не завързва разговор със съпътниците си, тъй като е срамежлив и в редки случаи се смесва с хора от неговия характер.

За да стане приятел с някого, англичанинът трябва да бъде уверен, че той притежава същите вкусове и навици като неговите. В случай, когато открие, че е поканил у дома си някого на гости, който не е от неговото съсловие, той се чувства много неудобно. Ако успеете да пробие тази броня у него, ще откриете истинския англичанин — любезен и топлосърдечен.

Англичаните не се сприятеляват лесно, но сприятелят ли се веднаж с някого, те му отдават цялото си сърце.

Много чужденци смятат, че англичанинът е крайно резервиран. Това е едно недоразумение, тъй като в действителност той е много строг в своята самокритика. Той почти никога не е доволен от себе си, но това обикновено не издава пред чужденците. Тук именно се крие недоразумението, че англичаните са винаги резервирани и студени.

Англичаните са романтични. Дълбоко в душите си те обичат поезията, въпреки че предпочитат да се представят пред света като студени и неромантични хора. Това проличава особено в наименованията, които са дали на градовете си, ханчетата, цветята, кръчмите и др. Обратно на

нашата действителност, английските улици са наименовани с имената на хората, които са ги построили, или пък най-често с имената на притежателите на съответното място.

Чужденецът особено много се учудва на множеството класи, на които е разделен английският народ: духовенство, горна средна класа, средна еснафска класа, долна средна класа и работническа класа. Най-многочислена от всички е долната средна класа — тъй наречената малка буржоазия.

Повечето от англичаните получават своето образование в народните училища, където такси не се плащат. На 15 години англичанинът напуска училището и започва сам да изкарва своето препитание. Обикновено той живее в предградията на големия град, където и работи. Средният англичанин няма възможност да членува в клубове, но проявява интерес към спорта, като чете вестници и посещава футболни мачове. През цялата година той неуморно работи, като се изключи само петнадесетдневната му отпуска, която обикновено прекарва със семейството си в някой от крайморските градове.

Англичаните обичат политическата и лична свобода. У тях има вродено чувство за ред, тъй като редът представлява част от техния индивидуализъм.

Болшинството от англичаните произлизат от селото и често в техните интимни разговори можете да ги чуete да мечтаят да се върнат на старини към селото, където ще имат малка къща с камина, градина и много цветя.

СЪСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМИ НА БЪЛГАРСКАТА ИНДУСТРИЯ

Д-Р НИКИФОР БАБАЧЕВ

Тенденцията към индустриализация е едно постоянно явление за някои страни от редица десетилетия насам. Където занаятите са се намирали в цветущо състояние, там следва да се търси и най-мощният възход на индустрията. Безспорно е, че маса производства — предмет на занаятчийска дейност, са преминали изключително към индустриална такава. Това не ще каже, обаче, че занаятите нямат повече място за съществуване. Напротив, двете дейности и занапред ще продължават своето успоредно съществуване, било защото за известни производства, поради особености им характер, се налага, ако не изключително, то преимуществено прякото проявление на майстора-художник, който с ръка ще вложи изкуството си в произвеждания артикул и пр., било като съгласуващи се една с друга промишлености. Факт е, че усъвършенствованията в техниката и методите на производството водят към рационализиране на последното. Рационализацията е идеал на стопанския деятел, но тя е присъща най-вече на индустриалното производство, където машината е, която преработва и обработва материалите, а човешката ръка само я направлява. Тези възможности и проявления са причинявали преминаването от занаятчийска към индустриална дейност за някои производства. Практиката е там, където известно занаятчийство показва признаци към индустриализиране, улеснява се извършването на този процес. Но не може да се отрече съществуването на солидарността на интересите между двете форми промишленост. Така, занаятите произвеждат маса спомагателни материали за индустрията (транспортни средства, опаковачни предмети, репаратурни материали и др.), а индустрията способствува за откриването на нови занаяти, от които самата тя до голяма степен има нужда, или пък открива възможности за машинизиране и рационализиране на съществуващи такива, правейки ги по-жизнеспособни.

При онези производства, които са предмет същевременно на индустриална и занаятчийска дейност, занаятът постепенно отстъпва място на индустрията. Тъкмо на тази възможност и на предприемчивостта на българския промишленник още от предосвободителната епоха се дължи създаването и по-нататъшното изграждане, разширение и усъвършенствуване на нашата индустрия.

Българската индустрия е дело на обединените усилия на държава и стопански дейтели. За нейното преуспяване, ръководителите на стопанската политика в малката ни страна, при всички политически режими, сменили се от Освобождението до сега, чрез редица закони и разпоредби са създавали благоприятни условия. Действително, едра индустрия не можа да се създаде, било поради ограничените ни матери-

ални възможности и ограничени нужди, било поради невъзможността за конкуриране на чуждото производство, било най-после и от пагубното въздействие на заинтересувани от чужбина, чрез някои податливи среди, да си останем земеделческа страна, за каквато съществували най-благоприятни условия. За едра индустрия се заговори през последните години и покрай изградените няколко едри предприятия (заводи „Чилов“, Балабанов, Чальовски и др.) е замислено и се изготвят планове за нови, чието изграждане ще допринесе твърде много за подхранване на дребната ни индустрия с машини, пособия и материали, от каквито има голяма нужда и поради чиято липса още не може да се откъснем от зависимостта на чуждата едра индустрия и от опеката на ония, които ни снабдяват с машинен инвентар за нашето дребно производство и ни хвалят, че сме трудолюбиви, честни, добродушни, почтени и гостоприемни, както и опитни земеделци, като слагат ударението на това последното с цел на заблуда и приспиване.

Нека признаем, също така, че не малко за това е допринесъл и характерният за българина индивидуализъм, който е проявен твърде много у индустриалеца. Последният предпочита да е сам в предприятието, вместо да присъедини усилията и възможностите си към други с цел на уедряване или създаване на нови индустрии с ключево значение за стопанството.

Не така стои въпросът за дребната индустрия. Тя бързо се разраства, и то предимно през последните три десетилетия. Миналата Европейска война очерта много ясно необходимостта от собствена индустрия. Тя прекърши съществуващата още липса на смелост в българските стопански дейатели, импулсира ги и те дадоха това, което имаме днес. За това допринесоха още, както естественият стремеж да се превърнат плодовете на родната земя и трудът на българския работник в по-високоценни стопански блага, така и редицата поощрителни мерки на управляващите среди: вносни мита, предпочитане на местни произведения, безмитен внос на материали и машини, данъчни и транспортни облекчения, девизни ограничения, индустриален кредит, защита на индустриалната собственост и др. По отношение на тези мерки увлеченията отидоха до там, че някои индустриални клонове надскочиха няколкократно нуждата от тях (мелници, маслобойни, кожарски фабрики и др.). Докато е налице преситеността в известни клонове, в други се чувства липса на капацитет, а някои отрасли дори никак не са застъпени. Явно е, че е липсвала строга система в изграждане на индустрията в младата ни държава. Това, безспорно, е свойствено на всяко младенчество.

Макар и с тия недостатъци, българската индустрия през последните години на тежка война, пламнала по всички страни в света, в по-голямата си част бе в състояние да задоволи най-насъщни нужди на народа (хранителна, керамична, зърнено-преработвателна, циментова и др. индустрии). Изключение правеха онези индустрии, които опираха гръб, ако не изключително, то до голяма степен на суровини от чужбина (кожарска, каучукова, метална и др.).

Индустриалната промишленост в страната, като един по-висок етап на стопанско развитие, допринесе твърде много за подобрене на стопанското положение и увеличение на благосъстоянието на народа. Така бе възможно поддържането на що-годе по-добри цени на земеделски

произведения, които постъпваха във фабриките за преработване, вместо да се изнесат на безценица навън, а освен това, голям брой селски сивове се измъкнаха от положението на „скрита безработица“ и пласираха своя труд във фабриките. С незначителни отклонения индустрията ни е следвала до неотдавна структурните и конюнктурни промени на нашето стопанство и бит. До първата световна война тя запази физиономията на чисто местна, родна индустрия, която черпеше първични материали от местни производствени източници. Нейните произведения задоволяваха изключително нуждите на местния пазар. За износ и дума не можеше да става. В последните две десетилетия, обаче, се изградиха индустрии за преработка на материали, идващи от чужбина. От една страна, избегна се вносът на готови фабрикати, но от друга, големи предприятия, цели индустриални клонове, останаха зависими отвън. Последствията са ясни. Все пак нейната полезност за стопанството не можеше да се отмени. Това се вижда от участието ѝ в общия национален доход на страната, което според досегашни изследвания на някои проучватели (лица и институти) в тази област, в проценти се движи между 5% и 8.3% за времето от 1924 г. до 1944 г. включително, като за първите години не надхвърля 5.5%. През 1931 г. надхвърля тази граница, за да възлезе през 1933 г. на 8%. Следващата година отбелязва спадане, което в 1936 г. догонва надолу процента 6.2%. От 1937 г. до 1943 г. този процент се движи между 7 и 8%, за да достигне през 1944 г. своя максимум — 8.3%.

В последните години на върховно стопанско напрежение индустрията пое на плещите си редица тежки задачи, които, благодарение на упоритостта на българския промишленник, до голяма степен тя успешно разреши. Усилията на организаторите на отделните предприятия биха останали съвсем безплодни без обединените усилия на нашите добре обучени и пълни с амбиция техници, майстори и работници.

На тях вълнено-текстилната индустрия дължи изграждането на модерно обзаведените щрайхгарни и камгарни предачници и тъкачници, чиито брой по наши сведения е 148, от които 112 работят твърде рационално. До преди тази световна война, от внасяните 65% чужда вълна, се произвеждаха тъкани мъчно отличими по качеството си от тъканите на отдавна индустриализирани страни. Производственият капацитет на тези 148 индустриални заведения за 8-часов работен ден, изразен в кръгли цифри, е към 2.500.000 кгр. преди и към 5.000.000 метра тъкани — едно количество предостатъчно за задоволяване нуждите от такива в мирно време както на войската, така и на цивилното население.

През войната на тази индустрия, при изключително напрежение, бе предоставено да задоволи засилените нужди на войската и тя успя да стори това, макар притокът на вълна отвън да бе спрял. За това допринесоха особените грижи на Дирекция „Храноизнос“, която придоби монополното право да събира вълна, и тя твърде успешно проведе тази акция, както и акцията по събиране на табашка вълна и вълнени отпадъци, от които се добиваха значителни количества възобновена вълна. Тази мярка осигури на вълнено-текстилната индустрия до края на 1943 г. да развива пълния си капацитет. От тая година насетне, обаче, поради намаляване броя на овцете, поради прекъснатия внос на изкуствени влакна от Германия и Италия, поради недостатъчното снабдяване на на

селението с платове, в резултат на което намаляха и вълнените отпадъци, от една страна, и от друга, поради изчерпването на спомагателните материали, значителна част от капацитета на вълнено-текстилните предприятия остана свободен. А нуждите на населението от вълнени прежди и тъкани са големи. Без внос на вълна от чужбина няма изгледи в скоро време да бъдат задоволени тези нужди, още повече, че и при една нормална стопанска година този внос не е бил по-малко от 65% от всичката преработвана вълна. Броят на заетите работници в тази индустрия се движи към 7 хиляди.

Памуко-текстилната индустрия наброява 398 предприятия с кръгло 16.000 работници в една смяна. Тук отнасяме предачниците, тъкачните, фабриките за памучен трикотаж, за чорапи и за пасмантерийни артикули. До преди една година и този индустриален клон изнемогваше от липсата на сурови материали, тъй като и той, въпреки добиването на памук в нашата страна, внася такъв или готови прежди от чужбина. По известни вече причини, този внос беше спрял. Това, от една страна, а от друга, поради изхабяване на машините и липсата на някои части, необходими за поддържане на работоспособността на същите, като: даражни облекла, шпиндлери, съчмени лагери, халкички, игли и др., стана невъзможно ползуването на три смени. След подсигуряване със суров памук, внесен от СССР, се направиха опити за работа на три смени за произвеждане на около 15 мил. кгр. прежда, колкото се полага, за да бъдат задоволени нуждите на населението от памучни тъкани, трикотаж, конци, пасмантерийни артикули и др., обаче, по съображения изложени по-горе, това се оказва невъзможно за повече от памуко-предачните предприятия.

Тъй като сме лишени от внос на прежди, който по преценка на стопанските дейтели от този бранш следва да догони цифрата 3 мил. кгр., памучно-тъкачните предприятия, които достигат внушителната за страната ни цифра 177, не могат да работят с пълния си капацитет. Налага се осигуряването на внос от прежда или увеличаване броя на вретената при очертаната възможност от внос на суров памук.

Все с недъзите в памуко-предачниците е свързана работата и на трикотажните, чорапни предприятия, както и тези за шевни конци и пасмантерия.

Копринената индустрия, която е застъпена с 46 филатури и 40 тъкачници, използва изключително местен материал и капацитетът ѝ е достатъчен за задоволяване на местните нужди, които не се подават до свеждане към една по-константна величина.

Индустрията за лен, коноп и юта в последно време се очертава като индустрия с грамадно стопанско значение. Тя се представлява от 32 предприятия със сравнително добър инвентар и с годишен капацитет при 8-часов работен ден — 5.400.000 кгр. прежди, канапи, въжета, торби и др., и 4.800.000 м. тъкани (бризенти и др.). Броят на заетите работници е към 5.000. Досегашното местно производство на коноп и лен е недостатъчно да задоволи местните нужди. Налага се внос от чужбина, докато се организира производството им в пет нови райони на Северна България, за която цел бяха отпуснати през текущата година, при гаранция на държавата, специални заеми.

Кожарската индустрия наброява към 90 индустриални предприятия от които 20 разполагат с инвентар не твърде пригоден за рационална работа. Броят на заетите работници е към 1.600. Тези предприятия са в състояние да обработят към 10 мил. кгр. твърда кожа и 140 мил. кв. дцм. меки кожи, с които нуждите на населението напълно се задоволяват. Предвид на това, обаче, че голяма част от суровите материали се внасяха от чужбина, а този внос сега е напълно спрял, кожарските фабрики работят с малка част от своя капацитет, вследствие на което нуждата от кожи и кожарски изделия е крещяща. Следва да се осигури вносът на сурови кожи, което представлява един труден проблем.

Каучуковата индустрия се представлява от 40 предприятия с около 1.200 души работници. За използване на капацитета ѝ и задоволяване на местните нужди от различни каучукови изделия са необходими годишно към 2.000 тона суров каучук, както и съответното количество химикали и ускорители. Те могат да се набавят изключително от чужбина.

Металната индустрия наброява към 212 предприятия, по данните на Министерството на индустрията. Необходимите сурови и спомагателни материали черпи изключително от чужбина. Като се има предвид, че всички индустриални клонове, всяко едно производство се нуждае от съоръженията на тази индустрия, лесно ще заключим за нейното грамадно значение за народното ни стопанство. Все поради липса на сурови материали и невъзможността да произведем такива в страната, нейният капацитет засега остава не напълно използван и нуждите все още открити.

Керамичната индустрия, към която спада производството на тухли, керемиди, вар, цимент, каменинови тръби, фаянсови плочки и др., се представлява общо от 458 предприятия. Липсата на работна ръка не позволява използването на пълния ѝ капацитет. Замисленото и предвидено ново строителство от стопанско и друго естество, от една страна, и необходимостта от възстановяване повредите, нанесени от въздушните бомбардировки през време на войната, от друга, откриват широка възможност не само за пълното използване на наличния ѝ капацитет, но също така и изграждане на нови предприятия за произвеждане главно на цимент и др. Тук изниква въпросът за улесняване на съществуващите предприятия от този бранш да се сдобият с нови кариери в случаите, когато са изчерпили досегашните си, или се намират пред изчерпване.

Дървопреработващата индустрия се представлява от около 1.500 предприятия за производство на строителен материал, амбалаж, шперплат и паркет. Броят на заетите работници в нея представлява една много непостоянна величина — от 12 до 19 хиляди души. Състоянието на машинния инвентар е задоволително. Използува се изключително местен материал. Капацитетът ѝ, който превишава необходимия капацитет за задоволяване на всички нужди в страната, не се използва напълно, главно при предприятията за произвеждане на дървен строителен материал, поради липса на по-добри условия за извозване на дървения материал от горите. Липсата пък на лепило възпрепятствува работата на заведенията за шперплат. Наложително е да се внесе такова в

значително количество, което ще осигури и износ на шперплат на източните пазари, на които нуждата от такъв е голяма.

Мелничарската индустрия със своите 1007 валцови мелници, 87 търговски и 920 уемни (и 1.600 каменни мелници без караджейките, които са към 6.500) разполага с годишен капацитет към 2.900.000 тона брашно. Явно е, че тази индустрия притежава капацитет далеч надхвърлящ нуждите на страната. Тя обработва изключително местни материали.

Макаронената индустрия със своите 16 фабрики с добре запазен инвентар и капацитет към 4.500.000 кг. е в състояние да задоволи местните нужди от тестени изделия. Тези нужди остават, обаче, още открити, поради това, че не им се предоставя за обработка достатъчно брашно.

Консервната индустрия за месни и растителни консерви се представлява от 127 предприятия, в които са заети към 6.500 работници. Преработва почти изключително местни материали. Инвентарът ѝ е задоволителен. Произвежда както за местния пазар, така също и за износ. Производството не е твърде рационално, поради това, че съществуващите предприятия не са комбинирани с такива за преработка на отпадъците. От стопански съображения се налага създаването на подобни комбинирани предприятия.

Растително-маслената индустрия със своите 491 маслобойни и 73 фабрики с рафинерии, подобно на мелничарската, разполага с много излишен капацитет. Повече от две трети от последния е излишен. Много машини стоят монтирани, без да бъдат оползотворени. И при нея източник на сурови материали е родната земя. Грешка е откриването на нови подобни предприятия в страната.

Тютюневите фабрики, 36 на брой, могат да преработят през годината от 9 до 10 мил. кг. тютюн. Работят с пълен капацитет. Преработват за местна консумация и за износ изключително български тютюни.

Хладилната индустрия се представлява от 87 предприятия с обща хладилна площ 37.892 кв. м. Капацитетът на замразявателните помещения е за съхранение на около четири мил. кг. различни замразени продукти.

Захарната индустрия се представлява от пет фабрики с общ теоретичен капацитет 79.000 тона захар. Производството, обаче, се е движило до 40.000 тона, поради липса на захарно цвекло. За това именно следва да се предприемат редица насърчителни мерки за произвеждането на цвекло в достатъчно количество, което фабриките са в състояние да преработят.

Минната индустрия — произвеждат се лигнитни, черни и антрацитни каменни въглища. Стремежът е да се достигне едно производство от четири мил. тона, които са в състояние да задоволят всички нужди в страната, но до него още не се е стигнало. Причините се крият не само в липсата на по-модерни технически съоръжения, но също така и в отсъствието на постоянен и добре подготвен минен персонал. С малки изключения работниците в мините са селяни, дребни собственици и др., които имат миньорството като временен допълнителен занаят.

Към тази индустрия следва да се отнесе и добивът на руди. По-главните руди, които се добиват, са: пирит, каолин, кизелгур, медни руди, оловни руди, злато, молибденови руди, оловно-цинкови руди и др.

Електрическата енергия е един от най-важните фактори за целокупното ни стопанство — за индустрията, за земеделието и пр. Съществуващите 115 електропроизводни централи, с капацитет около 160.000 конски сили, не са в състояние да задоволят крещящите нужди на нашето стопанство. Това ще се постигне едва, когато се осъществи цялостният електрификационен план, към чието реализиране е направено вече крачка напред.

Химическата индустрия със своите 262 предприятия е сравнително нова в нашето стопанство. Тя и сега се намира все още в своето младенчество. Въпреки това, нейните произведения са с едно завидно качество. И тук през последните 20 години, и по-специално през войната от 1939 г. досега, настъпи увлечение, което, подпомогнато от липсата на плановост, доведе до създаването на редица дребни химически индустрии, вместо да се помисли за една химическа индустрия, от каквато страната има извънредно голяма нужда (производство на сярна киселина, сода каустик и др.) и за каквато има редица условия налице. Предвид на това, че за създаването на едра химическа индустрия са необходими и по-големи инвестиции, държавата с редица мерки поощрява подобни инициативи, от където и да идват те.

Има още редица други индустрии, към които се е насочил българският прогресивен стопански деятел, и които без изключения са от грамадно стопанско значение (спиртна, нишестена, за гликоза, за преработка на мляко, оцетна, оризова, карабидна, книжно-мукавена, стъкларска, гипсова и др.).

Нахвърляните кратки бележки върху развоя и състоянието на нашата индустрия, както и участието на последната в националния ни доход, са едно указание за стремежа към създаване на един друг облик на страната. Това не значи, че от земеделска страна ще преминем в напълно индустриална. То не може и да бъде. Една разумна стопанска политика не ще го позволи. Битовите особености на нашето стопанство, общността в интересите на земеделието, скотовъдството и индустрията, налагат една кординирана дейност помежду им и за това стопанската политика на страната е наложила в последните две десетилетия еднакви грижи за паралелното развитие на всички отрасли от стопанския ни живот. Това е допринесло твърде много и за повишаване културния уровень всред всички стопански среди.

Дали, обаче, нашата индустрия може да изиграе напълно ролята, която ѝ бе отредена със замисъла за нейното създаване? — До голяма степен, не. Причината за това не се крие в отделните стопански дейатели. Те подчертано са доказали своите качества на добри индустриалци, както и далновидността си при набелязване на бъдещите мероприятия, тясно свързани с тяхната дейност и интересите на народа и държавата. Причината е в погрешната политика на някои от нашите бивши държавници, които злонамерено или от недостатъчна компетентност изпречиха редица индустрии още в първите месеци на войната пред затруднения. Безогледната данъчна и ценова политика (чиито корени, изглежда, дълбоко са навлезли в почвата, та и до наши дни не изсъхват), която било чрез все нови и нови, понякога съвсем неочаквани облагания, или чрез коригиране на цените в изключителна вреда на творческата печалба са

предизвиквали сътресения, които са всявали уплаха, пораждали са апатия и са парализирали всяка творческа инициатива.

Известно е, че у нас не се отпускат специални инвестиционни кредити. За това пък българският индустриалец е набирал средства за таква изключително от законните си печалби. Въпреки това, постиженията не са малки. Безспорно това е подвиг, но когато на този подвиг се отвърща с късогледие, несъмнено този крехък стопански организъм ще бъде изпречен пред затруднения.

Как може да се обясни фактът за липсата на масово употребявани артикули (метални, каучукови, кожени и др. изделия) още от започване на войната, ако не с една стопанска слепота. Вместо немотията да започне след няколко години война, тя започна в началото на войната, за да стигне кулминационната си точка при завършека ѝ. Всички индустрии, за които източник на първични материали е чужбина, поради малките запаси от такива, скоро след затваряне на границите и парализиране на вноса спряха да работят или работеха с незначителна част от капацитета си, и то до изчерпване на незначителните си резерви. Един твърде типичен пример представлява металната индустрия, която е важна не само с оглед на вътрешния пазар, но и с оглед на поддържането на машинния инвентар в цялата останала индустрия, както и на едрия земеделски инвентар.

В по-благоприятно положение се намират ония индустрии, които имат за база на производството си местни материали (мелничарска, растително-маслена, консервна, захарна и др.). За тях пък се налагаше насърчаване на произвеждането на суровите материали, събирането и съхраняването им. С тази задача се нагърби Дирекция „Храноизнос“, която до известна степен успя. Този успех не беше пълен, защото не можа да се постигне едно правилно съотношение между цените на различните земеделски произведения. Поставили си за цел да поддържат една ниска цена на дадено земеделско произведение, като резултат се явяваше намаление на засяваната площ със съответната индустриална култура. Сухите наказателни мерки не представляваха никаква гаранция за нарядното засяване. Такива са случаите със захарното цвекло, ориза, червения пипер и други земеделски култури.

Индустрията, ползуваща местни суровини, започна да изнемогва и от липсата на спомагателни материали, резервите от които също така се изчерпиха, а изворът на тези материали е чужбина, между нас и която войната препречи високи стени.

Нередовното снабдяване на всички индустрии с гориво също допринесе за нередовното поддържане на производството. Този недъг още съществува. Но той трябва да се изкорени. Това е в кръга на нашите възможности.

Един от най-трудните проблеми, който се очерта с всичката си острота, представлява недостигът на електрическа енергия. Тя обслужва целокупното народно стопанство. От нея се нуждаят и отделните домакинства при задоволяване на известни дребни нужди. Но тя не е достатъчна. При степенуване на нуждите, които следва да бъдат задоволявани, първо място трябва да се отреди за индустрията. Разрешаването на този въпрос е свързано с преодоляването на големи трудности. Но, въпреки това, налага се неговото по-скорошно разрешаване — изгражда-

нето на нови и мощни електроцентрали, което е свързано с изпълнението на общия електрификационен план на страната.

За преуспяването на заболялата, поради редица събития и обстоятелства, още в младенческия си период на развитие българска индустрия, също така е необходимо едно подхранване както на средствата за инвестиции, така и на оборотните средства, които са стопени. Финансовите възможности за собствениците на предприятията днес са коренни различни от тези в началото на войната. Кредитирането на индустрията следва да намери в най-скоро време правилното си разрешение. Досега по него достатъчно се е теоретизувало. Наложително е да му се даде вече жив образ.

Не по-малко важен е въпросът и за техническите кадри, както и за другия квалифициран и общ персонал, необходим на индустриалните предприятия. Наистина, един труден проблем, но той би могъл да се разреши, както чрез предварителната подготовка на такъв в специални училища и курсове, тъй и чрез правилното оценяване и справедливо възнаграждаване на неговия труд. Не е скрито, че това води, наравно с усъвършенствуваната машина, до рационализиране на производството и изнасяне на пазара в достатъчно количество и високо качество продукти на цени поносими и за слабо платежоспособните.

Покрай всичко това, и в общ интерес на работодател и работник, в интерес на нацията е правилното разрешаване на редица социални проблеми: подобряване условията на живот за работниците от индустриалните заведения, уреждане на столове, привличането им към специално уредени библиотеки за по-голяма просвета, правилното им просвещаване в политико-обществените проблеми и т. н.

Така ще се допринесе твърде много за по-пълното индустриализиране на нашата страна.

Без тези предпоставки дума не може да става за някакво уедряване на индустрията, а още по-малко за изграждането на тежка индустрия, чрез която само е възможно застъпването на нови индустриални клонове, а така също — модернизирането и разширяването на съществуващите предприятия, което неминуемо води към прогрес и повдигане благосъстоянието на народа.

ПРЕГЛЕД

ЛИТЕРАТУРА-ТЕАТЪР-ИЗКУСТВО

А. МАКАРЕНКО: „ПЕДАГОГИЧЕСКА ПОЕМА“

Това е едно описание на живота в колонията за възпитаване безнадзорни деца в Южна Русия. Вместо да ни дава педагогическа теория за възпитанието на тия деца, авторът — А. Макаренко, описва самото възпитание, което е успял да проведе в тази колония, и ни поднася едно литературно произведение, в което са дадени портретите на неговите възпитаници в процеса на техния духовен развой. Но животът на тия възпитаници е тъй дълбоко свързан с личния живот на автора, описанието е тъй живо и прочувствено, че то наистина звучи като поема, както е наречено и от самия автор.

Преди да се отдаде на педагогическа дейност, авторът е написал някакво литературно произведение, което изпратил на Максим Горки за преценка. Но Горки намерил, че описаните събития не са поставени на подходящ фон. Изглежда, че на автора е липсвало умението да фабулира. И не е чудно, че той е подирил друга област за своето творческо изживяване. Вместо да ръководи духовното развитие на измислени герои, той решава да поеме ръководството на живи хора. И за да намери най-широк простор за проявяване на своите творчески сили, подбира такива деца, които представят най-неблагоприятен материал за духовно въздействие. В тази област той достига до учудващи резултати. Ако нещо му е недостигало в литературното му

творчество, тук то му е дадено от самия живот. Така той създава една поема, изживяна в процеса на самото възпитание, една поема с интересна фабула и интересен фон. На автора не остава друго, освен да я напише. Максим Горки, който се показал твърде строг към първия литературен опит на автора, сега изказва възторга си и става покровител на описаната възпитателна колония, която е наречена с неговото име.

Мястото не ни позволява да разгледаме по-подробно съдържанието на тази „Педагогическа поема“, която представя интересен документ за родството между творческото дело в изкуството и в живота. Ще се задоволим да скицираме описанието на началните усилия, положени от автора (който е и ръководител на колонията) да намери достъп към душите на първите „колонисти“. Още в първите дни от живота на колонията Макаренко схваща, че ще се натъкне на неподозирани затруднения. Още в тия дни възпитаници и възпитатели се очертават като два свята, между които зее някаква пропаст. „Отначало, казва авторът, възпитаниците даже не намираха за нужно да оскърбяват ръководителите си: те просто не ги забелязваха. Вечер свободно излизаха от колонията и се завръщаха на следното утро, съдържано усмихвайки се на моите наставления. След една седмица един от тях беше арестуван за извършеното от него убийство и грабеж“. След много-

кратни неуспешни опити да заинтересуват възпитаниците с някаква работа и да създадат от тях трудов колектив, възпитателите изпадат в отчаяние. А главният ръководител получил груб и нахален отговор от един възпитаник, комуто предложил да насече дърва за кухнята. В този момент именно той нарушава едно от най-основните правила на своите педагогически убеждения: нахвърля се с удари върху непокорния възпитаник. С това свое действие той разсича гордиения възел на проблемата за приобщаване към тия закоравели в безнадзорен живот юноши. Практиката разрешава неразрешимите по пътя на теоретическия размисъл затруднения.

Ето и описанието на самата сцена: „В състояние на гняв и обида, което ме доведе до отчаяние, казва авторът, аз замахнах и ударих Задоров по бузата. Ударих го силно, той не се задържа на краката си и падна на печката. Тогава го ударих втори път, хванах го за яката, приповдигнах го и го ударих трети път. Изведнаж забелязах, че той страшно се уплаши Бледен, с треперещи ръце, той побърза да нахлузи фурашката си, след това я сне и отново я нахлузи. Вероятно още бих го бил, но той тихо, със стон прошепна: Простете, Антон Семенович!“ От тази сцена са смутени не само възпитаниците, но и техните възпитатели. Екатерина Григоревна, по-възрастната от двете възпитателки, няколко дена се мръщи, разговаря официално с ръководителя и най-после го запитва със „сериозна усмивка“:

— Е, как се чувствувате?

— Нищо особено, отговаря той, прекрасно се чувствувам.

— А знаете ли, кое е най-печалното в тази история?

— Най-печалното?

— Да. Най-неприятното е това, че за вашия подвиг децата разказват с упоение. Те са готови дори да се влюбят във вас, повече от всички — Задоров. Какво значи това? Не разбирам, що е туй — привичка към робство?”

Но ръководителят на колонията не трепва от тия укори. „Аз малко помислих, казва той, и отговорих на Екатерина Григоревна:

— Не, тук същността на работата не е в робството Тук всичко е някак иначе. Та вие сами анализирайте внимателно случката: Задоров е по-силен от мене, той би могъл да ме осакати с един удар. Той не се бои от нищо, а такива са и другите. В цялата тази история те не виждат побоя, а виждат само гнева, човешкото избухване. Те прекрасно разбират, че аз бих могъл да не бия Задоров, а да го върна в комисията като непоправим, че бих могъл да причиня на всички им големи неприятности. Но аз не направих това, а прибягнах към опасната за мене, но човешка постъпка. Колонията е все пак нужна за тях. Те са все пак хора. Това е важно обстоятелство, което не трябва да се забравя.

— Може би, — замислено отговаря старшата възпитателка

Постъпката на ръководителя, изобщо, представя не малък интерес от психологическо гледище. Тя не трябва да се разглежда като момент сам за себе си, а като преход от системата на теоретичните познания, извлечени от съчиненията по педагогия, към познанията добити от непосреден опит. Тя ни учудва, преди всичко, по това, че е в разрез с целия духовен облик на ръководителя. Но тъкмо това обстоятелство показва, че тя е била почувствувана от него като жизнено необходима. Известно е, че лицата, които се чувствуват отхвърлени от известен колектив, са склонни да се организират в нов колектив, който е изграден на съвсем нови начала. Всичко, което се цени в колектива, от който са излезли, се отрича и обезценява в живота на новия колектив, а вместо него се създават нови ценности. Не веднаж е изтъквано, че между осъдените за тежки престъпления най-голяма почит се отдава на онзи, който е имал смелостта да извърши най-голямото престъпление. Особеностите на хората, които се чувствуват

ват във от обществото, е изтънко проследена от Толстой в романа му „Възкресение“. Човек не може да живее без известно самоуважение, казва Толстой, и пояснява, че това себеуважение заставя всеки член на обществото да смята, че извършваната от него дейност е „важна и добра“. Ония, чиято дейност е отречена от обществото, създават свое собствено общество, което не би желало да се смесва с първото. Така се обяснява обстоятелството, че героинята на Толстоевия роман, Катюша, след като се е отдала на проституция, отхвърля с присмех предложението на Нехлюдов да се ожени за нея.

Подобно е и отношението на възпитаниците от колонията към техните възпитатели. „Вие ни смятате, че тънем в калта, но ние, от своя страна, не ви отдаваме никакво значение“, каточе ли искат да им кажат те, — „да се вмесите в нашия живот, да извършите нещо подобно на онова, което ние вършим, това за вас би значило да се оскверните, но ние тъкмо за това ви презираме“. Ръководителят на колонията, от своя страна, чувствава, че самият идеализъм, с който той служи на своето дело, е една пречка, за да се приближи до своите възпитаници. И ето, той решава да слезе от своята висота. Това става в момент на гняв, но гневът тук играе по-особена роля: той отклонява вниманието му от педагогическите теории и му дава възможност да долови една жизнена необходимост. Гневът тук не изключва любовта: той хвърля мост между два свята, в които живеят възпитатели и възпитаници.

След тази случка, както се изразява Екатерина Григоревна, възпитаниците са вече готови „да се влюбят“ в своя ръководител. Какво важи нарушаването на педагогическите теории пред резултатите, които са налице веднага след това нарушаване? Нима теориите могат да обгърнат всички възможни случаи от практиката на възпитателя, нима техните създатели са имали предвид и безнадзорните деца, които са успели да усвоят миро-

гледа на скитника и да се обединят в своеобразен колектив, който се явява отрицание на колектива, от който са излезли? Делата се познават по плодовете, казва известната поговорка. А плодовете тук са великолепни. Думите на ръководителя вече стават разбираеми за „колонистите“: колективът, основан върху мирогледа на безнадзорния скитник, постепенно се разпада и на негово място се изгражда нов, трудов колектив, чиито членове тръгват по пътя на бавен, но сигурен духовен напредък.

Докъде стигат те се вижда от кореспонденцията, която водят с Максим Горки — патронът на тяхната колония. Максим Горки, от своя страна, пише на ръководителя: „Много ме вълнуват милите писма на колонистите, с голяма радост чета тия кривулици, написани с ръце, свикнали на труд. Моля ви, прочетете им мой отговор!“ Същият Горки в стагията си „По Союзу Советов“ описва впечатленията си от колонията по следния начин: „Чудно леко и непринудено се чувствах сред възпитаниците. Аз сам не умея да говоря с деца, все се боя да не кажа нещо излишно и тази боязън ми свързва езика, но децата от колонията не събудиха у мене такава боязън. Впрочем, не бе нужно и много да говоря; те сами са добри разказвачи и всеки има какво да разказва. Отлично изработеното между тях другарско чувство се простира и върху девойките, които са повече от петдесет. Една от тях — шестнадесетгодишна, весела и с умни очи, разказвайки ми за прочетените от нея книжки, изведнаж каза замислено: „ето аз сега говоря с вас, а две години бях проститутка“. Тези потресващи думи бяха казани тъй, като че девойката си бе припомнила някакъв лош сън. Пък и аз в първата минута приех нейните думи тъй, като че те са някакво встъпително изречение, поставено без нужда в живите редове на разказа.“

Казахме, че поемата на Макаренко представя интересен документ за родството между литературното и педагогическото

творчество: в полето на педагогическата дейност авторът осъществява своите замисли и след това, ползвайки се от живия образ на действителността, създава „поемата“, в която се съчетават качествата на едно педагогическо с тия на едно литературно произведение. Творчеството на Горки, на което авторът на поемата е бил поклонник още от ранната си младост, погледнато от това гледище, не е безразлично и за описаното в поемата педагогическо творчество. Сам авторът описва влиянието на Горки върху неговите педагогически възгледи по следния начин: „Да се вижда хубавото у човека е винаги трудно. В живите всекидневни движения на хората, а още повече в колектива, който е до известна степен нездрав, това хубаво почти не може да се забележи, то е твърде прикрито от дребнава всекидневна борба, то се губи в текущите конфликти. Хубавото у човека трябва винаги да се проектира и педагогът е длъжен да постъпва така. Той трябва да пристъпва към човека с оптимистично предположение, даже и с известен риск да сгреша. И ето, това умение за проектиране хубавото върху човека, може да се научи от творбите на Горки.“

Интересно е да се подчертае, че Горки, който не харесал първата, чисто литературна творба на Макаренко, е бил възхитен от „Педагогическа поема.“ „Според мен, казва той в едно свое писмо до автора, „поемата“ много Ви се е отдала, без да се говори за значението на нейния сюжет и на много интересния й материал. Вие сте съумели много сполучливо да разработите този материал и сте намерили верен, жив и искрен тон на разказване, в който вашият хумор е толкова уместен, че не би могло и повече да се пожелае“

„Педагогическа поема“ на Макаренко, най-после, представя документ от не малко значение и за разрешаването на въпроса за отношението между изкуството и живота. Ако животът при известни условия би могъл да създаде

образи, които могат да се вземат направо за герои на едно литературно произведение, това показва, че между живот и изкуство няма никаква пропаст, както се струваше на някои естети, защитници на теорията „изкуство за изкуството“. Ако художниците са „инженери на човешката душа“, както гласи официално приетата формула на новата съветска естетика, тяхната дейност е очевидно сродна с дейността на всеки обществен деятел, който, преди да действа, изхожда от известен план за действие. И понеже педагогът се ползва от сравнително най-голяма свобода при изработването на плана за въздействие върху чуждите души, ясно е, че неговата дейност се приближава най-много до дейността на художника. Така се обяснява обстоятелството, че в „поемата“ на Макаренко са могли да влезат в органическа връзка педагогия и поетическо творчество.

„Педагогическа поема“ излезе неотдавна на български в превод на г. Трайчо Костов.

А. т. Илиев

ДВЕ РУСКИ ГРАМАТИКИ ЗА БЪЛГАРИ

Голямата любов на българина към руския народ покрай другото, като един от реалните си изрази, всякога е имала и стремежа към практическо усвояване на руския език. Заприщен и намален през годините на реакция и фашизъм, този стремеж изведнаж избухна и обхвана широки кръгове. Това предизвика бърза поява на множество граматики, речници, помагала и ръководства за изучаване на руски език, между които има много хубави и съвестно приготвени, но има и съвсем лоши, бездарно съткмени. Името на лектора по руски език в Университета, Николай Дилевски, стои на едно от първите места сред имената на най-добрите и най-заслужили работници в тази област.

„Руска граматика“ на Н. Дилевски излезе миналата година, но големият интерес към нея е направил, след едно

така късо врече, да видим ново, второ издание. Макар че в предговора към новата граматика сега самият автор говори именно за второ издание, всъщност тук не се касае за преиздаване, а за основна преработка, която е довела до създаване на нова книга. От преподаванията си Н. Дилевски е натрупал богат опит и много материал за конкретно, практическо обучение. Той си поставя за задача, да направи една граматика предназначена специално за българи. Това е нещо, което не само у нас, но и на много други езици в Европа не е правено. Така първата му „Руска граматика“ излиза като задълбочена, академична и подробна научна работа, макар изложението ѝ да е ясно и прегледно, достъпно за широк кръг читатели. Втората „Руска граматика“, ако и да има първата за своя научна основа, представя нещо ново и самостоятелно.

Втората граматика на Дилевски е малка по обем, опростена и съкратена. Изпуснатата е главата за словообразуването при съществителните имена, както и тези за употребата на ударението. Цялата глава за глагола е построена по нов начин — така, че да е достъпна и за читатели със съвсем слаба общограмотна подготовка. Затова се започва с въпроса „що е глагол?“, а не направо от „инфинитива“, както е в първата, научната граматика, и което изисква от читателя предварително научно-граматични знания. Махнато е деленето на глаголите на продуктивни и непродуктивни, и цялата им система е дадена опростено, с по-малко и по-типични примери. В цялата граматика има един стремеж всичко да се представи в прости и ясни таблички, да се даде прегледност и за очите, което да направи граматичните правила по-лесни за запомняне.

Разликата между двете граматики на Дилевски най-ясно проличава от начина, по който се поставят въпросите. Така, в научната граматика е казано: „Формите за минало време в руски език имат наставки -л, -ла, -ло, -ли“, а в практич-

ната — „Минало време на глаголите се образува от основата на инфинитива, към която се прибавят наставките“. Думата „се образува“ ясно сочи практично-елементарното предназначение на втората граматика. Първата е също тъй практична, специално предназначена за изучаване на руски език от българи, но предполага читатели с добра граматична подготовка. Сега Н. Дилевски дава една граматика, която да се използва и от хора без солидни граматични познания по родния си български език. Затова той е преработил и казал по нов начин почти всеки ред от първата си граматика.

Първата и втората граматика на Н. Дилевски, въпреки че са отпечатани като първо и второ издание на една и съща книга, ще останат като две съвсем различни книги. Всяка от тях ще тежи на мястото си. Към втората ще посягат читатели от всички кръгове на нашия народ, за да получат елементарното и най-необходимото от граматиката на руския език. Първата пък ще служи за авторитетно помагало и справочна книга за ония, които ще искат да се задълбочат в изучаването на руския език и ще го преподават на българи. Нарастващият стремеж у все повече и повече хора от всички слоеве на народа ни към научаване на руски език прави необходими и двете граматики.

Пеньо Русев

НОВА КНИГА ЗА Д. ДЕБЕЛЯНОВ

Неотдавна излезе от печат една малка книга, която събуди жив интерес между почитателите на загиналия през Европейската война наш поет Д. Дебелянов. Написана е от Мария Дебелянова — Григоровна, сестра на поета, и носи наслов: „Димчо Дебелянов, спомени за моя брат — писма, документи и снимки“. Излязла е под редакцията на г. Кр. Генов.

Животът, любовта и смъртта на Дебелянов отдавна изкушават перото на мнозина писатели и случайни сътрудници на списания и вестници, и в про-

дължение на тридесет години са натрупани доста съмнителни биографични сведения за поета. Някои от авторите, в желанието си да привлекат вниманието на читателя върху себе си и да представят поета тъй, както им е угодно, съчиняват нелепости, които стигат до кошунство с паметта на Дебелянова. На тях искаме да противопоставим спомените на г-жа Григорова — една книга, на която можем да се доверим, защото е написана просто, трезво, искрено и с преголяма любов към покойния поет.

Книгата излезе твърде късно — повече от четвърт век след смъртта на поета. И понеже сестрата на Дебелянова не е водила дневник, изпуснати са вероятно много интересни моменти, които биха предали повече пълнота и точност на изложението.

Впрочем, г-жа Григорова отдавна възнамеряваше да напише нещо за своя брат, но едва през 1942 г. започна работата си. Отначало обемът ѝ бе малък. После тя внесе нови подробности, засягащи пряко или косвено живота на поета. В случая бе важно да се проучи, подбере и подреди материала, което не се удало на г. Генов, под чиято редакция е излязла книгата, тъй като той, изглежда, е слабо запознат с живота на Дебелянова. И което е още по-лошо, отнесъл се е „критически“ към спомените, т. е. приел ги е с недостатъчно доверие, като в същото време е използвал некритично писаното или съобщеното му от други лица. Все пак работата би била по-друга, ако преди да се отпечата книгата бе дадена за преглед на г-жа Григорова. Така сигурно щяха да се избегнат някои противоречия, непълноти, неточности и грешки.

В предговора е направено обобщение на известни факти. В него, обаче, някои прости истини са изопачени, и той не е съгласуван изцяло с изводите, които могат да се направят от съдържанието на книгата. Вероятно и авторката, г-жа Григорова, не ще се съгласи с г. Генов, който пише: „По наша подкана и насоч

ване тя бе така любезна да събуди в душата си тези спомени и нещо по важно — да ги изложи правдиво и откровенно“. (Както бележа по-горе, потикът съвсем не е случаен: той изхожда от дълбочината на едно сестринско чувство и няма връзка с никакви външни обстоятелства и внушения)

Незапознат добре с отношенията на поета към някои негови събратя по перо, обвързал се с писаното от Н. Райнов и Л. Стоянов, г. Генов е изпаднал в грешки, които ще премълчим, за да не засегнем известни лица.

Спира вниманието опитът да се приближи Дебеляновото творчество до изискванията на новото време, макар че много добре се знае индивидуалистичния характер на неговата поезия. За целта г. Генов си е послужил с един несполучлив паралел между Смирненски и Дебелянов, които не стоят на едно и също духовно ниво, политико-обществената им идеология е различна и литературните им интереси и възможности не се покриват.

Прави впечатление, че редакторът г. Генов се е отнесъл с недостатъчно уважение към един чужд труд. В лиричното въстъпление „Към Копривщица“, неизвестно защо той е заменил годината 1942 с 1943 г. Може би, това е направил, за да го съгласува по време с дадената по-горе извадка от предговора, отнасяща се до участието му в работата на г-жа Григорова. Освен това, съвсем неоснователно е изхвърлил няколко типични битови картини, свързани с живота на поета („Татко“). По негова вина са допуснати и доста фактически грешки, които не са без значение за автора на книгата. Ще посочим някои от тях: „турчин — съсед запалил една нощ къщата ѝ“ — стр. 32 (къщата е запалил съседът ѝ Цанчо Смолата, а истината е пожертвувана вероятно за повече ефект и патриотично въздействие); някои от подробностите за г-ца Мери К. (стр. 40) не отговарят на истинския ѝ лик: тя никога не е била оперна певица; неточно е предаден външният образ на Дебелянов:

„Димчо беше висок . . . брада рижа, русо-червеникава“ — стр. 53; влияейки се от Вл. Русалиев („Бездомник в нощта“), той не е обърнал внимание на онези места в спомените, или съзнателно ги е пренебрегнал, гдето г-жа Григорова пише за любовта на брата си, за да направи мисълта си за „първата най-дълбока и най-трайна любов“ на поета по убедителна; накрая на книгата той е дал „две от последните писма на Ив. Д.“, които обаче са от съвсем друг произход — написани са от друго лице и, следователно, нямат нищо общо с тази отречена любов. Това може да се установи твърде лесно, като се имат предвид външните и вътрешните им особености: хартия, почерк, стил и съдържание, което разкрива литературни амбиции, езикова култура и взаимни отношения.

Горните бележки биха могли да се имат предвид при второ издание на книгата.

Самоков

М. Геров

ИВАН ВАЗОВ — „ХЪШОВЕ“

Народният театър тази година откри театралния си сезон с най-популярната българска пиеса — „Хъшове“, драма в пет действия от Ив. Вазов. Написана по прекрасната повест „Немили недраги“, „Хъшове“ е все още основен стълб в нашата сравнително бедна драматическа литература. Нейната проблематика още вълнува и затрогва. Тя е възторжен химн на живота и участи на браилските хъшове, живот и участ пленяващи със своята човечност, трогателна наивност, суровост и идеалистичен устрем.

Новата постановка на „Хъшове“ на сцената на Народния театър, дело на младия и талантилив режисьор Кръстьо Мирски, се посрещна с интерес от любителите на театралното изкуство. Режисьорът е познат на публиката със своите постановки на „Майстори“ и „Професията на г-жа Уорън“, в които, особено във втората, умело се справи с трудни задачи и постигна правилното им разрешение.

Тогава той показва как може при нашите скромни възможности да се превтори една пиеса, за да се осъществят изискванията на реализма в сценичното изкуство. И двете постановки бяха плод на здраво разбиране, познаване на театралното дело и вярно чувство за разкриване на човека и живота в онзи им вид, в който са дадени от автора.

Постановката на „Хъшове“ е нова, богата и привлича зрителя с разнообразия си декор. Движещата се сцена на Народния театър е открила широки възможности на режисьора.

В ролята на Странджата артистът К. Кисимов дава един завършен образ, жив и трептящ, възторжен и искрен. Владиков се играе от Л. Саев спокойно и с разбиране, с вярно превъплътяване в художествения образ на скромния народен учител, прегърнал с жар народното дело. Н. Попов успява с умение да се отдалечи от шаблонното тълкуване, което представляше Македонски като смешник, а не герой. Неговият Македонски е по-сериозен и на места достига до патетична екзалтация — нещо, което е по-близо до Вазовия образ. Вярно изпълнен е образът на Евгени от М. Падарева, Евгени не е вече момиче, романтично и отдадено на своите чувства, а жена, съзнателно влезла в борбата, потиквана не само от чувства, но и от съзнание за дълг. Младият Бръчков на Р. Ябанджиев може да се приеме така, както бе даден. Ако артистът бе вложил повече темперамент и жар, образът щеше да бъде по-правдив и искрен. Попчето на Ст. Сърбов, Хаджията на М. Тошев, Мравката на П. Василев и Дереебят на А. Чапразов са сполучливи, когато се отделят един от друг. На места, обаче, те се сливат и губят своята индивидуалност. Добревич на В. Георгиев и г-жа Добревич на С. Челебиева са в подходящ тон и жест. Ас. Камбуров — Мавроди, Б. Ганчев — Димитър Бръчков, Ив. Попов — Христович и Л. Попиванова — Катинка, дават сполучливи образи, които изпъстрят дей-

ствието, дават му пълнота и завършеност. Художникът Ев. Ващенко е подпомогнал с усърдие режисьора.

Хр. А. Узунов

АНТОН СТРАШИМИРОВ — „СВЕКЪРВА“

Изминаха десет години от смъртта на оригиналния, неуморен и неспокоен писател Антон Страшимиров, и може би това е дало повод на Народния театър да постави комедията му „Свекърва“. Но независимо от това съображение, с драмата си „Вампир“ и комедията „Свекърва“ Страшимиров представя етап в нашето драматично творчество, и тези пиеси винаги ще будят интерес сред нашата публика. Техният автор отлично познаваше селския ни бит и градския живот познаваше много добре психологията на нашия народ и това помогна за вярното изобразяване в неговите творения.

В комедията си „Свекърва“ Страшимиров представя едно твърде разпространено у нас явление, една характеристична битова черта, особено в миналото — лошата и деспотична свекърва. За комедия тази тема, колкото да създава в живота трагични конфликти, е много хубава и тя е разработена много добре от автора. Сюжетът не е отживял, и се среща не само в миналото, но и в днешно време.

Целта на режисьора Иконографов е била да направи от „Свекърва“ постановка актуална, забавна. Но той се е отклонил от произведението на автора. Страшимировата свекърва не е нито лоша, нито истерична. Тя просто застъпва едно традиционно начало: да бъде господарка в къщи, да налага разбиранията си и до болезненост да ги пази. (Конфликтът произлиза от противоречието между нейното схващане, което в много отношения е отживяло, и това на другите). Ето защо Марта Попова създава образа на свекървата добре изработен, добре детайлиран, с добре изиграни комични положения, но това не е образът, който е създал авторът! От там

произлизат някои несъобразности! Така зрителят остава неубеден, че тази свекърва би се наложила на своя син и другите. За да се почувствува това, необходимо е да бъде предадена патриархалната атмосфера, традицията, която подчинява и сковава околните. Така Велчо Свилен, игран от Б. Борозанов, остава неразбран. Защото въпреки добрата игра на артиста, остават неразбрани подчинеността и послушността, които храни към майка си. Христо Коджабашев, Н. Костова, М. Магнева, Н. Чипишева застъпват добре ролите си.

Общо взето в постановката липсват по-голяма лекота, непринуденост и изтъкване на комичните положения.

А. АФИНОГЕНОВ — „МАШЕНКА“

„Машенка“ ни запознава с един известен руски драматически писател и с творчеството на гостувалия у нас съветски режисьор Николай В. Петров. Тази пнеса — една нежна, душевна работа, е успех на театъра. Тя е с мотиви от съвременния руски живот, но носи духа и традициите на по-раншната руска литература. „Машенка“ се посреща много добре от зрителите. С какво трогва тя публиката? — С голямата любов между известния професор Окаемов и неговата внучка Маша; с човечността и доброто, с които е наситена; с превръщането на един себичен и откъснат от обществото научен работник в един любящ човек, който заживява с изискванията и повелята на новия руски живот, и най-после — с прекрасната игра на нашия голям артист Кр. Сарафов в ролята на Окаемов.

Сарафов играе ролята на стария професор с голямо майсторство, с необикновена топлина и сърдечност. Рядко сме виждали на нашата сцена такъв завършен, цялостен образ, така добре изграден, тъй детайлно разработен и толкова убедителен. Създадена е, наистина, пълна илюзия, твори се нов живот, по-свършен и по-хубав, чрез магията на творческия замах у артиста.

Интересна, въздуваща и вярна игра дава Ир. Тасева като Маша. Тя е представителка на младото поколение, което се бори и вярва в живота, и чрез любовта си преобразява своя дядо да тръгне с новото, да навлезе в живота и да опознае двигателните жизнени проблеми.

П. Икономова е неузнаваема в ролята на слугинята Мото. Проста естествена, смислена и цялостна игра. Асп. Темелков се явява в нова светлина. В ролята на сърдечния, добродушен и добър приятел Леонид Борисович артистът показва много живо и внушително този образ, и напомня някои герои от руските филми с характерната им ширина и доброта.

Н. Икономов се завърна в Народния театър и, като Тумански, застъпва мястото, което му се пада. Със спокойната си и отмерена игра, макар да изповядва егоистичен и антисоциален морал, той заштити добре ролята си!

На Буюклиева се падна трудна задача, — да възплъти образ, който се явява до известна степен изолиран в пиесата. Но богатият опит и артистичните ѝ възможности ѝ помогнаха да се справи с ролята и добре да пледира правата на майка.

Като Нина Александровна, Московна създава оная атмосфера на добри отношения, тъй характерна за пиесата Разглеzenia и лошо възпитан син на Тумански — Виктор се играе сочно и живо от В. Симеонов, който предава сполучливо прелома у него.

Безспорно, заслугата за добрата игра на артистите, за вярното тълкувание на пиесата, за създаването на ансамблова игра и чисто руска атмосфера се пада на режисьора В. Н. Петров, който дава нещо интересно и ново, и внася нови елементи в тазгодишния репертоар. Толкова повече, че режисьорът, като другар на автора, предава с топлота, сърдечност и много детайлно и смислено в живи образи тази хубава съветска пиеса. Би могло до се забележи, че щеше да е добре, ако след бала, пиесата претърпеше известни съкращения.

А. К. Георгиев

ДВЕ ХАРАКТЕРНИ ХУДОЖЕСТВЕНИ ИЗЛОЖБИ

Между малкото художествени изложби, уредени тази есен в София, две от тях се отделиха от другите по стил, съдържание и значимост: на А. Миленков и на проф. А. Мутафов. Те се отделиха не поради това, че внесоха някаква новост, а най-вече, защото бяха на установени майстори, които вървят по стар, отпъкнат път.

Изложбата на А. Миленков в „Форум“ имаше всичките качества, които може да даде старият декоративно-живописен маниер на художника, вън от това той се бе постарал да внесе и известна новост в третирането на живописните ефекти. Тази новост той е намерил по пътя на интимното отношение на художника към природата, без да е загубил връзката с действителността. Това се чувства в някои от работите му, като „Охридско езеро“, където се вижда един свободно третиран преден план и топла задущевност при третирането на природата, особено при техническото възпроизвеждане ефекта на цъфналите дървета. Картината „Крушево“, издържана в характерно даден ландшафт, с отмерена въздушна перспектива, с известна музикалност на първите планове, съдържа много въздух, което е забележително, защото в повечето останали работи Миленков третира напълно плоско и не дава достатъчно пространственост. Поради това някои планове в картините му действуват като театрален декор. Хубаво третирани плоскости, свирени по сила и колорит, има в „Пирински пейзаж“, където тъмните петна по склоновете на планината не са разкъсани от прекалено силно контрастиране на тъмно и светло. Общо в тази изложба А. Миленков е постигнал това, което са дали възможностите му, с които е боравил до сега. Опитал се е да даде като новост в работата си и едно малко по-живописно отношение, което е позволило да смекчи остротата на неговото отношение като

театрален художник. Повечето от работите му в изложбата са работени с гвашова техника, която дава сухост на тоновете, но интересно е, че в тази неблагоприятна техника той е по-спокоен, отколкото в работите си с маслени бои, което би трябвало да бъде обратно ако се съди от особеностите на материалите.

Другата изложба, тази на Ал. Мутафов, който е един конкретен художник на морето, посветил целия си живот в изучаването на неговите многообразни багренни състояния, е по-добра в много отношения. Мутафов предава солидно и вдълбочено материята, и създава живописни ефекти, които липсват в работите на Ал. Миленков. Той е последователен в търсенето си да даде морския пейзаж като картина и затова многото труд, който е употребил досега, го е довел до известни положителни резултати.

Като един от първите маринисти, Мутафов може да бъде учител на много от младите, които трябва да се научат да имат същото сериозно отношение към трудната материя, която той упорито е преодолял. Безспорно, в морския пейзаж може да се постигне много повече от това, което до сега е успял да даде Мутафов. Това личи от последната му изложба, но за него се изисква труд и време, и най-вече нови хора с по-други възгледи за живопис и с по-свободно и смело отношение.

Установеният академизъм, по пътя на който изграждат картината някои от старите майстори, им пречи да дадат нещо повече от това, което са дали. Скъсването, обаче, с този академизъм за тях е опасно и дори вредно. Затова не следва да ги разглеждаме като художници, които трябва да дадат това, към което днес се стремим. Ние може да ги разглежда-

ме само в рамките на техните досегашни постижения, които са отбелязали не малко ценни и характерни особености за нашата най-ранна живопис.

Почти всичките картини в изложбата на Мутафов са хубави в колорит, някои са интересни като смело и свободно третиране, а други имат още по-добре подчертана монументалността, характерна за работите на Мутафов. Прекаленото разучване и детайлиране в предните планове често пречи на цялостта и монументалността, но не винаги художникът гони детайлиране. И точно там, дето не изпада в дребнаво търсене, е най-ценен и остава най-добър от всички наши маринисти.

И двете нови изложби на тези стари майстори минаха при сравнително слаб интерес от страна на публиката, ценителите и купувачите на художествени картини. Това внесе известно разочарование не само у авторите на изложбите, но и у по-младите художници, които, виждайки слабия интерес към изложбите на двама толкова известни и подчертани художници, сметнаха, че изобщо тази година у нас интересът към изложбите е намалял и не е време да се правят изложби. При същия успех минаха и другите няколко изложби. Може би всичко това се дължеше на обстоятелството, че някои от държавните институти не посетиха изложбите и не откупиха картини. Може би и на това, че и от страна на публиката, която посети изложбите сравнително слабо и не откупи картини, художниците извадиха заключение, че трябва да се потърси начин да се създаде интерес към изобразителните изкуства по пътя на едно по-ново и по-оригинално третиране, което би превлекло вниманието на общество и държава.

Б. Коцев

ПОЛИТИКА

У Н Я С

Условията за мира с България. — На 4 ноември т. г. в Ню Йорк започнаха заседанията на Съвета на четиримата министри на външните работи (СССР, САЩ, Великобритания и Франция), който ще вземе окончателните решения по договорите за мир с държавите—бивши сателити на Германия.

Българските въпроси се поставят пред Съвета на четиримата министри за окончателно разрешаване, при мнения и решения на съответните комисии и общото събрание на Парижката конференция за мира, които излагаме по-долу и които се отнасят до най-важните точки от проекто-договора за мир с България:

1. Участието ни във войната срещу Германия. — В преамбюла (предговора) на проекто-договора за мир с България се констатира, че „България е взела активно участие във войната срещу Германия“, и то от 28 ноември 1944 г., след подписването на съглашението за примирие в Москва. Българското правителство поиска да се внесат две изменения в предговора на проекто-договора: първото — за признаване на България като съвоюваща страна на Обединените народи, и второто — относно влизането на България във войната още на 10 септември 1944 г. Тези предложения, обаче, бяха отхвърлени от общото събрание на конференцията с 15 гласа, при едно въздържане и 5 (на славянските страни) в полза на предложенията.

2. Границите. — Политическата и териториална комисия за България отхвърли гръцките претенции за откъсване на нови български територии и одобри с 10 гласа срещу един (на Гърция) и 2 въздържания (Индия и Южноафриканският съюз) текста на чл. 1 от проекто-договора, според който границите на България остават такива, каквито са сега. Но за голяма изненада, в общо-

то събрание на конференцията за този текст на чл. 1 при гласуването се получи 9 гласа за (СССР, Белорусия, Украйна, Югославия, Полша, Чехословакия, САЩ, Франция и Норвегия), нито един глас против и 12 въздържания (начело с Великобритания) Поради този резултат, председателят г. Бърнс е заявил, че текстът на чл. 1 не се приема. При това положение, може да се постави въпросът, какво отражение може да има този вот на общото събрание върху окончателното решение на въпроса за българските граници. Като се има предвид, че гръцкото искане за изменение на българската граница бе отхвърлено, не само от политическата и териториална комисия, но и от военната комисия, където то бе изпратено по настояване на Гърция, за да се прецени от военно-стратегическо гледище, остава фактът, че никакво изменение в същината на въпроса за българските граници не е настъпило през периода между двете посочени противоречиви гласувания. Със сигурност може да се очаква, прочее, че Съветът на четиримата външни министри, който заседава в Ню Йорк, ще отхвърли отново съвършено неоправданите гръцки претенции.

Знаменателни са в това отношение думите на първия съветски делегат г. Молотов, казани в пленума на конференцията на 16 октомври, при разискванията по проекто-договора за мир с Финландия. Окачествявайки като груба политическа маневра въздържането на 12-те делегати в общото събрание, начело с Англия, при гласуването на текста на чл. 1 от проекто-договора за мир с България, г. Молотов заяви, че е въвн от всякакво съмнение, че Съветът на четиримата министри на външните работи ще потвърди отново своите предишни решения за стабилността на българо-гръцката граница. Големият съветски държавник прибави; „Ние убедително

заявяваме на българите — наши приятели: българи, не бъдете загрижени, вашата граница ще остане ненакърнена!“ Тези сърдечни и изпълнени с толкова топлина към нашия народ думи отекнаха в сърцата на всички българи и внесоха успокоение относно ненакърнимостта и сигурността на нашите граници. Те ще останат исторически, за да напомнят на бъдещите поколения за голямата роля, която е играл и продължава да играе Съветският съюз, нашият двоен освободител, в защита и покровителство на по-малкия славянски брат — българския народ.

3. Репарациите. — В заседанието на стопанската комисия за Балканите, гръцкият делегат е поискал, най-напред, България да изплати, изчислена съвсем точно, сумата 955.409.993 долара за щетите, нанесени от нея на Гърция. Югославянският делегат, заинтересован в нашите репарации, е предложил само 25 милиона долара (10 мил. за Гърция и 15 мил. за Югославия), което би представлявало 1% от българския национален доход. Великобритания е предложила 125 мил. долара. Съединените щати — 100 мил. долара, но след това са се присъединили към английското предложение за 125 мил. долари. Едва след тези предложения, гръцкият делегат се е решил да намали първото си искане от близо един милиард долара. Не е необходимо да се изтъква, какво отрицателно впечатление е направила в средите на конференцията тази несериозна и недостойна гръцка игра, която характеризира цялата дейност на гръцката делегация по въпросите засягащи България. След като е отхвърлил с 9 гласа срещу 5 (на славянските, страни) съветското предложение, окончателното решение по въпроса за българските репарации да бъде предоставено на Съвета на четиримата министри на външните работи, комисията е възприела със същите гласове английското предложение — България да заплати 125 мил. долара, която сума да бъде поделена по равно между Югославия и Гър-

ция в период от шест години. Общото събрание на конференцията възприе това решение на стопанската комисия. Любопитно е, че това решение на стопанската комисия е било взето в два и половина часа след полунощ, след като комисията е заседавала цели двадесет и два часа непрекъснато.

Със съжаление трябва да се отбележи, че Парижката конференция не разгледа с подобаваща сериозност тъй важния въпрос за българските репарации. Сумата 125 мил. долара е определена съвсем произволно, без да се държи сметка за действителните щети, нанесени от България в окупираните територии, и за извършените от нея в тези територии голям брой нови строежи на пътища, съобщителни връзки и сгради, както и без да се вземат под внимание стопанските и финансови възможности на нашата страна. Колко несправедливо е това решение може да се съди от обстоятелството, че срещу 125 мил. долара репарации, наложени на България, която не взе никакво активно участие във войната против Обединените народи, на Италия — страна много по-голяма и първа започнала и водила през цялото време войната на Балканите, бяха определени 200 мил. долара репарации в полза на Гърция и Югославия.

4. Военните клаузи. — Парижката конференция прие с някои допълнения доклада на военната комисия при конференцията по военните клаузи за мира с България. Гръцкото предложение за още по-голямо намаление на българската войска, отколкото е предвидено в проекто-договора, бе отхвърлено от конференцията. Според чл. 9 на проекто-договора, приет от конференцията, българските военни сили могат да достигат до: армия — 55.000 души, противовъздушна отбрана — 1.800 души, флота — 3.000 души, въздушни войски — 5.200 души и 90 самолета.

Макар България да не притежава никакви укрепления по гръцката граница, гръцкото предложение да ѝ се забранят всякакви укрепления, от които да може

да се стреля в гръцката територия, е било прието от конференцията. Прието е било и друго гръцко предложение — за вписване в списъка на натадателните оръжия забраната за България и на торпедните лодки.

Приключавайки този кратък преглед за решенията на мирната конференция по най-важните въпроси от проекто договора за мир с България, трябва да отбележим с особено задоволство, че през време на работата на конференцията и по всички въпроси, засягащи нашата страна, делегатите на СССР, начело с г. г. Молотов и Вишински, както и представителите на всички други славянски страни, твърдо и решително защитиха българската кауза и направиха всичко възможно за смекчаването на условията за мира с България. Това няма да бъде забравено от българския народ, който е крайно признателен на славянските си братя за тяхната ценна подкрепа в един от най-тежките моменти в неговата нова история.

Макар че в приетия от конференцията проекто договор да има много несправедливости трябва да се надяваме, че заседаващият от 4 ноември Съвет на четиримата министри на външните работи, който има последната дума по договорите за мир, ще разгледа при по-спокойна атмосфера нашите въпроси и ще се отнесе с внимание и благосклонност към възраженията и забележките, които българското правителство направи по проекто договора в новия си меморандум, изпратен от Париж до четиримата министри през октомври т. г., след приключване работата на конференцията за мира.

*

Шестото Велико народно събрание. — След референдума на 8 септември т. г., при който с подавяващо мнозинство (92 72⁰/₁₀₀ от подадените гласове) българският народ се изказа против монархията, XXVI-то обикновено Народно събрание провъзгласи на 15 септември т. г. България за народна република. След то-

зи важен исторически акт следваше да се произведат избори за Велико народно събрание, което да изработи новата конституция на народната република България.

Тези избори, произведени на 27 октомври т. г., се различават от предшестващите в две отношения. Първото е участието на опозицията в изборите, представлявана от земеделците на г. г. Петков и социал-демократите на г. г. Пастухов и Лулчев, които излезоха с общи листи; и Демократическата партия, водена от г. Гиргинов, която излезе със своя собствена листа. Втората разлика е, че този път партиите от Отечествения фронт излезоха с обща листа, но с отделните цветове на всяка партия.

Интересът към изборите на 27 октомври бе необикновено голям в цялата страна, и участието на избирателите в тях бе масово (от общото число на избирателите, 93⁰/₁₀₀ се явиха да гласуват). Резултатите са известни: Отечественият фронт, и по-специално Работническата партия (комунисти), спечели голяма победа; обединената опозиция на Петков-Лулчев получи доста мандати, а Демократическата партия — нито един. От броя на подадените гласове, 70 10⁰/₁₀₀ са за ОФ, който получи и 88⁰/₁₀₀ от мандатите.

Депутатските места се разпределят както следва: Отечественият фронт — 366 мандата, от които: БРП(к) — 279; БЗНС (Оббов) — 69; БРСДП (Д. Нейков) — 9; Народният Съюз Звено — 8; Радикалната партия — 1. Обединената опозиция — 99 мандата, от които: БЗНС (Н. Петков) — 86 и БРСДП (о) — 13.

Изборите донесоха сериозни изненади за междинните партии от ОФ — земеделска, социалистическа и Звено, които получиха много по-малко гласове и мандати, отколкото очакваха. Това, което е характерно за изборите от 27 октомври е, че голямото мнозинство от избирателите предпочете да даде доверието си главно на двете партийни групи: силната, организирана и дисциплинирана Работническата партия (комунисти) и в много по-

малка степен — на БЗНС (Оббов), както и на обединената опозиция на Петков-Лулчев, за която, освен действителните съмишленици на двете съставляващи я партии, са гласували и всички недоволни в страната.

В първия момент, след като се узна резултатът от изборите, успехът на комунистите и много малкото мандати, получени от другите о.ф. партии, особено от РСДП (Д. Нейков) и Н.С. Звено, даде повод на някои среди прибързано да обявят, че Отечественият фронт вече не съществува и че Работническата партия, разполагаща сама с мнозинство във Великото народно събрание, фактически ще поеме цялото управление на страната. Скоро, обаче, от отговорни места се изтъкна, че предпочитанието, дадено на кандидатите на една или друга партия от ОФ, е общ капитал на целия Отечествен фронт и указание за влияние то, с което се ползват програмата и политиката на управляващата коалиция.

В това отношение последваха една след друга важни декларации от отделните о.ф. партии. Така, г.Г. Димитров в статията си във в. „Работническо дело“ от 29 октомври т. г., след като обяснява неуспеха на другите партии от ОФ като „временен изборен неуспех“, писа: „Отечественият фронт ще продължи да управлява България. В това отношение той получи още веднаж и необходимата парламентарна база. Самите избори ясно показаха, че у нас е невъзможно друго управление, освен управлението на Отечествения фронт.“

Ръководните лица и управителните тела и на другите о. ф. партии, на свой ред, излезоха с декларации и изявления в същия смисъл.

Във връзка с факта, че във Великото народно събрание съществува значителна опозиционна група, би могло да се поставят също два въпроса. Първият е за евентуалното участие на представители на опозицията в правителството, съгласно с Московското решение. Отговорът на този въпрос може

да се намери в категоричното изявление на г. Г. Димитров, направено на 2 ноември т. г. пред кореспондента на американската агенция „Асошиейтед прес“: „След изборите за Велико народно събрание не може вече да става въпрос за каквото и да е изпълнение на Московското решение. Народът каза ясно и категорично своята дума по този въпрос. Московското решение имаше смисъл по рано. Сега то е един отминат етап. Но, както е известно, тогава то не можѐ да бѐде изпълнено, защото представителите на опозицията предявиха искания, явно противоречащи на решението, и по този начин осуетиха неговото изпълнение.“

Другият въпрос е за отношенията между отечественофронтовските партии и опозицията във Великото народно събрание. Правейки намек по този въпрос в изявленията си пред представителите на столичния печат от 29 октомври т. г. Министър-председателят г. Кимон Георгиев заяви, между другото: „Ние се надяваме, че с застъпването в Парламента на находящите се до сега извън него обществени сили се създават още благоприятни условия за работа в полза на родината, както и за окончателното урегулиране на нашето международно положение“.

По същия въпрос водачът на Работническата партия, г. Георги Димитров, в срещата си с чуждите кореспонденти, дошли у нас по случай изборите, декларира на 29 октомври т. г. във връзка с въпроса за състава на бъдещето правителство на ОФ, което означава, че в състава на правителството ще участвуват и представители на други о.ф. партии (освен Работническата), но не и представители на опозицията. И г. Димитров продължи: „Ако, обаче, в бъдеще в опозицията, представена във Великото народно събрание, се формира такава една група от депутати, която да докаже, че води чисто българска национална политика, а не е чужда агентура, тогава само би могло да става въпрос за сътрудничество между правителството и тази

група. Нашето отношение към опозицията във Великото народно събрание ще зависи изключително от нейното собствено поведение в самото Велико народно събрание и вън от него."

След като на 7 ноември т. г. Великото народно събрание бе открито с голяма тържественост и избра за свой представител г. Васил Коларов с абсолютно мнозинство (304 гласа срещу 71 за г. Н. Петков и три недействителни бюлетини), то започна своята работа. Както председателят г. Коларов подчерта в приветствената си реч при откриването на Събранието, на народните избраници предстои разрешаването на многобройни и трудни задачи: гласуване на конституцията, сключване на мира, стопанско възстановяване и съживяване на страната и пр.

ОКОЛО НАС

Албания. — Опитите да се внесе смут и несигурност в пограничните с Гърция територии на Албанската република продължават упорито и системно. Не само въоръжени гръцки банди от цивилни лица вършат дръзки нападения, но в последно време и цели отделения гръцки войници устройват нападения на пограничните постове и селища, като държат в постоянна тревога и несигурност албанското население отвъд границата. За да отвлекат вниманието на света от оплакванията на албанското правителство по повод на тези нападения, гръцките официални среди и реакционният гръцки печат засилват системно кампанията срещу Албания с цел да се убеди общественото мнение, че последната доставя на гръцките революционери оръжие за борба срещу армията и жандармерията на атинското правителство. Разбира се тези усилия, които гонят също да прикрият въоръжените предизвикателства на самите гърци по албанската граница, не ще заблудят никого и не ще дадат очакваните от Атина резултати.

Албанското правителство продължава да действа енергично за приемане на Албания за член на Организацията на обединените народи. Министър-председателят г. Енвер Ходжа е изпратил писмо до главния секретар на ООН, в което изказва съжалението на албанския народ, заедно Съединените щати и Великобритания се държат враждебно към това напълно справедливо желание на албанския народ, който се е борил с най-голяма храброст и себеотрицание срещу германските и италиански нашественици, и е дал големи жертви за общата съюзническа кауза. Според едно съобщение на албанското радио, в резултат на тази постъпка, искането на правителството в Тирана, да бъде приета Албания в ООН, е било вписано в дневния ред на общото събрание на Организацията.

В една голяма реч, произнесена пред общия съвет на албанския демократически фронт, министър-председателят г. Енвер Ходжа е изтъкнал, между другото, че въпреки многобройните предизвикателства и интриги на международната реакция, напоследък Албания е заздравела международните си позиции, благодарение особено на подкрепата, получена от страна на Съветския съюз и Югославия.

*

Гърция. — Най-после гръцкият крал Георги зае отново своя трон в Атина. Той намери Гърция политически крайно разпокъсана и раздрусана от вътрешни неуредици и ожесточени борби. Първата работа на краля бе да отправи по радиото в Атина един апел „към всички гърци за подкрепа“. Той увери своите поданици, че предвид на „натегнатото и размирно бъдеще“, единственото му желание е да види „страната обединена и способна да се справи с трудните обстоятелства“.

Този кралски апел, обаче, не даде никакви резултати. Вътрешното положение на страната е дотолкова влошено, че без преувеличение може да се каже, че

■ Гърция бушува истинска гражданска война. Съпротивителното движение изглежда се е разрастнало до размери по-големи от тези при борбата срещу германците. Партизаните нападат с големи чети, често завладяват, макар и временно, цели села, дори и отделни градове, и след това се оттеглят в планините, където си организират зимни убежища, в които складират хранителни припаси и др.

Целта на това революционно движение, както е разкрил това сам министър-председателят г. Цалдарис, е установяването на „свободна гръцка държава в най-важния нервен център на Гърция“. За размерите на партизанското движение може да се съди и от мерките, до които монархическото правителство се е видало принудено да прибегне. Така например, срещу партизаните се изпращат цели полкове от редовната войска, а по селата се създава местна „народна милиция“ за борба с четите. От съобщението пък на агенция „Ройтер“, че пред военния съд в Лариса са били изправени няколко офицери и множество войници да отговарят за държавна измяна, става ясно, че недоволството и бунтовническото движение е започнало да обхваща и част от самата армия. Така се обяснява и мярката да се въоръжат гражданите монархисти и да се създава народна милиция.

Опитът на атинското правителство да представи отначало партизанското движение като резултат на чужда пропаганда и съучастничество от някои среди в съседни на Гърция държави, пропадна напълно. Сам г. Яни Софианопулос, бивш министър на външните работи и виден ляв републиканец, неотдавна заяви в Лондон, че партизанското движение е започнало в Тесалия и е обхванало после не само Западна и Източна Македония, но и средна Гърция и Пелопонес.

За характера на събитията в Гърция може да се съди и от едно съобщение на агенция „Ройтер“ от Вашингтон още в края на септември т. г., според което американският министър на външните ра-

боти г. Бърнс и министърът на външните работи на Великобритания, г. Бевин са се занимавали с положението в Гърция. Г. Бърнс е изказал загрижеността на правителството на САЩ във връзка с това положение, което било окачествено като „действителна гражданска война“.

Обективните наблюдатели намират, че изход от това хаотично и революционно положение в Гърция може да се намери само в една коренна политическа промяна. И наистина, още в края на месец септември т. г. гръцката комунистическа партия посочи този изход. Тя обнародва една декларация, с която предлага да бъде образувано широко коалиционно правителство, в което да бъде включен и ЕАМ (блока на левите партии). Като първа грижа на образувания такъв кабинет, комунистическата партия посочва оттеглянето на английските войски от Гърция.

Както е известно, правителството, образувано след завръщането на краля, се състоеше изключително от монархисти и десничари. Положеният в последния момент усилия да бъдат привлечени в него Венизелос и Канелопулос, водачи на партиите от лявото крило на центъра, са пропаднали. Изглежда, че самият кралят както и министър-председателят г. Цалдарис са се убедили напоследък в необходимостта от преустройство на кабинета, като се включат в него и водачите на опозицията.

Най-после, след дълги колебания и по настояване на краля, г. Цалдарис се реши да преустрои своето правителство, без да има изглеждало сериозното намерение да постигне една широка коалиция от повече партии. Водените в продължение на две седмици преговори, въпреки личната намеса на краля, не доведоха до желаните резултати. Никакво споразумение с опозиционните водачи не можеше да бъде постигнато, и г. Цалдарис образува своя трети кабинет, в който от 19 министри, 16 са от неговата партия — популисти (монархисти), двама са

национал-либерали и един реформист. Тези трима последни са също от десницата, така че в същност кабинетът остава такъв, какъвто си беше. Общо е убеждението в европейските политически среди, че така преустроеният кабинет на г. Цалдарис не ще внесе никакво успокоение в страната, и размирията и кървавите междуособици в Гърция ще продължат с още по-голямо ожесточение.

*

Ромъния. — В първите дни на октомври т. г. новият ромънски пълномощен министър във Вашингтон, д-р Михаил Ралае, е връчил акредитивните си писма на председателя г. Труман. Председателят е благодарил за уверенията, които ромънското правителство е дало за произвеждането на свободни избори в страната, като добавил, че тези уверения създават условия за окончателното признаване на ромънското правителство от страна на Съединените щати.

Първите законодателни избори в Ромъния след войната са определени за 19 ноември т. г. Парламентът, който по новия закон ще има 414 депутати, ще бъде свикан на 1 декември т. г. Според едно съобщение на югославската телеграфна агенция „Танюг“ от Букурещ от 2 ноември т. г., броят на избирателите в Ромъния надвишавал 7 милиона, докато по рано, в предишните избори, избирателите са били 2.400.000 души. Това голямо увеличение се дължи, вероятно, най-вече на присъединението към Ромъния и на другата половина от Трансилвания, както и на разширението на избирателното право по новия закон и за по-младите възрасти.

Блокът на демократическите партии, начело с министър-председателя д-р Петре Гроза, води с голяма енергия изборната борба. Неговите шансове за успех са значително увеличени, вследствие подкрепата на националните малцинства. Според едно съобщение на в. „Либерта-теа“, кандидатните листи на демократи-

ческия блок включват представители на всички национални малцинства в Ромъния: унгарско, еврейско, сръбско и полско. Вестникът добавя, че всички национални малцинства са решили да подкрепят правителството на д-р Гроза, което води политика на зачитане правата на тези малцинства.

Опозиционните партии, които дълго време не можаха да се разберат, в последния момент са успели да се споразумеят за общо участие в изборите. В споразумението влизат: либералната партия на Братияну, национал-царанистката партия на Маниу и независимите социалисти отцепници на Петреску. Обаче, според едно съобщение от Букурещ на югославската агенция „Танюг“, много избирателни колегии опозицията не е успяла да събере необходимия брой кандидати, за да попълни своите листи, вследствие на което последните са били анулирани. От друга страна, в някои избирателни колегии кандидатите на социалистите-отцепници на Петреску, след като са дали своето съгласие да бъдат вписани в опозиционните листи, са се отказали, като са напуснали и партията. Съобщи се също, че национал-царанистката партия на Маниу в навечерието на изборите е преживяла сериозна криза. След групите на Протопопеску и на Комаровски, други значителни групи от влиятелни членове на букурещките и провинциални организации са напуснали тази партия, образувайки нова самостоятелна партия, наречена „нашата Ромъния“.

В навечерието на изборите правителствата на Съединените щати и Великобритания са връчили на министъра на външните работи г. Татареску отделни ноти, в които изказват опасенията си, че в предстоящите избори не ще има свобода и ненамеса, които ромънското правителство, според решенията на конференцията в Ялта, би трябвало да осигури. Нотите завършват с напомняне към правителството да бъдат дадени необходимите гаранции за произвеждането на

свободни избори, съблюдаването и изпълнението на които гаранции ще бъде основанието за окончателното признаване на ромънското правителство от Съединените щати и Великобритания. В първите дни на ноември ромънското правителство е връчило отговора си на нотите на двете велики сили. В него се казва, че Ромъния не може да вземе под внимание едностранни или двустранни препоръки, а само препоръки, които биха били дадени от трите велики сили, подписали Московската спогодба. Все пак ромънското правителство уверява правителствата на Съединените щати и Великобритания, че то е взело всички мерки за произвеждането на свободни избори.

С официален декрет смъртното наказание отново се премахва в Ромъния. С това се възстановява старият наказателен закон, в съгласие с конституцията. Занапред най-тежкото наказание ще бъде осъждането на доживотен затвор.

*

Турция. — На 24 септември т. г. на турското правителство бе връчена нова съветска нота, отговор на турската нота от 22 август (която пък бе отговор на първата съветска нота от 7 август т. г.) относно бъдещия режим на Проливите. В новата съветска нота се напомня, че турското правителство не се противопоставя на разискването на първите три точки от съветското предложение, отнасящи се до: свободното преминаване във всяко време през Проливите на военните кораби на черноморските сили, свободното преминаване във всяко време на търговските кораби на всички страни и свободното преминаване през Проливите на военните кораби само на черноморските държави, но не и на корабите на нечерноморски сили.

Турското правителство, обаче, е заявило, казва се в съветската нота, че е на различно мнение, що се отнася до четвъртата и пета точка на съветската нота от 7 август. Точка четвърта от тази

нота гласи, че установяването на режима на Проливите, като единствен морски път, позволяващ влизането и излизането от Черно море, трябва да зависи от компетентността на Турция и на всички други черноморски държави; според точка пета пък Турция и Съветският съюз, като най-заинтересовани сили, които са в състояние да обезпечат свободата на търговското мореплаване и сигурността на Проливите, ще организират съвместно тяхната отбрана, за да се попречи на използването им от която и да е друга държава с намерения враждебни на черноморските държави.

В сегашната си нота съветското правителство настоява на предложенията си в тези две точки от първата нота, като изтъква следните съображения. По точка четвърта: съветското предложение напълно отговаря на договорите, подписани от Турция. Всяко по-нататъшно забавяне на провеждането на предложенията, предвидени в договорите за установяване на международен статут на Черно море и Проливите, не може да бъде оправдано. По точка пета: напомня се, че страните от Оста са използвали Черно море за действия срещу Съветския съюз през войната; общата съветско-турска отбрана на Проливите, която цели да се осигури здравата им отбрана, е в интерес както на Турция, така и на другите черноморски сили; не трябва да се забравя, че съветското черноморско крайбрежие, дълго 2.100 км., открива достъп за най-важните от стопанско гледище области на страната, следователно нуждата от обезпечаването на сигурността, като Съветският съюз участва пряко в отбраната на Проливите, произлиза от неговите жизнени интереси. Ето защо съветското правителство смята за необходимо отбраната на Проливите да бъде осигурена от съединените сили на Турция и СССР. В нотата се добавя, че съветското правителство вярва, че предложението му от 7 август е напълно съобразено с принципите и целите на Организацията на обединените народи.

Турският отговор на втората съветска нота бе оповестен на 21 октомври. От него се вижда, че турското правителство остава на своето досегашно гледище по всички въпроси относно Проливите. То изказва готовност да участва в една конференция за ревизиране на конвенцията от Монтьрьо при условие, обаче, в тази конференция да участвуват не само крайбрежните черноморски държави, но още и Съединените щати, Великобритания и Франция, както и другите страни, подписали конвенцията от Монтьрьо. Що се отнася до съветското твърдение за използване на Проливите от Оста през време на войната, турското правителство заявява, че то счита за изчерпани преговорите, водени на дипломатическа почва, но е съгласно да се прибегне потози въпрос до арбитраж.

Относно съветското искане, избраната на Проливите да бъде осигурена съвместно от Турция и Съветския съюз, в турския отговор се казва, че възприемането от страна на Турция на една обща отбрана на Протоците ще означава разделянето на нейните суверенни права с една чужда сила; ако принципът за затваряне на Проливите за страните, които не граничат с Черно море, не бил достатъчен да отстрани съветските опасения, то на Съветския съюз оставало да прибегне в случай на нападение срещу Черно море до общата защита на националните му сили и тези на ООН, натоварени да обуздаят всяка агресия, откъдето и да идва тя.

През последно време в Турция бяха произнесени две важни речи. Първата е на бившия министър на външните работи г. Сарачоглу, произнесена в гр. Тире. В тази доста невъздържа реч г. Сарачоглу е обяснил невъзможността за Турция да задоволи много вътрешни нужди на страната, поради продължаващото от шест години мобилизиране на голяма част от турската резервна армия, като е прибавил, че Турция няма да демобилизира, докато това не направел и Съвет-

ският съюз. Тонът на тая реч, макар и произнесена от понастоящем неотговорно лице, е много показателен за господстващите в шовинистическите турски среди настроения, които по всичко изглежда не държат достатъчно сметка за действителната сила и за положението на своята страна.

Втората реч, произнесена от председателя на турската република, г. Исмет Иньоню, при откриването на самото редовно заседание на Великото народно събрание, засяга предимно външната политика на Турция. Във връзка с въпроса за ревизията на договора от Монтьрьо за Проливите, турският държавен глава е подчертал сериозното желание на Турция да поддържа приятелски отношения със Съветския съюз, като турският суверенитет и неприкосновеност бъдат запазени. По отношение на България, председателят г. Иньоню е заявил: „Ние желаем добрите отношения със съседката ни България да се развиват в мир и спокойствие.“

*

Югославия. — Жизненият за нашата западна съседка, братска Югославия, въпрос за границите с Италия не можѝ да намери задоволително разрешение на Парижката конференция за мира. Делегацията на Съветския съюз, единодушно подкрепена от представителите на другите славянски страни, направи всичко възможно този тъй важен за Югославия и за мирното развитие на Централна и Източна Европа въпрос да бъде уреден чрез компромис. Усилията на славянските страни, обаче, срещнаха упоритото становище на по голямата част от членовете на другите делегации. Още в заседанията на политическата и териториална комисия за Италия, югославското предложение за изменение на тъй наречената френска линия по въпроса за Триест както и предложението на същата делегация, целящо да намали границата на свободната територия на Триест, бяха отхвърлени с 12 гласа срещу 5, при 3

въздържания. След гласуването, главният югославски делегат г. Кардел е заявил категорично, че неговата страна няма да се смята обвързана с решения на конференцията, които я засягат пряко, и е поискал да се впише в протокола, че Югославия няма да подпише мирния договор с Италия, ако известни югославски искания бъдат пренебрегнати и че тя няма да оттегли войските си, които се намират в Западна Истрия.

В пленарното заседание на конференцията на 9 октомври т. г., в което бе гласуван проекто-договорът за мир с Италия, югославските предложения да се намали големината на свободната територия Триест и да се измени предложената от Франция и приета от комисията гранична линия между Италия и Югославия, са били отхвърлени с две трети мнозинство — с 14 гласа срещу 5 и 2 въздържания. Няколко дни след този вот белградското радио съобщи, че пред един американски списък маршал Тито е потвърдил досегашните декларации, направени на няколко пъти в Парижката конференция за мир от помощник министър-председателя г. Едуард Кардел, че Югославия няма да подпише един договор с Италия, който съдържа сегашните клаузи за Триест.

Не трябва да се забравя, впрочем, че взетите в Парижката конференция решения имат значението само на препоръки, които не са задължителни за Съвета на четиримата министри на външните работи. Прочее, последната дума и по въпроса за границата между Югославия и Италия ще бъде казана от Съвета на четиримата, заседанията на който се открива в Ню Йорк на 4 ноември т. г. Трябва да се очаква, че четиримата външни министри ще могат да намерят една формула задоволителна за двете страни, при която справедливите искания на Югославия ще бъдат достатъчно зачетени. Това е толкова повече вероятно, като се има пред вид, че в добре осведомените кръгове на закрилата се Парижка конференция всеобщо бе убеждението, че само раз-

решаването на въпроса за Триест ще открие по-голяма възможност за разрешаването и на другите спорни проблеми във връзка с мирните договори.

Голям отзвук имаха вътре в страната и в чужбина някои изявления и речи на вождя на югославските народи, маршал Тито, през последно време. В изявленията си пред американските журналисти в Белград, направени на 14 октомври т. г., на въпроса за вероятността да се поправят отношенията между Съединените щати и Югославия, маршал Тито е заявил: „Създадените ненормални отношения между двете страни не се дължат на Югославия. Не могат да бъдат взети като елементи за влошаване на отношенията известни дребни инциденти, станали случайно с отделни лица; аз лично смятам, че тука стои една определена политика на правителството на Съединените щати спрямо Югославия. Това мнение се потвърждава от факта, че по нито един въпрос, който е от жизнено значение за Югославия, Америка не е заела становище в полза на нашата страна, като напр. по въпроса за Юлийска Крайна, Триест и пр. При все това у народите на Югославия съществува най-добро желание да се поправят отношенията между нашите две страни, но това не зависи само от нас“.

На въпроса, дали се предвиждат някакви планове за по-тясна общност с България, маршалът е заявил: „Досега не е имало никакви планове, нито е ставало дума за това да се изменят отношенията между Югославия и България. Нашите отношения с България са сърдечни, отношения между две братски страни. Ние настояваме да помогнем от своя страна на българския народ, доколкото това е по нашите сили. Ние желаем тези отношения да бъдат още повече затвърдени и задълбочени. Става дума, значи, само за затвърдяването на братските отношения, за икономическо, културно и политическо сътрудничество. За сега не е ставало нито дума за ня-

какви други планове.“ В речта си, произнесена на 3 ноември т. г. на митинга в Белград, по случай изборите за сръбското Учредително събрание, засягайки отново въпросите на външната политика, маршал Тито се е произнесъл по следния начин за отношенията със съюзниците-славяни: „Нашите отношения със съюзниците — тук говоря за нашите съюзници-славяни, начело с великия Съветски съюз — са най-тесни. Нашият съюз със славянските страни доказва вече, че не е нещо временно и не се крепи само на договорни формули. Това е братски съюз, кръвен съюз на югославските народи с народите на Съветския съюз, Полша и Чехословакия, както и приятелството с братска нам България. Това е съюз, който разкрива широки възможности за всяка славянска страна и особено за нашата.“

Засягайки в тази си реч въпроса за

отношенията и със Съединените щати, маршал Тито е казал: „Няма разногласия между американския и югославските народи. Взаимните отношения са добри и ще останат такива, но големи различия съществуват между нас и реакционерите в Съединените щати и водачите им, които кроят планове за война. Явно е, че те не ни обичат, а явно е, също така, че и ние не ги обичаме. Ние не ще позволим никога да се правят отстъпки от нашите права, за да постигнем по-добри отношения с някоя страна. В това отношение никому не ще отстъпим нито косъм. Ще останем и в бъдеще верни на нашата външна политика, като се стараем да отстраним това, което би могло да смути отношенията между нашата страна и другите страни, ако се касае до по-маловажни въпроси и доколкото това зависи само от нас.“

Г. Б.

СТОПАНСТВО

ЗЕМЯТА И НАЦИОНАЛНИЯТ НИ ДОХОД

България е една от страните в света, в която върху всяка единица обработвана площ земя тежи най-голям брой земеделско население, което чака препитание от нея. Така, според многократно вече цитираните данни на Вагемановия конюнктурен институт, в различните страни на квадратен клм. се пада земеделско население: България — 116 души, Югославия — 114, Ромъния — 97, Унгария — 72, Полша — 91, Италия — 90, Германия — 52, Франция — 48, Англия — 30, САЩ — 17, Канада — 11 души.

От друга страна съществуващите трудови сили са непълно и неправилно използвани. Според проучванията, те се използват едва 52%, като през лятототова използване достига и до 100%, а през зимата спада до 30%.

Освен това, нашето земеделско стопанство е дребно и раздробено, и процесът на раздробяване продължава. Спо-

ред преброяването от 1934 г., средното стопанство в страната е било 49,4 декара, а към края на 1944 г., преди прокарването на законите за ТКЗС и ТПС, според проучвания, намалява на 43 декара, Средното парче земя на стопанство през 1934 г. е било 3,4 дкр., а към края на 1944 г. — под 3 дкр. Средно на стопанство през 1934 г. са се падали 14,8 парчета, а към 1944 г. — около 16 парчета. Поради всичко това, нашето земеделие е дребно и екстензивно, с малко земя, малко и неправилно използвани капитали и потенциално излишна работна ръка.

Интензификацията на земеделското ни стопанство, която настъпи през последните години, е едно радостно явление, но има тази недобра страна, че се извършва не толкова за сметка на увеличаващите се средства на производството, колкото за сметка на по-голямото влагане на труд и понижаване на произво-

дителността и възнаграждението на този труд.

Това състояние на нашето земеделско стопанство е и причината за низките доходи, които получава земеделският стопанин:

Година	Доход на зем. стопанство в лв.	Доход на глава от зем. насел. в лв.	Доход на едно активно лице от зем. насел. в лв.
1939	30 556	4.464	7.200
1940	32.365	4.513	7.279
1941	41.895	6.543	10 553
1942	48.169	7.730	12 467
1943	70.694	12.060	19.589
1944	115 181	20.194	32.845

Явно е, че доходът на земеделското стопанство е крайно низък. Едно сравнение с другите социални категории ясно показва това (данните са за 1944 г.): земеделско население — 32 845 лв. доход на едно активно лице, индустриални работници — 36.037 лв., занаятчийски работници — 54.481 лв., държавни служители — 67 160 лв., свободни професии — 88.044 лв. и търговски служещи — 120.000 лв.

Както върху всички отрасли на стопанския живот, така и върху земеделието военновременните условия са нанесли своя тежък удар. Въпреки стремежът към интензифициране, към доходообразуване, доходът на декар е паднал. Като изключим влиянието на цените, едно сравнение на военния и предвоенния период ни сочи това: а) доход на дкр. площ през 1935—39 г. — 570 лв. и б) доход на дкр. площ през 1940—44 г. — 504 лв.

Също и доходът на населението, което чака препитание от земеделието, е намалял, което сочи не само за едно влошаване на положението на земеделското население през военновременния период, но и увеличение на гърлата, които земята изобщо трябва да изхранва. Това се вижда от следните данни, при които влиянието от цените е отстранено: доходът на глава от земеделското население

ние през периода 1935—39 год. е 517 лв., а през периода 1940—1944 год. е 447 лв.

Нашата страна няма да може да си извоюва по добър живот и селското население да повдигне своето жизнено равнище, ако не се положат всички усилия земеделското ни стопанство да претърпи една реорганизация в техническо, структурно и социално отношение. Установяването на неговите отрицателни страни сочи и пътищата за тяхното преодоляване. В по-главни линии те са: уедряване на стопанствата чрез събиране на земята; правилна организация и комбиниране на различните трудоинтензивни отрасли и застъпване на различни занаятия, което ще позволи разполагаемият труд на стопанина и членовете на семейството му да намери едно по-пълно и равномерно използване и добро заплащане през течение на годината; развитие на неземеделските отрасли — строителство, индустрия и минно дело. Развитието на неземеделските отрасли ще даде възможност да се погълне част от потенциално излишното население. Особено при липсата на капитали, строителството, което изисква повече труд, ще укаже значително влияние в това отношение: постройка на пътища, железници, корекция на реки, укрепяване на пороища, залесяване и пр. (СИБ)

С в. Д.

ОБЕЗЦЕНКАТА НА ТУРСКАТА ЛИРА

Турското народно стопанство бе едно от най-привилегированите през време на изтеклата световна война. Без да бъде засегнато от стихията на военните действия, без да пострада и от някаква особена оскъдица на стоки, то, напротив, разви значително производствените си сили и намери широк пазар и в двете воюващи страни, които търсеха турските произведения, колкото заради тяхната вътрешна ценност и необходимост за военни цели, толкова и за да се попречи на противника да се възползува от тях.

Първата последица от това надпреварване на двата воюващи лагера да

купуват турски стоки, беше силното покачване цените на последните, така че след приключването на войната и след относителното успокояване на търсенето, те останаха значително над равнището на международните цени и по-специално над равнището на цените на американските и английски пазари. Това, естествено, затрудни износа на турски стоки, а едновременно заплаши с разстройство и вътрешния турски пазар, който бе снабден с значителни запаси от вносни стоки, които след войната започнаха да се продават в чужбина на цени по-ниски от тия в Турция.

Обратната страна на покачването на общото равнище на цените представлява от себе си едно съответно на него обезценяване на покупателната способност на националната монета, в случая — на турската лира. Това обезценяване безсъмнено довеждаше и до създаването на черноборсови курсове за чуждите валути, които стояха доста по-високо от официалното котиране.

За да се нормализира положението в Турция, следователно, имаше главно два пътя на въздействие: 1) да се направят усилия за едно понижаване на цените с около 40%, за да се изравнят те с международните цени и по този начин да се нормализира външната търговия и 2) да се понижи курсът на турската лира с кръгло 40%, за да се изравни надценената курсова стойност на лирата с нейната реална покупателна способност.

Би било погрешно, обаче, да се търси причината за твърде високото равнище на цените изключително в стоковите отношения, настъпили на турския пазар през време на войната. За това равнище допринесе твърде много и значителното увеличение на паричното обращение през време на войната, което естествено въздействуваше за понижаване на средната покупателна способност на лирата. В резултат цената на златото се бе покачила къщо така с кръгло 40% над официално сотираните курсове.

Най-после, за чувствителното покачване на цените през време на войната допринесе много и оскъдицата на свободна работна ръка. Както е известно, средно един милион души бяха мобилизирани през целия период на войната, а и сега значителна част от тях стоят на военна служба. Това лиши стопанството от значителна част от нужните му работни ръце, което от своя страна повлия за чувствителното покачване на работническите надници. Едно спадане на цените, следователно, неминуемо би трябвало да се извърши на основата на намаляване на работническите надници, което по социални и политически съображения не би било желателно да се допустне.

Всички гореизброени причини и фактори доведоха турското народно стопанство до състояние на криза, която настъпи веднага след приключването на войната през 1944 година (т. е. след прекъсването на транспортните връзки на Турция с Германия). Търговията замря, износът упадна, поради високите цени, вносът се затрудни, поради липсата на свободни девизи за покупки от Америка и Англия, а успоредно с това упадна и цялата народостопанска дейност.

За да излезе от това нежелателно положение, Турция приложи стопански мерки, които са познати като класически в страните и при системите на частното стопанство с либерален характер.

Вместо многостранни и мъчно изпълними планове, обременени с много подробности, турското правителство предприе една обща, мярка която съчета, че ще улесни разрешаването на целия комплекс от въпроси, свързани със стопанското затруднение, в което бе изпаднала. С една и съща мярка тя реши да се бори срещу инфлацията, срещу цените, срещу липсата на девизи, срещу липсата на износ и т. н. Това чудодейно разковниче бе намерено в лицето на понижаването на курсовата стойност на турската лира с 40%; в премахането на всякакви пречки за външно търгуване; в даването на пълна сво-

бода на частните лица да правят внос и износ без държавен контрол, а дори и без страната да разполага в момента с достатъчно чужди платежни средства, за да заплати съответния износ; в разрешаване на свободната продажба на злато и златни монети от страна на държавата и в осигуряване конкурентноспособността на турските стоки на чуждите пазари.

Накратко, планът на турското правителство се изрази в понижаване на курса на лирата с 40⁰/₀, разрешаване на частните лица да правят свободно поръчки за внос от гдето желаят и в пускането в свободна продажба на златни монети по техния приблизителен черноресов курс до момента на реформата.

Да разгледаме накратко какво се очаква от всяка една от тези три части на турската реформа:

1) С понижаването на курса на лирата с 40⁰/₀ се постига едно равнище на експортните турски цени, което може да се счита като конкурентноспособно на чуждите пазари. Ако досега износьт на турските стоки бе силно затруднен, поради прекалено високите цени, сега той ще бъде улеснен от факта, че може би новият курс на лирата им дава известно преимущество пред конкуренцията на други страни. От засиленото търсене на турски стоки се очаква постъпването на твърде много чужди девизи, които ще облекчат, от своя страна, плащанията в Съединените щати и Англия, които напоследък ориентираха външната си търговия с Турция към плащане в свободни девизи. Това, естествено, ще позволи и едно силно раздвижване на целия стопански живот в страната.

2) Разрешаването на свободен внос от чужбина без предварително разрешение почива на идеята, че засиленият приток на девизи от износа ще покрие лесно нуждите от девизи за заплащане на вноса, още повече като се има предвид, че почти пълната задоволеност на турския пазар от стоки от всякакъв вид ограни-

чава общия размер на покупките, които има да се правят. Засиленият внос, обаче, ще действа за нормализирането на вътрешните турски пазари, които се държат все още на неоправдано високи ценови равнища, поради относително поскъпо закупуването в миналото някои видове стоки. Опасността от понижаване на цените на вътрешния пазар, от своя страна, ще застави търговците, които имат укрити такива стоки, да побързат да ги пласират преди още да са пристигнали новите стоки на по-ниски цени, а това, от една страна, ще раздвижи силно пазара, от друга — ще позволи пълното задоволяване на нуждите при относително по-малък нов внос, и най-после, но не и най-маловажното, ще допринесе за едно значително поевтиняване на издръжката на живота.

3) Пускането в свободна продажба на златото, което се оценява, че ще бъде усилено търсено, докато се пласират в населението златни монети за около 400 милиона книжни турски лири, има двояк смисъл: от една страна, това пускане в продажба на златото ще закрепи вътрешната покупателна способност на турската лира, ще премахне черната борса с чуждите валути и с златото, като по този начин ще създаде чувството на увереност и стабилност у всички лица, които по една или друга причина биха се боели от бъдещи стопански крахове и биха търсили злато да гарантират „черните си дни“.

Успоредно с този факт от първостепенно значение — реално гарантиране на покупателната способност на монетата чрез обменемостта ѝ в злато — турското правителство постига и един друг резултат от не по-малко значение, именно — извършва една дефлация по много по безболезнен начин, отколкото тя се извършва посредством монетните реформи, проведени в повечето от европейските страни. Купувайки злато от държавата, т. е. от държавната земеделска банка, населението изважда от обращение значителен размер парични знаци. Ако се

приеме, че заменянето на банкноти с злато би стигнало предвижданата максимална граница от 400 милиона турски лири, и се приложи към тази цифра черноресовият курс за българските банкноти в Цариград, то намаляването на банкнотното обращение, което би произлязло на турския паричен пазар, ще се равнява на покупателната способност по черни цени на 120 милиарда български лева.

Като последица на това извънредно голямо изтегляне на покупна сила от пазара, всички инфлационистични явления, които биха се дължали на големия размер на паричното обращение, би трябвало да отпаднат, което ще означава, размерът на паричното обращение автоматично да се нагоди към оборотните нужди на пазара, тъй като тезоризацията ще се извършва изключително в злато.

Предприемането на тази решителна стъпка, безспорно, предполага съществуването в емисионния институт на достатъчно големи количества злато, за да се посрещне всяко търсене от публиката, защото едно спиране на обменянето в определен момент би имало много лоши последици, отколкото ако изобщо не бе започвало такова обменяне.

Такива са едрите линии на турското мероприятие по обменянето на златото и по обезценяването на лирата с 40⁰/₀, което се проведе в началото на м. септември т. г. Реалните последици от него все още не могат да се оцелят правилно, тъй като на турския пазар продължава да съществува известна забърканост и едно състояние на очакване да се избистри положението.

Първите резултати бяха обратни на очакваните. Вместо да се пуснат в обращение всички скрити запаси, търговците укриваха и това, което бе по магазините им, с цел да узнаят по какви цени ще бъдат внесени новите стоки и в зависимост от това да пуснат или да продължат укриването на своите. Цени те на стоките, предназначени за износ, от своя страна, се повишиха твърде

много в очакване, че износителите ще успеят да ги продадат по старите цени на външния пазар, което би позволило на местните търговци да задържат за себе си печалбата, която произлиза от понижаването на курса на лирата. Продажбите на злато от държавната земеделска банка продължават, като все още не се е забелязало очакваното насищане на пазара с злато.

Всичко това даде повод на двама отговорни турски министри да направят успокоителни изявления, в които открито заявиха, че се е предвиждало едно подобно обръкване на пазара и че очакваните последици от реформата ще се проявят по-късно. В това очакване е безсъмнено турският народ, но също така и всички отговорни лица в останалите държави, които внимателно следят стопанските опити на други страни с намерение да избегнат грешките, на които са се натъкнали и от които са опарили ръцете си другите.

А.

СТОПАНСКИ ВЕСТИ ИЗ СССР

ТЕЖКАТА ИНДУСТРИЯ НА СССР ПРЕЗ НОВАТА ПЕТИЛЕТКА

В паметта на народите още са пресни спомените за първата и втората съветски петилетки, в резултат на чието осъществяване Съветският съюз се превърна в напреднала индустриална страна. През 1937 г. СССР зае първо място в Европа и второ в света по количество на индустриалното производство. На базата на постигнатите резултати страната в 1938 г. пристъпи към изпълнение на третия петгодишен план. Този план беше важен етап по пътя към осъществяването на основната икономическа задача, поставена от И. В. Сталин пред съветския народ — да надмине за 10—15 години главните капиталистически страни в икономическо отношение, т. е. по количеството индустриално производство, падащо се на глава от населението. През първите три години от третата петилетка СССР по-

стигна нови големи успехи. Производството на тежката индустрия през тези години се увеличи с повече от 50%, а машиностроителството — с 75%.

Но изпълнението на поставените задачи беше временно прекъснато, поради нападението на хитлеристка Германия. Тогава цялата мощ на съветското стопанство беше поставена в услуга на фронта. На немците не се удаде да сломят икономическото могъщество на СССР. Нещо повече, Съветският съюз излезе още по-силен от войната. След като войната завърши с победа, народът поднови своята борба за нов стопански и културен напредък. Програмата за тази борба е изложена в петгодишния план за възстановяването и развитието на народното стопанство за 1946—1950 г.

През новата петилетка предстои не само да се възстанови това, което хитлеристите разрушиха, но и значително да се надмине предвоенното ниво на развитие на народното стопанство. Като главна точка в петгодишния план е поставена задачата за възстановяването и развитието, преди всичко, на тежката индустрия.

За да може да се осъществи набеязаната цел, на страната са нужни огромни количества въглища, руди, нефт, електрическа енергия, най-различни машини и други производствени средства. Какви са природните възможности на СССР в тази област? — По запаси на желязо, манган, нефт, торф, фосфор, калиеви соли, дървесни и водни богатства СССР заема първо място, а по запаси на въглища — второ място в света.

Съветският съюз заема ръководно място в света и по запаса на никел, мед, цинк, олово, злато, платина. При това, географското разположение на природните богатства е такова, че позволява работите по тяхната експлоатация да се провеждат по цялата необятна територия на страната, и по тоя начин равномерно да се развиват нейните производителни сили, да бъдат създадени мощни ком-

плексни икономически бази в много райони на север, юг, изток и запад.

През периода от 1946 до 1950 г. държавата ще вложи огромни средства в народното стопанство. Според централния общодържавен план, през петилетката ще бъдат изразходвани само парични средства 250 милиарда рубли — повече от половината от тях ще се изразходват за тежката индустрия. По плановите на отделните републики, влизащи в СССР, се предвиждат големи суми за различните отрасли на народното стопанство, подчинени направо на тези републики. Освен това, колхозите в своите планове отделят значителни парични средства за селското стопанство.

Металургическата индустрия е основата на технико-икономическата мощ на страната. По новия петгодишен план на нея е отделено заслужено място. Докато преди първата световна война в Русия бяха разтапяни само 4.2 мил. тона чугун и толкова стомана, и бяха произведени 3.5 милиона тона валцовани метали, в навечерието на втората световна война производството на черни метали в заводите, построени наново или напълно реконструирани от съветската държава, се разтапяха 15 мил. тона чугун, 18.3 мил. тона стомана и се произвеждаше 13.1 мил. тона валцовани метали. За времето от 1928 до 1940 г. в СССР бяха построени металургически предприятия, чийто капацитет надхвърля един път и половина капацитета на черната металургия в Англия и се равнява на мощността на металургията на Франция, Италия и Япония, взети заедно.

Сега съветските металурзи работят за новия петгодишен план. Всеки месец се увеличава производството на метал. През 1950 г. в СССР ще бъде добита 40 мил. тона желязна руда, претопени 19.5 мил. тона чугун, 25.4 мил. тона стомана и ще бъдат произведени 17.8 мил. тона валцовани метали.

За да се достигне предвиденото количество производство за петилетката, ще

бъдат построени, възстановени и пуснати наново в действие 45 големи високи пещи, 165 мартеновски пещи, 15 големи конвертори, 90 електрически пещи, 104 машини за валцоване на метали, 63 коксови батерии и много нови рудници. През новата петилетка изцяло ще бъдат възстановени разрушените от хитлеристите металургически предприятия на юг.

През изтеклите месеци на първата година от новата петилетка вече много нещо е направено. Цяла редица предприятия на южната металургия са вкарани в строя. Кипи работа за разширяване и ново строителство на черна металургия в Урал, в Сибир, в Закавказките републики и Средна Азия, на север и на други места. Планът успешно се претворява в живот.

Казват, че въглищата — това е хлябът за индустрията. Откритите до сега каменовъглени запаси на СССР се изчисляват на един трилион и 654 милиарда тона. Вместо единствената каменовъглена база, с която разполагаше предреволюционна Русия—Донбас, съветската държава откри цяла редица нови мощни каменовъглени басейни. Само Кузнецкият басейн в Сибир разполага със запаси пет пъти по-големи от тези на Донецкия басейн. Широко се разгърна производството на въглища в каменовъглените басейни в зоните на Азия, Урал, Кавказ, Далечния изток, Подмосковската област, Печорската област на север и др.

СССР е единствената страна в света, където в периода между първата и втората световна война каменовъглената индустрия значително напредна. В това време добивът на каменни въглища в СССР се увеличи от 29 мил. тона през 1913 г. на 166 мил. тона в 1940 г. В края на новата петилетка тя ще достигне до 250 мил. тона годишно. Три-четири пъти, в сравнение отпреди войната, ще се увеличи паркът на механизацията в каменовъглената индустрия. Тежкотрудовите процеси ще бъдат всестранно механизирани. Голямо внимание ще бъде отделено за повишаването на качество-

то на въглищата. За тази цел законът за петгодишния план предвижда да се построят 271 въглепреработвателни и 26 брикетни фабрики.

Ще получи ново развитие и нафтената индустрия. В периода между 1913 и 1940 г. нейното производство се увеличи три пъти и половина, и достигна 31 мил. тона. Само през четирите военни години съветските геолози откриха 34 нови находища на нафт и петрол в Дагестан, Средна Азия, на о. Сахалин (Далечния изток), в Кавказ и на други места. Открит беше нафт в девонските утайки, намиращи се между реката Волга и разклоненията на Уралските планини, в Башкирия, в Молотовска област и други райони. Пробиването на пукнатините се извършва с най-съвършени средства — сонди и ротори. В резултат на приложението на предвидените мероприятия за производството на нафт, добивът ще се увеличи в 1950 г. на 35.4 мил. тона годишно.

Нови блестящи изгледи се откриват през новата петилетка за електрическата индустрия. Предстои да бъдат пуснати в действие централи с мощност 11.7 мил. киловата. Това ще удвои предвоенната мощност на електрическите централи и ще достигне до 22.4 мил. киловата.

Сега се провежда огромна работа за възстановяването на централите, разрушени през време на войната, включително и най-голямата — Днепропетровската водна електрическа централа. Усилено се продължава построяването на започнатите преди и през време на войната централи, а също така широко се разгръща строежът на нови централи. Технико-икономическият замисъл на много водни централи представлява голям интерес — подводни и подземни централи, направата на централи при водните източници на планински езера, едновременно използване на реките за производство на големи количества евтина електрическа енергия и за напояване на грамадни стопанства сухи и пустинни земи. При инсталирането на централите се прилагат най-новите постижения на

науката и техниката, включително и въвеждането на автоматическо управление.

В центъра на новия петгодишен план, както и в по-раншните, стои машиностроителството. Петгодишният план предвижда производството на машини и инсталации да бъде увеличено два пъти през 1950 г. в сравнение с предвоенното равнище. Това не означава, че производството на всички видове машини и инсталации ще се увеличава равномерно. Ръстът на това производство е в зависимост от нуждите на отделните клонове на народното стопанство, съобразно с набелязаното тяхно развитие в плана. Така например, производството на уреди за ковашко и тежко пресуване ще се увеличи два пъти и половина, производството на текстилни машини — четири пъти, на оптико-механически уреди и уреди за измерване на електричество — седем пъти и т. н.

От година на година ще се увеличава производството на машини. То ще достигне през 1950 г. 74 хиляди броя, включително и 12.300 агрегатни и специални машини. Количеството на машините за резане на метал в края на петилетката ще надхвърля 1.3 мил. броя.

Особено заслужава да се подчертае високата възискателност, която по петгодишния план се предявява относно качеството на машиностроителното производство. Всичко ново, достигнато в областта на съветското и световно машиностроителство, ще бъде напълно отразено в произведенията на съветските машиностроителни заводи, числото на които значително се увеличава.

С. Гурович

БЕЛЕЖКИ

ТОМАС МАН

Томас Ман е една от най-големите духовни фигури на човечеството в днешно време. След идването на хитлеризма на власт, той доброволно напусна Германия, въпреки че бе канен срещу големи обе-

щания от властващите да остане. Като убеден демократ и привърженик на хуманитарните и братски отношения между хората, Т. Ман се обяви открито и решително против хитлеризма, за което неговите произведения бяха забранени в Германия и всичко му бе отнето. Така дивият хитлеризъм прогони най-големия съвременен немски писател, който през 1924 г., след излизането на романа му „Вълшебната планина“, бе отличен с Нобеловата премия.

Преди изгнаничеството си Томас Ман прокарваше в произведенията си, както в философските си студии, непрекъснатия стремеж за помирение: волята на духа с инстинкта на душата, стремежът към свобода и поставяне в унисон живота и науката. Защото писателят виждаше изникналата пропаст между тия понятия и сили, и в тяхното помирение намираше началото за укрепване на съвременната култура. На никой друг писател хаосът и безпорядък на днешното време не са създавали такава мъка, както на Т. Ман. Напразно той търсеше да внесе ред и дисциплина в духовете на съвременниците си. Напразно неговата етична натура, неговите произведения, неговата проза от най-висока художествена степен внушаваха, насаждаха и извикваха най-благородни чувства и човечност. Въпреки това, с идването на хитлеризма в Германия надделяха демоничните сили. Томас Ман не можа да спаси своя народ, който извърши толкова разрушения и неправди в света.

Този честен и искрен писател, велик поклонник на цивилизацията, днес се изправя като съдник на своя народ, от когото той се отказва, но с когото едновременно се чувствава и тясно свързан.

Томас Ман произхожда от стара, патриархална фамилия, но като художник винаги се е чувствувал чужд на буржоазната среда. Все пак той произлиза от тази среда, нейн член е, и затова винаги е чувствувал, че неговият път в изкуството означава загиването на тази класа. На тази основа се изгражда мироследът на

писателя; това трагично чувство е легнало в основата и не капиталното му произведение „Буденброковците“ (1911 г.), в което той описва упадък на една любекска патрицианска фамилия. Когато Ман създава това си произведение, в което е описано миналото на цялата фамилия на автора в три генерации, той е бил под влиянието на Толстоя, у когото винаги е чувствувал етичното и общоевропейското.

В произведението си „Тонио Крюгер“ (1914 г.) той е вложил най-много лични елементи.

Романът „Вълшебната планина“, който се яви няколко години след първата световна война, представя истинско богатство на фантазия и е наситен с духовни и душевни сили. В него не липсва и пророчество. В романа се описва живота в един швейцарски санаториум, където се намира на лечение главният герой Ханс Каспар. Тук героят се научава да мисли и се очертава като личност, стояща между Изтока и Запада, между бяла и действителността.

Художествената форма, чрез която се изказва Томас Ман, в романът Неговата проза е мъжествена, а стилът му е хладен, дисциплиниран и пълен с благородство и прецизност. Описанието му наподобява по сила описанието у Хьолдерлина, и ни кара да мислим за старогръцката красота.

Творчеството на Томас Ман е лична изповед. Но неговият личен живот и преживявания се издигат до общочовешка висота. Ман израства до мирово зна-

чение чрез високохудожествените си произведения.

Сега той живее в Америка, отгдето идва до нас неговото слово и ни кара да чувствуваме, че духовните ценности, правдата и човечното, въпреки всичко, не са погинали.

А. К. Г.

БРАНКО ЧОПИЧ

Роден през 1916 година в Хашани, близо до градчето Босанска Крупа, Бранко Чопич започва да пише преди последната война. До 1941 год. издава книгите: „Под Гърмеч“, „Борци и бегълци“ и „Планинци“, разкази, и „В царството на пеперудите и мечките“, разкази за деца.

Участвувал е активно в нароодосвободителното движение на югославските народи против хитлеристките нашественици. След войната издава стихосбирката „Огненото раждане на родината“, „Партизански разкази“ и „Поколението, което е достойно за възпяване“. Освен това, Чопич събра в отделна книга по-значителните свои разкази, писани през време на войната и преди нея. Всички те отразяват една рядка чувствителност и вродена наблюдателност. Особено интересни и вълнуващи са разказите с тематика из югославското съпротивително движение.

Разказът „Ученият“, който поместваме в тази книга на „Балкански преглед“, е из последната книга на Чопич — „Избрани разкази“.

Л. К.

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.
КОНСТАНТИН Н. ПЕТКАНОВ. В навечерието, разказ	1
ИВАН МИРЧЕВ. Искри от наковалнята, стихотворения	5
ГЕОРГИ ТОМАЛЕВСКИ. Страхът, есе	10
ЛЮБЕН ЦВЕТАРОВ. Димчо Дебелянов	18
КИРИЛ КРЪСТЕВ. Българският пейзаж, морфологична студия	31
Д-Р ХР. М. ДАНОВ. Аполония. Понтийска и западният бряг на Черно море в класическата древност	36
ТОМАС МАН. Германия и германците	42
БРАНКО ЧОПИЧ. Ученият, разказ	56
ХР. БРАТАНОВ—БРАН. Националният ни въпрос пред историята и първото Велико народно събрание	60
БОРИС СПАСОВ. Основни въпроси на бъдещата ни конституция	66
БОРИС СТОЯНОВ. Дунавският въпрос	76
КИРИЛ ЩЕРЕВ. Впечатления от следвоенна Англия	84
Д-Р НИКИФОР БАБАЧЕВ. Състояние и проблеми на българската индустрия	98

ПРЕГЛЕД

ЛИТЕРАТУРА-ТЕАТЪР-ИЗКУСТВО

Ат. Илиев. „Педагогическа поема“ от А. Макаренко	107
Пеньо Русев. Две руски граматики за българи	110
М. Геров. Нова книга за Д. Дебелянов	111
Хр. А. Узунов. „Хъшове“ от Иван Вазов	113
Ат. К. Георгиев. „Свекърва“ от Антон Страшимиров и „Машенка“ от А. Афиногенов	114
Борис Коцев. Две характерни художествени изложби	115

ПОЛИТИКА

У нас. — Условието за мира с България. Шестото Велико народно събрание	117
Около нас. — Преглед на политическото положение в Албания, Гърция, Ромъния, Турция и Югославия	121

СТОПАНСТВО

Св. Д. Земята и националният ни доход	127
А. Обезценката на турската лира	128
Стопански вестии из СССР. Тежката индустрия на СССР през новата петилетка	131

БЕЛЕЖКИ

А. К. Г. Томас Ман	134
Л. К. Бранко Чопич	135

СПИСАНИЕ БАЛКАНСКИ ПРЕГЛЕД ИЗЛИЗА ВСЕКИ МЕСЕЦ, ОСВЕН ЮЛИ И АВГУСТ. РЕДАКТИРА КОМИТЕТ. ИЗДАВА ДИРЕКЦИЯТА НА ПЕЧАТНИТЕ ИЗДАНИЯ НА НАРОДНИЯ СЪЮЗ ЗВЕНО. ГОДИШЕН АБОНАМЕНТ — 1500 ЛЕВА, ЗА ЧУЖБИНА — 1800 ЛЕВА. АДРЕС: СОФИЯ, УЛИЦА „БАЧО КИРО“ 2
 пощ. чек. с/ка 10.271
